

NR 2/2024

ISSN 1406-8826

Sotsiaaltöö

SOTSIAALTÖÖ JA SOTSIAALPOLIITIKA ERIALAAJAKIRI

Kuidas pakkuda lastele tuge sotsiaal-,
tervise- ja haridusvaldkonna koostöös?

Kriisivalmidus sotsiaaltöös

Eestkostekorralduse kitsaskohad
ja võimalused

Sotsiaaltöüuurimuse eetika

Tallinna Lastekodu
head kogemused

Ajakiri Sotsiaaltöö aitab kaasa sotsiaalvaldkonna töötajate professionaalsele arengule ja silmaringi laiendamisele. Tervise arengu instituudi ja sotsiaalministeeriumi väljaantavast ajakirjast saab lugeda uurimistulemusi ja teoreetilisi ülevaateid sotsiaaltööst ning sotsiaalpoliitikast; kogemuslikke, nõuandvaid ja informatiivseid artikleid, mis on toeks kõigile, kes puutuvad kokku sotsiaaltöoga.

Sotsiaaltöö paberajakiri ilmub neli korda aastas: veebruaris, mais, septembris ja detsembris. Tiraaz 850 eksemplari. Ilmub 1997. aastast.

Loe artikleid veebis!

Artikleid saab lugeda ka Sotsiaaltöö veebilehel. Veebis on pidevalt uuenev sündmuste ja koolituste kalender.

Liitu uudiskirjaga!

Telli e-uudiskiri, mis sisaldab ajakirja ja valdkonna olulisemaid uudised, värskeid ülevaateid, veebiartikleid ja sündmusi.

Telli ajakiri!

Tellimuse saab vormistada ajakirja veebilehel.

Teeme koostööd!

Kaastöid ja koostööettepanekuid ootame toimetuse meiliaadressile ajakiri@tai.ee.

Uuri lisaks: www.tai.ee/sotsiaaltöö

Toimetuse kolleegium

Asgeir Falch-Eriksen, Mailiis Kaljula, Riina Kiik, Eike Käsi, Valter Parve, Riho Rahuoja, Hede Sinisaar, Reeli Sirotkina, Judit Strömpl, Karmen Toros, Katrin Tsuiman, Taimi Tulva, Meeli Tuubel, Tuuli-Brit Vaga

Toimetus

Vastutav toimetaja Regina Lind
Toimetaja Kairiin Nuudi
Kaastoimetaja Helve Hennoste

Kontakt

Tervise arengu instituut
Paldiski mnt 80, 10617 Tallinn
tel 5345 2543, e-post ajakiri@tai.ee
www.facebook.com/ajakiriSotsiaaltöö

Trükk: Joon OÜ

**Tervise
Arengu
Instituut**

SOTSIAALMINISTEERIUM

SISUKORD

Eessõna

Maarja Kraiss-Leosk 2

Persoon

Elutööpreemia laureaat Kai Rannastu:
„Üksi sotsiaaltööd ei tee!“

Kadri Kuulpak 3

Tallinna Lastekodu – laste kodu,
kus töötamine on eluviis

Sigrid Petoffer, Triin Rajang,
Margit Randaru 9

Korraldus

Kujundame tuge vajavale lapsele ja
perele algusest peale toetatud teekonna
Brit Tammiste 15

Laste ja perede heaolu suurendavad
seadusemuudatused
Maarja Kärson, Elmet Puhm 21

Alusharidusseadus toob muudatusi
lastehoidudele ja lasteaedadele
Maila Rajamets 26

Kogemus

Laste tugisüsteemi areng
Saaremaa vallas
Gabriela Rooso 30

Tugiteenused harvikaigusega
lastele vajavad suuremat tähelepanu
Heili Piho-Arna 34

Teekond riikliku
perelepitusteenuseni ja sealt edasi
Tuuli-Brit Vaga, Liilia Mänd 38

Kohalik omavalitsus

Vormsil on sotsiaaltöö
kindlasti kogukondlik
Janika Viilma, Maris Jõgeva 43

Kriisivalmidus sotsiaaltöös

Arendame koos valmisolekut
kriisiolukordadeks
Tea Varrak 47

Tsiviil-sõjalisest koostööst
kriisi ajal
Ave Uusleer, Maria Reinstein,
Pille Priilinn-Türk 51

Vahetult inimese kõrval olles
ei saa jätta probleeme
lahendamata
Marelle Erlenheim 56

Analüüs

Eestkostekorralduse kitsaskohad
ja võimalused üleminekuks
toetatud otsustamisele
Sabina Trankmann 59

Uurimus

Peretoetaja saab ühendada
lapse hooldus- ja sünnipere
Irina Titova, Rafaela Lehtme 68

Kiusamise levimus Eesti noorte
seas ja sellega seotud tegurid
Jaanika Piksoot 76

Eetika

Sotsiaaltööuurimuse eetika
Judit Strömpl 83

Erialane haridus

Kujundades pädevaid spetsialiste:
Tallinna ülikooli sotsiaalkaitse
suuna õppekavade uuendused
Mare Leino, Marju Medar,
Mariann Märtsin, Ingrid Sindi,
Merike Sisask, Karmen Toros 93

EESSÕNA

Sotsiaaltööd tehes, arengusuundi ja tegevust kavandades, sotsiaalvaldkonna kohalikku ning riiklikku poliitikat kujundades kasutatakse väljendeid, millela üks korralik strateegiadokument, õigusakti seletuskiri, slaidiettekanne ega koolitus välja ei vea: „järjepidevus“, „kättesaadavus“, „vajaduspõhisus“, „taskukohasus“, „kodulähedus“, „integreeritus“, „juhtumikorraldus“, „inimesekesksus“, „võrdsed võimalused“, „ligipääsetavus“ jm. Inimeste jaoks, keda sotsiaalvaldkonna tugi mõjutab, on nende sõnade sisu ja rakendamine tihti elumuutev.

Eesti puuetega inimeste kojani jõuab juhtumeid, kus suure hooldusvajadusega inimese ja tema pere toetamisel on jäänud arvestamata nii mõnigi eespool nimetatud põhimõte. Õnneks on ka julgustavaid näiteid, kuidas nii inimene kui ka tema pere saab kohase toega tegutseda ühiskonnas väärikalt, peaaegu võrdselt kõigi teistega, pidevalt muresemata igapäevase toimetuleku pärast. Erivajadusega inimest, või miks mitte hoopis lisavajadusega inimest, ja tema peret toetavate teenuste tähtsust on võimatu alahinnata. Liialdamata – säärane abi annab tiivad.

Kujutage ette, et peate oma elu, ka kõige tavalisemat igapäevast tegevust planeerides mõtlema sügava puudega lapsele. Jutt ei ole millestki suurest, nagu näiteks teatriskäik või reisile minek, räägin prügikoti väljaviimisest, pesu kuivama panemisest, mõnikord ka pelgalt selja keeramisest. Eluga kokkuleppeid tehes on võimalik mõnevõrra hakkama saada, kuid mitte üksi. Ilmselgelt on siis vaja tuge, aega, et hinge tõmmata ja ennast teostada. Kui pakutav tugi oleks terviklik, kättesaadav, kvaliteetne ja pidev, vajaduspõhine, taskukohane ning kodulähedane, oleks Eestis nii üksikisikuid kui ka perede kaupa kodanikke, kes saaksid osaleda ja panustada, töötada ning õppida.

Suure abi- ja toetusvajadusega laste peredel on sageli mure, kuidas leida lapsele sobiv koolikoht. Loodan, et riigi tasandil kavandatavad muudatused aitavad kaasa sellele, et iga laps saab omandada hariduse sobivas vormis, saades igakülgset tuge ja olles selle kaudu ühiskonda kaasatud, nähtaval ning hoitud. See toetaks otseselt ka pere teiste laste heaolu ning vähendaks vanemate psühholoogilisi pingeid ja kurnatust.

Rakendades täielikult ja hoolivalt põhimõtteid, millest dokumentides ning kohtumistel räägime, mida ülikoolitöodes esseedeks vormime, oleks võrdsetest võimalustest ilma jäävaid inimesi märksa vähem. Äkki neid ei olekski. Riigikontrolli ja õiguskantsleri hiljutised avaldused selle kohta, kuidas toe ja abi taotlemisel ning pakkumisel tuleb lähtuda inimese ja pere väärikusest, näitavad suunda järgmisele astmele. See on inimlik, arvestav ja hooliv. Nagu sotsiaaltöögi.

Ilusat suveootust!

Maarja Kraiss-Leosk

lapsevanem, Eesti puuetega inimeste koja tegevjuht

Foto: erakogu

Elutööpreemia laureaat Kai Rannastu: „Üksi sotsiaaltööd ei tee!”

Kadri Kuulpak

Õhtulehe ajakirjanik, MTÜ Elame Veell asutaja

Sotsiaalvaldkonna elutööpreemia pälvinud **Kai Rannastu** on tundnud sotsiaaltöö kutsumust kogu elu. Sellel alal tegutsemine – pidev õppimine, uute praktiliste kogemuste saamine, teiste õpetamine ja vabatahtlik töö on olnud põnev teekond.

Iseseisvuse taastamise järel hakkas Kai Rannastu sotsiaalvaldkonnas tegutsema igakülgset, õppides, samal ajal õpetades ja osaledes vabatahtlikuna. Hooldustöötajate koolitamine, erivajadusega inimeste õppimisvõimaluste avardamine, sotsiaaltöötajate toetamine – need on vaid mõned Kai Rannastule südamelähedased sotsiaalvaldkonna küsimused.

Esimese kõrghariduse omandasite Tallinna tehnikaülikooli keemiateaduskonnas tehnoloogiainsenerina. Äsja pälvisite aga sotsiaalvaldkonna elutööpreemia. Palun kirjeldage teekonda keemiateaduskonnast praeguseni.

Keskooli lõpetades teadsin, et on mitu valdkonda, mis võiks mulle sobida, aga ei leidnud pidepunkti, mis mu tulevane elukutse olla võiks. Kord huvitas ajalugu, siis filosoofia. Lõpuks otsustasin õppida inseneriks, aeg oli ka selline. Ülikoolis olin tubli tudeng, tegin kõik ilusasti läbi. Kolisime abikaasaga Saaremaale, töötasin natuke, aga siis hakkasid lapsed sündima. Olin nelja lapsega kokku üheksa aastat kodus.

Kõik minu liikumised haridus- ja sotsiaalmaastikul on ikkagi mingisuguse sügavama veendumuse alusel tulnud.

Taastati Eesti iseseisvus. Hinges teadsin kogu aeg, et tahan töötada inimestega. See teadmine aina süvenes. Kuressaare ametikooli arendusdirektor Sirje Ellermaa kutsus mind hooldustöötajaks õppima. Paari nädala pärast ütles ta mulle, et tule hoopis hooldustööd õpetama. Niimoodi see algaski. Läksin õpetama jumal teab mida [naerab], samal ajal astusin ülikooli. Tänapäeval niimoodi enam ei saa, aga 1997.

aastal oli see võimalik. Siis algas minu päris pöörane teekond selles valdkonnas.

Milles sotsiaalvaldkonna kutsumus ikkagi avaldus?

See peab hinges olema. Mul on kujunenud niimoodi, et teatud asjad tulevad minuni ja küsimus on, kas võtta või jätta. Ma ei tea, kuidas seda teaduslikult põhjendada. Kõik minu liikumised haridus- ja sotsiaalmaastikul on ikkagi mingisuguse sügavama veendumuse alusel tulnud.

Eesti sotsiaaltöö assotsiatsiooni (ESTA) astumisel mängis rolli Pärnu kolledžis tekkinud arusaam, kui tohutu palju tööd selles valdkonnas on ja et seda ei jõua ära teha ainult ametnikud. Veendusin, kui palju tuleb teha vabatahtlikult. Kui mu õppejõud Valter Parve kutsus ESTA asutamiskoosolekule, teadsin kohe, et astun sinna ja hakkam eetikakomitee tööst osa võtma.

Millised eredamad seigad meenuvad ESTA-st ja eetikakomiteest?

ESTA-aegadest on meenutada äge koostööine tegevus: esimese sotsiaalala töötaja eetikakoodeksi koostamine, eetikakomitees pöördumiste menetlemine eetikakoodeksi alusel. See tähendas asjaosalistega rääkimist, vahel ka kohapeal käimist, arutelusid. Püüdsime oma tagasisides olla tähelepanelikud ja toetavad, mitte hukkamõistvad. Siit tekkis mul esimest korda arusaam, kuivõrd töötaja tegelikult vajab erapooletut ärakuulamist. Aga see aeg õpetas ka solvumistest üle saama ehk oskust mitte võtta isiklikult. Ega see mul siiani hästi õnnestu, kuid saan hakkama. Ühtlasi algas minu tee superviisorina, milleks õppisin International Supervision and Coaching Institute'is (ISCI) aastatel 2013–2016.

Suur proovikivi oli loomulikult kolm aastat organisatsiooni juhatuses. Sain

kogemuse, et sul võib olla selge ettekujutus, kuidas toimida, kuid siis kohtud töörihma liikmetega, kellest igäihel on asjast oma arusaam. Üksteist kuulates ja diskuteerides jõutakse siis tulemuseni, mis kokkuvõttes on parem kui igäihe mõte eraldi oli.

Pea ennast heaks meeskonnatöötajaks ja ka eestvedajaks. Juhatuses olles oli tol ajal väga võimekas juht Sirlis Sõmer-Kull. Meil õnnestus kujundada partnerlus sotsiaalministeeriumiga, ESTA muutus sotsiaalvaldkonna töötajate hulgas nähtavamaks, hakkasime arendama tööd piirkondades.

Ja muidugi sotsiaalvaldkonna tunnustamise statuudi väljatöötamine ja gala tüüpi üritusena korraldamine. Hea meel on, et kõik jätkub ja täiustub. Soovin praegusele juhatusele ikka jaksu, koostööd heade mõtete elluviimisel. Sotsiaalvaldkonna töötajatele on ESTA-t väga vaja.

Läheme korra tagasi teie tööelu algusesse. Kuidas see ikkagi välja nägi? Hakkasite hooldustööd õppima ja järgmiseks juba õpetasite seda.

Mu töökoormus oli tol ajal palju väiksem. Koolis sai õppimise kõrval väiksema koormusega tegutseda samal ajal ka õpetajana. Ained, mida toona andsin, põhinesid paralleelselt omandatud teadmistel. Ametikoolil oli koostöös Soome Kaarina sotsiaaltöö kooliga mitu sotsiaaltöö õpetamise projekti, mis andsid palju tuge. Soomlaste kontseptsiooni toimivusest sai eriti hästi aru siis, kui kutsehariduses korraldati aastatel 2008–2013 reform. Nende vaade õpetamisele oli terviklik, mitte ainepõhine, nagu meil tol ajal oli. See äratundmine oli hästi mõjus!

Juhtisite 2018. aastani Kuressaare ametikoolis hooldustöötajate kutseõppe kava. Sotsiaaltöö ja iluteeninduse õppesuunal oli kuus õppekava. Olla kutseõpetajana

samal ajal õppesuuna juht, see tuli rohkem väljakutsena. Mul ei ole tegelikult üldse juhiambitsiooni. Tahan olla ikka selline tööinimene põllul. Kui see hetk oli käes, et keegi pidi juhtimise üle võtma, siis eks ma natuke pusisin vastu küll, aga direktor esitas väga mõjusa küsimuse: „Kai, kas sa tahad, et keegi ütleb sulle, kuidas pead tegema, või tahad ise ette võtta?“ Siis ei olnud enam põhjust väga palju vastu hakata. Mul oli ka väga hea meeskond, mis andis kindlustunde, et saame hakkama.

Mis on aastatega hooldustöös muutunud?

Hooldustöötaja maine. Hooldustöö kui selline on muutunud ühiskonna silmis üheks väga vajalikuks ametiks. Me ei räägi kriteeriumina mitte enam ainult soojast südamest ja säravatest silmadest, vaid loevad tänapäevased kutseoskused. Pead olema väga mitmes rollis: füüsiline abistaja, ärakuulaja ja eaka inimese mõistja. Inimesel ei ole lihtne aktsepteerida iseenda toimetuleku ja iseseisvuse vähenemist ning abi tuleb pakkuda taktitundeliselt ja lugupidavalt.

Olen oma teel kohanud väga palju hooldustöötajaid, kellel kõige selle keerulise ja pingelise juures tegelikult tõesti silmad säravad ja süda on soe. Tuleme ikkagi ringiga sinna tagasi. Aga jah, hooldustöötaja maine ja nähtavus on oluliselt muutunud. Kutset taotleb palju inimesi, nad tahavad saada paremaks ja vastavad üha kõrgematele standarditele.

Palgaprobleemi teadvustatakse, aga kuhu hooldustöö veel areneda võiks?

Tehnilised abivahendid ja digilahendused saavad tõenäoliselt tulevikus suurema rolli. Ruumid muutuvad loodetavasti selliseks, kus saab abivahendeid mugavalt kasutada. Sageli takistab paremini töötamast just ruumipuudus.

Soomes olid juba üle 20 aasta tagasi dementsusega inimeste osakonnas kasutusel andurid, mis andsid signaali, kui inimene oli kuhugi ekslema läinud. Neil säilis liikumisvabadus. Olen sellest tööst juba viis aastat eemal, kuid elan ikka kaasa hooldusvaldkonnale.

Mainisite, et teid huvitab n-ö töö põllul. Kas olete hooldajana töötanud?

Hooldajana ma ei ole töötanud. Olen stažeerinud. See õpe on hästi praktiline. Käisime õppijatega hooldekodudes. Hoolitsesime selle eest, et tulevasel töötajal oleks võimalikult lai silmaring. Hooldustöötajad õpivad nii laste, erivajadusega inimeste kui ka eakatega töötamist. Meie õpe oli korraldatud nii, et praktika käigus käidi Eestis palju ringi. Iga õpilase praktika oli ka minu praktika. Tegime praktikaanalüüse ja -kokkuvõtteid väga põhjalikult.

Hooldustöö kui selline on muutunud ühiskonna silmis üheks väga vajalikuks ametiks.

Minu kutsumuseks kutseõpetajaks olemise ja õpesuuna juhtimise kõrval kerkis ka erivajadusega noorte kutsehariduse arendamine. Sellega hakati Eestis tegelema 1998. aastal, kui Astangu kutserehabilitatsioonikeskus võttis kokku Eesti kutseõpetajad, kes on selle valdkonnaga tegelema. Töötasime kahe aasta jooksul välja erivajadusega õppijate hariduse korraldamiseks põhjaliku metoodika. Tõin need teadmised Kuressaarde, kus oli küll Kallemäe kool erivajadustega õpilastele, aga lõpetajatel polnud võimalik kutsekoolis eriala õppida. Nad oli noored, 17-aastased. Hakkasime valdkonda arendama ja eriala õppida saavad need noored Kuressaare ametikoolis siiani.

Kogu see valdkond oli toona lapsekingades. Selles vallas on tehtud suuri samme. Intellektipuudega või õpiraskustega noored on oma koha leidnud kutseõppijate hulgas ja saavad õppida sobiva raskusastmega jõukohast tööd. Nad leiavad oma tee. See on suurepärane!

Tulin 2018. aasta talvel Kuressaarest ära ja siis töötasin Astangul arendusspetsialistina. Seal edasi liikusin Tallinna teeninduskooli, kus tegelesin kaks aastat kutsevaliku grupiga, olin seal projektikoordinaator ja rühmajuhataja. Seal olid ka haridusliku erivajadusega noored, kellel igapäev erinev põhjus, miks neil ei olnud õnnestunud kutseõppes jätkata. Aasta jooksul püüdsime välja selgitada, mis inimest huvitab, mis on ta tugevad küljed. See oli raske, aga hästi põnev!

Nagu ütlesite, on erivajadusega õpilaste võimalused aasta-aastalt jõudsalt paranenud. Missuguseid takistusi nad siiski haridusteel kohata võivad?

Kas suudame erivajadusega inimesi jõukohaselt rakendada ja mis töödele? Astangul töötades kohtusin ühe Soome spetsialistiga, kes rääkis, kuidas ta leiab oma sihtrühmale sobivaid töid. Ta läinud hommikul tööle ja märganud, et üks kraav olevat võssa kasvanud. Siis läinud ja küsinud, kas selle puhastamiseks oleks abilisi vaja. Niimoodi need asjad toimivad. Soomes on tava, et kõiki inimesi tuleb ja saab kuidagi rakendada. Eestis on see hästi keeruline.

Praegu töötan Tallinna ülikoolis erivajadusega üliõpilaste nõustajana. Ülikoolis on tudengeid, kes erivajaduse, puude või kroonilise haiguse, aga ka vaimse tervise häire tõttu vajavad kohandusi.

Kui agar on Tallinna ülikool neid kohandusi pakkuma?

Seda tööd tehakse seal juba seitse aastat. Välja on töötatud selge süsteem ja mul oli kerge sellega haakuda. Mu amet põhineb väga palju koostööl. Tudeng, erialal omandatavad kompetentsid ja õpiväljundid, õppejõud – need tuleb kokku panna. Eriarvamuste korral tuleb asja rahulikult arutada, võib-olla kohe head lahendust ei leia, aga siis läheme lahku, mõtleme veidi ja proovime uuesti. Osa tööst on juhtumipõhine, teine osa on seotud valdkonna arendamisega laiemalt.

Kui tihti tuleb ette suhtumist, et las keegi teine kusagil tegeleb nende natuke erilisemate õppijatega?

Sellist suhtumist kohtab järjest vähem, aga siiski seda veel kahjuks esineb. Suhtumine erineb organisatsiooniti, aga muutub aina paremaks. Mida rohkem räägitakse erivajadusega inimestest, seda parem. Kui keegi suhtub halvasti, siis kindlasti ei ole see jätkusuutlik mõtteviis ja seda ei tohiks aktsepteerida.

Kõiki inimesi tuleb ja saab kuidagi rakendada.

Vaadates laste vaimse ja füüsilise tervise probleeme statistiliselt, jagub igasse kooli keskmisest enam tähelepanu ja tuge vajavaid õppijaid. Taani filosoof Kierkegaard on tabavalt öelnud, et kui metsas häälitseksid ainult kõige ilusamini laulvad linnud, oleksid metsad vaiksed. Haridus ei tohiks mingil juhul olla selektiivne.

Kahjuks kuuleb ka kaasava hariduse kohta kriitikat, et õpetajad põlevad läbi, tublimad õpilased kannatavad. Kuidas teile selline kriitika tundub?

Ma mõistan täielikult neid õpetajaid. Olen kutseõpetajana pidanud saama hakkama

olukorraga, kui grupi ühel õppuril oli tõsine intellektipuu. Ainus lahendus sel juhul on kaasata abiõpetaja.

Haridus on meile nii oluline ja peab olema tänapäeval palju individuaalsem. Üksinda lihtsalt pole võimalik õpetada eri tasemel õppijaid samal ajal, leida pidevalt lahendusi. Tunni ettevalmistamine võib olla võimatu, sest pead pidevalt tulekahju kustutama. Keegi ei võida sellisest olukorrast. Olen kaasava hariduse pooldaja, aga õpetaja vajab abi.

Mida arvate selle aasta alguses pikaajalise kaitstud töö teenuse kaotamisest?

Eeldan, et midagi tuleb asemele. Tallinna teeninduskoolis oli mul paar õppijat, kes just sobiks sellisele teenusele. Inimese väljaõpetamine, et ta saaks toetatud teenusel hakkama, võtab aastaid. Kui see nüüd kaob, siis kuhu ta läheb? Koolitame, õpetame, arendame tema oskusi. Perekond saab tuge, silm hakkab särama. Tekib stabiilsus selles niigi ebastabiilses elus. Ja siis see kõik kaob. Miks me eksperimenteerime just nendega? Erivajadusega inimeste hulgas on ka neid, kellele ei sobi otseselt ei kaitstud töö teenus ega töötamine avatud tööturul: üks on liiga lihtne, teine jälle liiga keeruline. Vaja on vahevarianti, kus inimene saab vajaduse korral juhendamist. See arendaks tema oskusi ja aitaks elada mõtestatud elu.

Olete ka superviisor. Missuguste muredega pöörduvad sotsiaaltöötajad teie poole?

Olen põhiliselt tegelenud hariduse, sotsiaal- ja tervishoiuvaldkonna töötajatega. Põhiteemad on ikka töötaja toetamine, koostöö arendamine. Tänapäeval oodatakse töökeskkonnalt märksa enam kui lihtsalt töökohta. Räägime töötaja teisest arengust,

KAI RANNASTU

- Alates 2023 erivajadustega üliõpilaste nõustaja Tallinna ülikoolis.
- 2018–2023 erivajadusega noorte kutseõppe edendaja.
- 2005–2015 osakoormusega sotsiaalpedagoog Kuressaare täiskasvanute gümnaasiumis.
- 1997–2018 sotsiaaltöö ja iluteeninduse erialade juhtõpetaja ning kutseõpetaja Kuressaare ametikoolis.
- Lõpetas 2002. aastal TÜ Pärnu kolledži sotsiaaltöö korralduse erialal. Esimeselt hariduselt toiduainete tehnoloog. On õppinud ka Tallinna pedagoogikaülikoolis kutsepedagoogikat, läbinud kolmeastase superviisori väljaõppe ja koolitusi õppurite erivajadustest.
- ESTA eetikakomitee liige aastatel 2005–2019, juhatuse liige 2019–2022.
- Õpiku „Sotsiaalhooldus“ (2005) autor.

kaasatusest, vastutusest, meeskonnatöö oskusest, vahel väga keeruliste klienditöö juhtumite lahendamisest.

Supervisioon võimaldab minna juhi ja töötajaga väga isiklikule tunnete ja mõtete tasandile ning nõnda inimest toetada ja võimestada. Superviisor on asutuse pildist väljaspool ja seetõttu vaba sisemistest suhetest. Esmane on töötaja ärakuulamine, mis tuleb individuaalsest supervisioonist välja. Kui töötajaid toetatakse, väheneb stress ja tööpinged. Gruppe nõustades olen avastanud, et sageli töötatakse aastaid kõrvuti töökaaslast lähemalt tundmata. Üksteise tundmaõppimine ja arusaam, kui ägedad nad on – see loeb nii palju!

Kes või mis teid kõik need aastad on hoidnud?

Kolleegid, terve õhkkond asutuses, selged väärtushinnangud, mida järgitakse, mitte ainult ei räägita nendest. Olen olnud töötajana toetatud, saanud töökaaslastega asju läbi rääkida.

Mu kõige suuremad fännid aga on pereliikmed. Ma ei tea küll, kui hea ema ma olen olnud oma õppimiste ja sagedaste

välisprojektidega seotud sõitudega. Nüüdseks on mul neli lapselast. Peamine põhjus, miks ma Saaremaa-elu jätsin, oli soov perega rohkem aega veeta. Osalesin esimese lapselapse elus algul nii vähe, et ta suisa pelgas mind. See tegi väga haiget.

Mida tähendab teile nii uhke tunnustus, elutöö preemia?

See oli uskumatu tunne, kui avastasin, et videos räägitakse minust! Laval olles pöörasin ennast saali poole, kõik seisid püsti ja aplodeerisid. Tekkis tahtmine ennast kõrvast näpistada. Kas see on tõesti päris?! See toob siiani pisara silma.

Üksteise tundmaõppimine ja arusaam, kui ägedad kolleegid on – see loeb nii palju!

Loomulikult oli tunnustus suur au. Tallinna ülikooli kolleegid elasid video vahendusel kaasa ja nende rõõm oli väga siiras. Täna on kõiki mõttekaaslasi, kellega on mul lihtsalt vedanud, et nad on olnud ja on siiani mu ümber. Üksi sotsiaaltööd ei tee.

Sigrid Petoffer, Triin Rajang, Margit Randaru
Tallinna Lastekodu töötajad

Tallinna Lastekodu – laste kodu, kus töötamine on eluviis

Lapsele parimate võimaluste loomiseks tuleb leida uusi, tavapraktikas kasutamata lahendusi. Just need võivad lapsele kõige paremini sobida. Lapse huvide päriselt kaitsmiseks on vahel vaja nihutada piire.

Tallinna Lastekodu on 2001. aastal asutatud hoolekandeesatus, mis osutab üheksat teenust lastele, noortele ja peredele, olles üks suuremaid asendushooldusteenuse osutajaid Eestis. Lisaks asendushooldusteenusele perekodus (26 peret) ja asenduskodus (neli peret raske ja sügava puudega lastele) osutatakse veel järelhooldusteenust, turvakoduteenust väikelastele ning vanematele koos lastega, lapsehoiuteenust raske ja sügava puudega lastele, erihoolekandeteenust suure hooldusvajadusega noortele, rehabilitatsiooniteenuseid lastele ja noortele, tugiteenuseid hooldus-, lapsendaja- ja eestkosteperedele ning kriisi- ja erihooldusperede teenust. Mitu teenust on käivitatud viimastel aastatel.

Püüame oma teenuseid muuta järjest inimkeskemaks ja kohandada neid vajadustest lähtuvalt, selle asemel et sobitada lapsi, noori ja peresid olemasolevatesse raamidesse. Arendustegevuse vajadus on kerkinud elust enesest.

Aastal 2022 avasime üks-ühele perekodu noorele, kellega tema päritolupere enam toime ei tulnud ja tema erivajaduse tõttu ei

tulnud kõne alla elamine koos teiste laste või noortega. Kohanemisperioodil (mis kestis terve aasta) vajas noor iga päev enda kõrvale kaht täiskasvanut. Nüüd piisab ühest täiskasvanust ja noor tuleb toime ka väiksemas grupis ning käib meie juures lapsehoiuteenusel nädala sees, nädalavahetused veedab kodus emaga.

Püüame oma teenuseid muuta järjest inimkeskemaks ja kohandada neid laste vajadustest lähtuvalt.

Aastal 2022 korraldasime ümber järelhooldusteenuse. Kolisime noored kahekaupa elama tavakortermajadesse, mis pakub neile võimalust iseseisvuda vajaliku toega.

Viimastel aastatel oleme võtnud tähelepanu alla asendushooldusel elavad vähemalt 15-aastased noored, et paremini toetada nende valmistumist iseseisvaks eluks ning arvestada nende soove ja vajadusi teenuste kujundamisel.

Tallinna Lastekodu kontori avatud uste päev. Foto: Sigrid Petoffer

Oleme juurutanud ka uut lapse arengukava. See aitab koguda ja talletada lapse kogu lugu ning on abivahendiks ka lapsega töötavatele täiskasvanutele, et veelgi paremini mõista lapse vajadusi ja eripärasid ning koostöös lapse eestkostjaga kavandada edasisi samme.

Meil on kriis, aga kiireid lahendusi pole

Ühel järjekordsel lapsi käsitleval arutelul ohkas peretöötaja kogu südamest: „Ma mõtlesin, et tulin tööle lastekodusse. Siin aga on hullumaja!“ Asenduskodu peres, millest jutt on, elavad intellektipuudega noored, kel esineb intensiivset ennast ja teisi kahjustavat käitumist. Peretöötaja asus meie juurde tööle sel ajal, kui järjepanu lahkused tollest perest töötajad ja uued polnud veel sisse elanud. Inimesel, kes meile tööle tuleb, on alati võimalik raskuste ilmne misel valida meelepärasem töö. Muutused toovadki kaasa paraja annuse segadust, seda nimetame me eluks eneseks. Pole kellelegi saladus, et asenduskodusse elama asuvad lapsed on enamasti saanud varasemas elus pöördumatuid kahjustusi. On ka vanemaid, kes on oma järeltulija kasvatamise vastutuse

tema raske puude tõttu loovutanud kohalikule omavalitsusele. Töö on nõudlik ja eeldab huvi, tahet ning tarkust.

Asutused, kus elavad kahjustava käitumisega lapsed ja noored, on mõnikord töötajate leidmisel ning koolitamisel suures hädas. Töötajad suudavad tulemuslikult tegutseda ja proovida uusi asju, kui neil on turvaline. Selle esimene kriteerium on piisav arv inimesi. Näitena võib tuua kriisisituatsiooni, kus enese üle kontrolli kaotanud noor ründab teist last või töötajat. Olukorra lahendamiseks on vaja vähemalt kolme täiskasvanut. Mõnikord tähendab see ka noore turvalist kinnihoidmist ja samal ajal teiste laste kaitsmist ning rahustamist. Vaja on järjepidevalt õppida ja treenida, kuidas last, ennast ning teisi säästvalt tegutseda ja, mis kõige olulisem, kuidas keerulisi olukordi ennetada. Vajadusi on lihtne rahaks konverteerida, aga rahastaja (loe kohalik omavalitsus või riik) veenmine laste ja noorte erakordselt suure abivajadusega arvestamiseks on vahel võimatu. Üks peamisi argumente on, et kiireid lahendusi pole.

Tihti tuleb meil kooliõpetajale, politseile, parameedikule, aga ka psühhiaatrilile aru anda, miks laps ikka veel meie juures

elab ega ole luku taga. Seda küsimust ei saa kellelegi pahaks panna. Meie ei tea aga, kus asub „volumets“, kuhu meie lapsi soovitakse saata. Oleme veendunud, et see koht on meie juures. Vajame selleks piisavalt pädevaid töötajaid, et siis panustada nende ettevalmistamisse ja juhendamisse.

Meil on 30 peret, millest kaks oleme kujundanud ümber suurema abivajadusega noortele. Ühel juhul vajavad noored tõhusamat tuge väljakujunenud riskikäitumise ja teisel juhul spetsiifilist juhendamist intellektipuude, autismi ja/või äärmusliku kahjustava käitumise tõttu. Mõlemas peres elab neli noort ja on tööl tavapärasest rohkem töötajaid, mis kergitab teenuse hinna kahekordseks. Meie näeme, et inimesi võiks rohkemgi olla, kuid osa omavalitsuste arvates on juba praegune hind liiga kröbe.

Vaja on järjepidevalt õppida ja treenida, kuidas last, ennast ning teisi säästvalt tegutseda ja keerulisi olukordi ennetada.

Tegutseme selles suunas, et olla paremad nii inimeste värbamisel, ettevalmistamisel kui ka juhendamisel. Praktikast leiab häid näiteid, et õigete töövõtete kasutamine viib kahjustava käitumise miinimumini. Pidevale aja, inimeste ja rahapuudusele vaatamata aitab rahu ja professionaalsust säilitada teadmine, et anname endast parima. Tallinna Lastekodu on viimastel aastatel liikunud selles suunas, et käitumishäiretega noored (kellel on nt sõltuvus, kes ei täida koolikohustust, on verbaalselt ja füüsiliselt agressiivsed) elaksid vähemalt ajutiselt teistest lastest eraldi. Üks edutegur, et saavutada laste ja noorte soovitud käitumine, on turvalisus. See tähendab ka kuni nelja last peres, kelle eest kannavad hoolt

vähemalt kaks täiskasvanut. Kehtestatud peavad olema selged käitumisjuhised töötajatele ja tagatud suurem pühendumine igale noorele. Kui igapäevaelu hakkabki sujuma, siis ikkagi pole lastel lihtne püsida koolis või meil leida aega psühhiaatrile. Selleks et noorte toetamine päriselt õnnestuks, on vaja teha koostööd ühise eesmärgi nimel.

Ideaalses maailmas leidub igale lapsele pere

Tallinna Lastekodu on 2023. aasta lõpust sotsiaalkindlustusameti partner kriisi- ja erihoolidusperede teenuse korraldajana. Kaasates ka teisi organisatsioone Eestis, oleme loonud koostöövõrgustiku, mille kaudu soovime veelgi enam edendada laste ja noorte vajadustest lähtuvat teenuse osutamist. Erihooliduspered võiksid asendada pere- või asenduskodusid lastele, kes vajavad spetsiifilisemat ja teadlikumat hoolitsust. Selleks aga on vaja peresid, kes oleksid valmis väljakutse vastu võtma.

Erihoolidusperesid ei ole lihtne leida. Suurema abivajadusega laste eest hoolitsemisel on tähtis ka asjakohane ettevalmistus. Kasuperedele pakutav PRIDE-eelkoolitus valmistab peret ette peamiselt teadliku otsuse tegemiseks ja lapse perre võtmiseks, aga mitte toime tulema nt psüühika- või käitumishäirega lapse ja noorega. See paneb teenusekorraldaja olukorda, kus perega töötamisel ei piisa vaid toetamisest emotsionaalsete raskuste korral või palga maksmisest, vaid tuleb ka pere pädevust suurendada.

Eestis eraldatakse sünniperedest aastas keskmiselt 300 last, kellest suur osa suunatakse kõigepealt turvakodusse. Üks peamisi motivaatoreid hakata sotsiaalkindlustusameti partneriks kriisihooldusperede teenuse korraldajana, oli meie kogemus väikelaste turvakodust, kuhu koolieelikud vahel

justkui „unustatakse“. Riik on võtnud selge suuna, et väikelapsed ei peaks üldse asutusse sattuma, sest nad on eriti haavatavad ja iga turvakodus veedetud päev mõjutab edasist toimetulekut. Seega oleme seadnud eesmärgi leida võimalikult palju kriisihoolduspereid, kes oleks valmis lastele pakkuma turvalist peresekonda. Kuigi huvilisi on palju, jõuavad hindamisprotsessi vähesed pered, sest siin ei piisa vaid heast tahtest kedagi aidata.

Kriisihoolduspere peab olema väga paindliku elukorraldusega, olema valmis igas vanuses lapse tulekuks ja kriisiolukorras toetamiseks. Nii võibki väljakutse tunduda paljude perede jaoks ületamatu ega jõuta esimesest vestlusest edasi. Ühe põhjusena on pered välja toonud, et ei olda valmis võtma perre hooldusele ükskõik mis vanuses last (0–17). Võib-olla tasuks mõelda sellele, et kriisihoolduspereid saaksid spetsialiseeruda kindlale vanuserühmale. Õnneks on siiski peresid, kes on selle teekonna ette võtnud. Meil jääb üle vaid loota, et lapse heaolu üle otsustajad annavad endast parima, et laps saaks edasiste otsuste langetamiseni elada peresekonnas.

Mõnikord on vaja nihutada piire selleks, et lapse huvid oleksid päriselt kaitstud.

Vahel aga on vaja eriti individuaalset käsitlust ja aeg kiirustab uute lahenduste loomisel takka. Eelmise aasta lõpul liitus Tallinna Lastekoduga varateismeline noormees, kes erinevatel põhjustel ei saanud enam endises perekodus elada. Lapsel oli peale väljakutsuva käitumise ka keeruline tervislik olukord, seetõttu püüdsime leida lahendust, mis vastaks kõige paremini tema vajadustele. Meie sotsiaalmeediapostitus, kus otsisime lapsele

raviperioodiks perekonda, levis väga suure hulga inimesteni. Seda üleskutset jagasid nii suuremad meediaväljaanded kui ka uudistekanalid. Tänu sellele kajastusele võtsid meiega ühendust väga paljud inimesed, kes varem polnud kordagi mõelnud teisest vanemast sündinud lapse eest hoolitsemisele. Ühest neist saigi meie uus töötaja, kes lapse eest oma kodus hoolitses.

Tähtis ongi leida uusi lahendusi, mis alati ei ole tavapraktikas levinud, kuid lubavad just sellele lapsele parimad võimalused luua. Mõnikord on vaja nihutada piire selleks, et lapse huvid oleksid päriselt kaitstud. See mõtte- ja tegutsemisviis on meile omaks saanud just viimastel aastatel Meelis Kuke juhtimisel.

Tallinna Lastekodu kui suunanäitaja

Kolm aastat tagasi, kui Meelis Kukk tuli Tallinna Lastekodu juhtima, sõnastasime oma uue visiooni olla asendushoolduse valdkonnas suunanäitajaks. Sinna soovime jõuda oma lastele ja noortele parimaid võimalusi luues, aga ka nii oma töötajate kui laiemalt valdkonna inimeste koolitamisele ning oluliste teemade arutamisele kaasa aidates.

Meile on oluline tuua kokku valdkonna inimesed ja avatult arutleda ka kitsaskohtade üle. Kevadel 2023 toimus kaasvanemluse seminar, kus räägiti noorte kogemustest nendega seotud otsuste tegemisel. Samuti arutleti, miks on oluline lapsele rääkida päritoluperest eraldamise põhjustest. Jagati kogemusi väljakutsuva käitumise muutmisel uuteks oskusteks ning lapse arenguvajaduse märkamisest ja arengu toetamisest.

Sama aasta sügisel korraldasime asendushoolduse teemapäeva HAKU (hoolivus, avatus, kompetentsus, usaldusväärsus – meie põhiväärtused). Teemapäevale tuli ligi sada

asendushoolduse valdkonna inimest kogu Eestist, et rääkida asendushoolduse päevakohastest küsimustest. Paneelaruteludes pöörati tähelepanu keerulise käitumisega lastele sobiva keskkonna leidmisele, järelhooldusteenuse mõtestamisele, perest eraldatud laste sünniperede toetamisele ja hooldusperede ettevalmistusele. Ligi tuhat inimest on vaadanud teemapäeva videosalvestust. Üritus sai ka asendushoolduse valdkonna tunnustusmärgi Kuldne Kartul (aasta tegu asendushoolduse valdkonnas).

... ja inimeste kokkutooja

Meie meeskonnas on uudishimulikud inimesed. Oleme alati avatud kogemuste vahetamisele nii Eestis kui ka rahvusvaheliselt. Eelmise aasta jooksul käisid meie tegemistega tutvumas Brasiilia, Leedu, Saksamaa ja Soome delegatsioonid ning meie käisime teadmisi ammutamas Soomes ja Rootsis. Tallinna Lastekodu on ka rahvusvahelise võrgustiku Euromet Alliance liige. Sellesse üleeuroopalisse koostöövõrgustikku kuulub 17 noorte hoolekande valdkonnas tegutsevat organisatsiooni üheksast riigist. Järgmise aasta septembris korraldame Tallinnas nädalase Eurometi sümpoosioni, mis toob kokku noortega töötavad spetsialistid kogu Euroopast.

Meile on loomulikult oluline kokku saada ka oma inimestega. Tallinna Lastekodus on ligi 250 töötajat, suurem osa käib tööl vahetustega ja 16 eri aadressil kogu linnas. See paraku tähendab, et kogu meie suur meeskond just liiga tihti ei kohtu ja kokkusaamise võimalusi tuleb teadlikult luua.

Oktoobris 2023 korraldasime vaimse tervise kuu oma töötajatele. Igal nädalal toimus üks üritus ja töötajad said osaleda und, toitumist ning stressi käsitlevates

grupi-nõustamistes ning loovteraapilisel päeval teraapiakeskuses. Koolivaheajal said kõik perega tulla seikluslikule liikumismängule Tallinna vanalinnas. Viimased kolm suve oleme Tallinna Lastekodu inimesed kutsunud üheks päevaks kokku meie Nõmme peakontorisse avatud uste päevale. See on tore perepäev, kui kontorirahvas ootab kõiki külla ja korraldab põnevat tegevust õues ning kontoris. Kokku saame ka vabariigi aastapäeval ja lastekaitsepäeva varahommikul pidulikul lipuheiskamisel. Iga aasta 8. märtsil sõidab aga juhataja Meelis Kukk läbi kõik meie majad, et naistepäeva puhul õnnitleda töötajaid, kes suuremas osas ju ikka naised.

Meie jaoks on oluline ka keskkond, sest inimeste heaolu sõltub elutervest keskkonnast. Tallinna Lastekodu kontooril on Rohelise Kontori märgis 2020. aastast. Ka meie perekodud ja teised üksused on üha keskkonnateadlikumad ja annavad keskkonnahoidlikku ellusuhtumist kaasa ka lastele, seetõttu anname ise oma tublimatele keskkonnahoidjatele välja Rohelise Kodu märgist. Viimastel aastatel on mitme maja hoovi tehtud koos lastega lillepeenraid ja köögiviljaaedu, teraapiakeskuseski on oma teraapiaaed, kus toimuvad terapeutide tunnid lastega. Potipõllundusega tegelevad needki pered, kes kortermajades elavad. Nii saavad kõik näpud mullaseks ja ka linnalapsed kogeda, kuidas toit lauale jõuab.

Enfant terrible¹ – asendushoolduse „paha poiss”, keda kõik armastavad

Tallinna Lastekodu juht Meelis Kukk teeb alati seda, mida lastel ja noortel on parasjagu vaja. Kui seda veel pole, siis ta loob. Ta on parim ühendaja, tuues laua äärde kokku eri

¹ Isik, kes oma käitumise või sobimatu avameelsusega asetab juuresolijad piinlikku olukorda.

meelt olevad valdkonna inimesed, sest lastel ja noortel on seda vaja. Pealtnäha rahuliku ja muretu fassaadi taga on tähelepanelik ning tundlik juht. Peaaegu võimatu on edastada talle asutuses või ka valdkonnas toimuva kohta uudiseid. Ei saagi aru, kuidas, aga Meelis on juba kursis. Kriisides ja keerulistes olukordades suudab ta jääda tasakaalukaks, teades juba ette, et igale probleemile leidub lahendus. Ta võtab alati aega, et kohtuda ja arutada.

Meelis julgeb teha ebapopulaarseid otsuseid ja on piisavalt järjekindel nende elluviimisel. Kui ta annab tagasisidet, on see üldiselt edasiviiv (ka konstruktiivne kriitika käib siia alla). Ta on julge tõstatama valusaid teemasid oma kolleegide hulgas või laiemates võrgustikes, kui seda on vaja laste heaoluks. Vahel võib-olla liigagi otsekohe-selt. Tal ei ole küsimustki, kas julgen või kuidas see välja paistab, vaid teeb, mida peab õigeks. Üks kolleeg on öelnud: „Ongi oluline märkida, et kõiki Meelise otsuseid juhib lapse heaolu ja parim huvi. Ta on kolleegide vastu siiras ja otsekohene, ainult vahel vajab hetke oma sõnade läbimõtlemiseks, et mitte paista ründavana.“

Meelis Kuke juhtimise ajal on Tallinna Lastekodu pidevalt ja kiiresti arenenud.

Juhina küsib Meelis ikka ja jälle oma inimestelt, miks sa teed seda tööd enda pärast, sest ta ootab inimestelt suurt pühendumist ja sisemist motivatsiooni. Ta on loonud enda ümber tiimi, kus töötavad inimesed jagavad ühesuguseid väärtusi, seal on usalduslik õhkkond, kus saavad sündida head ideed ning need ka ellu viiakse. Usaldus aga on alati kahe

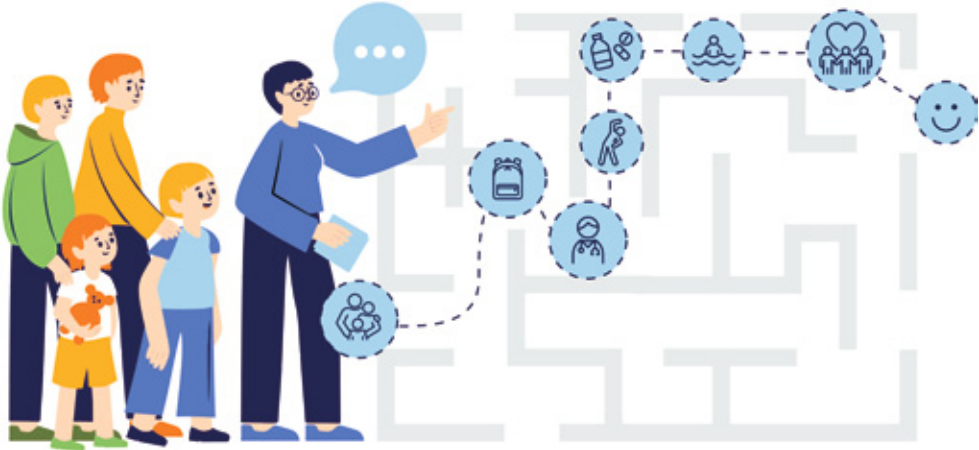

Tallinna Lastekodu valiti tänavu aasta sotsiaalvaldkonna asutuseks ja Meelis Kukk aasta hoolekandehihiks.

otsaga asi: usaldusega kaasneb ka vastutus. Meelis on nõudlik nõudlik olemata: kuidagi juhtub nii, et inimesed Meelise ümber võtavad ise vastutuse ja panustavad 200%, juht ei peagi iga sammu kontrollima ja toetama. Seetõttu ei teki ka tunnet, et „pean midagi tegema“, vaid pigem ikka ise tahan. Meelis ootab teistelt palju, aga on valmis ka ise alati ja kõikjal panustama rohkem kui peaks.

Meelise juhtimise ajal on Tallinna Lastekodu pidevalt ja kiiresti arenenud. Ta avab julgelt uusi üksusi, arendab teenuseid vastavalt vajadustele, nt loob uusi peresid, kus on veelgi enam arvestatud iga lapse vajadustega. Ta on väga avatud ideedele, toetab töötajate algatust ja iseseisvat mõtlemist ning tegutsemist. Motiveerib leidma lahendusi ka keerulistes olukordades, sest olukordi, millele lahendust ei leidu, pole olemas. Vahel on vaja lihtsalt veel rohkem osalisi kaasata ja pead kokku panna, kui vaja, siis ka tuliselt vaielda. Koostöö on Meelise üks tugevamaid omadusi, ta väärtustab erinevaid arvamusi. Nagu ütles üks kolleeg: „Meeskonnas toimuvad avatud diskussioonid. Langetatud otsused, millega edasi minnakse, on põhjendatud. See on hea.“

Kujundame tuge vajavale lapsele ja perele algusest peale toetatud teekonna

Brit Tammiste

sotsiaalministeeriumi laste ja pere osakonna erivajadustega laste poliitika juht

Sotsiaalkaitse-, tervise- ning haridus- ja teadusminister kinnitasid 29. aprillil lastele sotsiaal-, tervise- ja haridusvaldkonnas vajaduspõhise integreeritud toe ning hindamise konsolideerimise kava. Kavas esitatud ettepanekute eesmärk on tagada tuge vajavatele lastele ja nende peredele õigeaegne ja terviklik abi ning algusest peale toetatud teekond.

Erivajadusega lastel ja nende peredel on abi saada tihti keeruline ning see on aeganõudev, mistõttu jääb osa lapsi õigeaegselt abita¹. Abi saamine eeldab vanematelt suurt panust ning abivajaduse hindamiseks ja tõestamiseks tuleb andmeid ja dokumente esitada eri asutustele korduvalt. Keeruka ja aeganõudva protsessi tõttu võib aga lapse ja tema pere vajadus tugiteenuste järele suurenedada. Nende probleemide lahendamiseks tugitsetakse valitsuse tasandil.

Keeruka ja aeganõudva abi otsimise protsessi tõttu võib lapse ja tema pere vajadus tugiteenuste järele suurenedada.

Kevadel 2021 toetas valitsus erivajadusega laste tugisüsteemi uuendamise ettepanekuid, mis olid märgitud koalitsioonileppes. Sotsiaalministeeriumi ning haridus- ja teadusministeeriumi koostöös käivitati erivajadusega laste tugisüsteemi reform², mille eesmärk on pakkuda lastele kiiremat, tulemuslikumat ja terviklikumat abi. Reformi esimene eesmärk on lihtsustada ja kiirendada abi kättesaadavust. Teine suur valdkond, millega reform tegeleb, on lastega töötavate spetsialistide puudusele leevenduste otsimine.

Septembris 2023 kinnitasid sotsiaalkaitseminister ning haridus- ja teadusminister tegevuskava, mille toel jõuti aprillis 2024 lastele sotsiaal-, tervise- ja haridusvaldkonnas

integreeritud vajaduspõhise toe pakkumise ning hindamiste konsolideerimise kavani³. Äsja kinnitatud ettepanekud⁴ jaotuvad nelja tegevussuuna alla:

- valdkondadeülest koostööd toetava andmevahetuse loomine;
- koordineeritud võrgustikutöö ja juhtumikorraldus;
- dubleerimise kaotamine ja spetsialistide võimaluste tõhusam kasutamine;
- toe ja teenuste kättesaadavuse parendamine.

Tutvustan nende ettepanekute sisu lähemalt.

Valdkondadeülest koostööd toetav andmevahetus

Välja töötatakse valdkondadeülest andmevahetust toetavad IT-lahendused, mis võimaldavad tuge vajavat last abistavatel spetsialistidel oma ülesannetest lähtudes kasutada olemasolevat infot (sh hindamiste tulemusi) lapse kohta, et pakkuda lapsele ja perele vajaduspõhist järjepidevat tuge ning ennetada probleemide süvenemist. Haridusvaldkonnas loimitakse hariduse tugiteenused ning õppenõustamine sotsiaal- ja tervisevaldkonna teenustega, sh loodavate andmevahetuslahenduste kaudu.

- Arendatakse sotsiaalkaitse infosüsteemi (SKAIS), sotsiaalteenuste ja -toetuste andmeregistri (STAR) ja hariduse infosüsteemi (EHIS) andmevahetust toetavaid IT-lahendusi, mis vähendavad

¹ Probleemid, mida tegevuskava toel lahendatakse, on kirjeldatud erivajadusega laste tugisüsteemi reformi alusanalüüsisides (Sotsiaalministeerium 2021).

² Vt <https://sm.ee/erivajadusega-laste-tugisusteemi-reform-0>.

³ Dokumentidiga saab tutvuda erivajadusega laste tugisüsteemi reformi lehel, vt allmärkus 2.

⁴ Ettepanekute koostamisse kaasati paljud töös lastega kokku puutuvad esindus- ja erialaorganisatsioonid, nt Eesti puuetega inimeste koda, Eesti ödede liidu kooliõenduse seltsing, Eesti logopeedide ühing, Eesti lastearstide selts.

perede koormust andmete ja dokumentide esitamisel.

- Luuakse õiguslikud alused ning IT-lahendused alushariduses lapsele antud koolivälise nõustamismeeskonna soovitude ja lapse koolivalmiduskaardi kandmiseks EHIS-esse.
- Luuakse IT-lahendused haridusasutuste ja Rajaleidja spetsialistide vahel juhtumandmete mõlemasuunaliseks vahetamiseks.

Sujuv ja süsteemne andmevahetus loob olukorra, et iga last ja tema peret toetama hakkav spetsialist ei pea uuesti „avastama“ midagi, mis on lapse seisundi, vajaduste või osutatavate teenuste kohta teistel spetsialistidel juba teada.

Lähiaastatel on kavas rakendada lapse- ja perekesket juhtumikorraldust.

Lastekaitseaduse ja sotsiaalhoolekande seaduse muutmise eelnõu (vt lähemalt Maarja Kärsoni ja Elmet Puhmi artiklist lk 21–25) loob selge õigusliku korra, mis piiratud ulatuses võimaldab töödelda ka lapse ja tema lähedaste terviseandmeid. Samas eelnõus nimetatakse need spetsialistid, kellelt oodatakse erilist hoolduskohustust lapse abivajaduse märkamisel, sellest teavitamisel ja andmete edastamisel. Nende spetsialistide hulka kuuluvad ka tervishoiutöötajad. Mitme asutuse koostöös on kavas terviseseisundist tuleneva püsiva toevajadusega lastele ning peredele luua sündmusteenus⁵, mis võimaldab lapsele ja perele terviklikku tuge pakkuda hetkest, kui lapse terviseseisund tuvastatakse, ilma

et vanem peaks endale ise selgeks tegema, kuhu toe saamiseks pöörduda.

Juba sel aastal katsetatakse lapsevanemate automaatset teavitamist lapse regulaarsete tervisekontrollide kohta Terviseportaali kaudu. Teavitussüsteem lähtub lapse tervise jälgimise juhendist.

Koordineeritud võrgustikutöö ja juhtumikorraldus

Väga tähtis erivajadusega lastele toe pakkumisel on kohaliku omavalitsuse (KOV) tasandil sotsiaal- ja haridusvaldkonnaülene juhtumipõhine koostöö (loe Saaremaa kogemusest Gabriela Rooso artiklist lk 30–33), aga ka sihtrühmale vajaduspõhiste teenuste jm meetmete kavandamine KOV-i valdkondade üleselt. Seda toetab KOV-ides välja töötatud lõimitud tugiteenuste mudelite ja kogemuste tutvustamine.

Lähiaastatel on kavas rakendada lapse- ja perekesket juhtumikorraldust, luues lapse abivajaduse hindamist võimaldavad, lastekaitse juhtumikorraldust ja menetlust toetavad IT-lahendused. Samuti arendatakse lastekaitse juhtumikorraldusliku töö mudelit, mis on lapse abivajaduse hindamise ning vajaduspõhise toe pakkumise alus. Mudeli rakendamist toetavat tegevust alustatakse 2025. aastal.

Tervisevaldkond keskendub lapse tervise jälgimise juhendi paremale rakendamisele. Selleks arendatakse perearsti ja kooliõe kvaliteedisüsteemi, ajakohastatakse koolitervishoiuteenuse sisu ning kooliõdede tööd toetavaid digilahendusi. Lapse tervise jälgimise juhendi rakendamisel pööratakse eraldi tähelepanu 3–7-aastastele lastele. Lapse erilise toe vajadust tuleb õigel ajal märgata ja sellele peab järgnema ka vajadustest

---

⁵ Eelanalüüsi selle teenuse kohta tegi Trinidad Wiseman 2023. aastal.

lähtuv eesmärgistatud sekkumine, mis võimalusel ennetab puude välja kujunemist või terviseprobleemide süvenemist. Samuti täpsustatakse laste vaimse tervise hindamisel ja toetamisel osaliste (kooliõed, hariduse tugispetsialistid, õpetajad) rolle ning vastutust. See on toimiva võrgustikutöö eeldus, aga vähendab ka tegevuse dubleerimist ja tõenäosust, et laps jääb abita.

Spetsialistide tõhusam kasutamine

Hindamissüsteemi korrastamiseks ja dubleerimise vähendamiseks luuakse valdkondadeülene lapse arengu, heaolu ja riskikäitumise jälgimisele suunatud erialapõhiste hindamisvahendite ning kontrollküsimustike digikogu, mis seotakse sotsiaal-, tervise- ja haridusvaldkonna spetsialistide digitõvahendite ning -keskkondadega.

Hindamissüsteemi korrastamiseks luuakse valdkondadeülene hindamisvahendite ja kontrollküsimustike digikogu.

Üks eesmärk on ühtlustada lastega seotud hindamisvahendite kasutamist ja soodustada nende valdkondadeülelt kasutamist. Selleks toetatakse hindamisvahendite kohandamist, valideerimist, kättesaadavaks tegemist, kasutamiskoolitusi. Eri valdkondade spetsialistide hindamisvahendid seotatakse sisuliselt lapse heaolu kolmnurgaga⁶, et võimaldada lapse kohta olemasoleva info sihispäraselt ja seostatud kasutamist tema abivajaduse hindamisel. Kui lapse ja tema perega tegeleb lastekaitsetöötaja ning laps

vajab tuge mitmes valdkonnas, kajastuvad tema vajadused ühes juhtumiplaanis.

Toe ja teenuste kättesaadavuse parendamine

Lapsele, kes vajab tuge hariduse omandamisel, soovitakse tagada ühtsetel alustel vajaduspõhine tugi alus- ja üldhariduses, sh ajakohastades tugispetsialistide tegevuse kirjeldust ja teenuse korda. Täpsustatakse hariduse tugispetsialistide rolli, sh lasteaias ja lastehoius, ning koostatakse juhend tugispetsialistide teenuse tagamise võimaluste kohta. Juba käesoleval aastal on kavas koostada koolidele tugispetsialistide teenuse tagamise võimaluste juhend. Alates 2025. aastast on alushariduse seaduse eelnõu alusel (loe lähemalt Maila Rajametsa artiklist, lk 26–29) plaanis tagada lastehoius tugispetsialistide teenuse kättesaadavus ja korralik logopeedi või eripedagoogi hindamine kõigile lastele. Oluline on pakuda abi vastavalt lapse vajadusele – alates 2025. aastast ei ole toe saamise eeldus üksnes meditsiiniline diagnoos või puude raskusaste. Koolivälise nõustamismeeskonna soovitusel kõrval saab abi edaspidi ka siis, kui lapse terviseseisundit hinnanud arst on pidanud tugimeetmeid vajalikuks. See muudatus võimaldab lapse abivajaduse kiiresti kindlaks teha ning tagada õigeaegse ja tervikliku abi. Muudatus tähendab põhimõttelist vaatenurga muutust ja on kookõlas erivajadusega laste tugisüsteemi reformi eesmärgiga siduda teenuste saamine ning toe osutamine lapsel hinnatud abivajaduse, mitte puude raskusastmega.

Järgmisel aastal on kavas ühtlustada ka Rajaleidja töö kvaliteeti ja korrastada Rajaleidja võrgustiku piirkondlik

⁶ <https://lasteabi.ee/et/kasiraamat>.

ressursijaotus, tööprotsess ja spetsialisti tööosad, et vähendada halduskoormust. Selle arvelt saab suunata spetsialistide tööaja maksimaalselt ennetust toetavale klienditööle ja nõustamisele, sh haridusasutuses kohapeal, ning lapsevanemate nõustamisele nii individuaalselt kui grupis.

Tähtsamate teenuste sihtrühmade, sisu ja teenuseid osutatavate spetsialistide töö ning lapse vajaduste hindamise korrastamine aitab leevendada lastega töötavate spetsialistide puudust.

Tervisevaldkonnas on siht pidevalt toetada laste sihtrühmapõhiste ravijuhendite ja -teekondade ning patsiendijuhendi teemaalgatuste koostamist eesmärgistatud ja standarditud ravi ning taastusabi osutamiseks. Samuti arendatakse esmatasandi tervishoiuvõrgustikke, sh võimaldades tõmbekeskuste perearsti- või tervisekeskustes laiemat ringi erialaspetsialistide teenuse osutamist, lähitudes laste vajadustest.

Teenuseid aitab muuta kättesaadavamaks ka senise rehabilitatsiooniteenuste süsteemi ümberkorraldamine (vt Tammiste 2023) ning terviseeisundist tuleneva abivajadusega lastele rehabiliteerivate teenuste osutamine eelkõige tervishoiu- või teiste sekkumistena. Rehabilitatsiooniteenuseid osutatavate spetsialistide tegevus peab olema tulevikus suunatud lastele teenuse osutamiseks õigel ajal ning vajaduspõhiselt ning seal, kus vaja. Jääb võimalus osutada kompleksset meeskonnateenust.

Koostame 2024. aastal ülevaate Eesti ja välisriikide rehabilitatsioonisekkumistest ning sekkumiste katsetamise ja kasutuselevõtu tegevuskava vastavalt Eesti vajadustele. Laste ja noorte vaimse tervise toetamiseks

arendatakse väheintensiivseid psühholoogilisi sekkumisi, mille kohta valmis uuringu aruanne (Tartu ülikooli RAKE 2023).

Tähtsamate teenuste sihtrühmade, sisu ja teenuseid osutatavate spetsialistide töö ning lapse vajaduste hindamise korrastamine aitab leevendada lastega töötavate spetsialistide puudust, mis on samuti üks erivajadusega laste tugisüsteemi reformi eesmärk.

Tegevususkavas nimetatud tegevused loovad laste ja perede heaks ning koos nendega tehtava ühiste põhimõtete alusel toimuva töö eeldused. IT-lahendused, juhendid jm hakkab laste ja perede jaoks kvalitatiivseid muutusi loovate lahendustena tööle siis, kui „aina rohkem asjaosalisi hakkavad ennast nägema ühise meeskonnana“ (Juurik jt 2019). Ladus andmevahetus loob eeldused lapse kohta terviklikuma pildi tekkimiseks ja dubleeriva tegevuse, sh hindamise vähendamiseks, kuid ei asenda spetsialistide koostööd. Vastupidi – see võib paremini tuua esile juhtumid, kus on vaja spetsialistide suuremat koostööd ja ühiseid otsuseid lapse huvidest lähtuvalt, õigesti sihitud lisatuge. Vahel tuleb jätta ka midagi tegemata, kui sel pole parasjagu seost lapse vajadustega.

Kava põhimõtted

Kolme ministri kinnitatud ja mitme organisatsiooni esindajate osalusel valminud tegevuskava aruteludel toodi välja põhimõtteid, mis väärivad tegevuskava osana rõhutamist. Toome välja mõned, mida võtta aluseks laste ja peredega töötamisel.

Lapse- ja perekesksus

- Kogu suhtluses ja toe pakkumisel kaastakse laps ning tema pere. Arvestatakse ka pere teiste laste vajadustega. Lapsevanem saab last toetada, kui on saanud ise tuge.
- Pakutav abi peab lähtuma lapse arengupotentsiaalidest ja pere terviklikest vajadustest

ning võimalusel olema suures ulatuses kättesaadav lapse igapäevases keskkonnas.

- Pakutav abi peab lähtuma lapse tegelikust abivajadusest konkreetsel ajahetkel, võttes arvesse, et lapse abivajadus võib aja jooksul muutuda, ning lapse terviseseisunud, millest abivajadus tuleneb, võib olla püsiv, lühiajaline või perioodiline.

Ennetus ja õigeaegsus

- Lapse abivajaduse märkaja astub lapse abistamiseks ja toetamiseks esimese sammu tema huvidest lähtudes, kaasates seejärel juhtumi korraldamisse teisi olulisi osalisi. Üks spetsialist hakkab abistamist koordineerima.

- Lapse toe vajaduse välja selgitamiseks peab saama tugineda lapse ja tema pere kohta olemas olevatele teistele andmetele ning pakuda võimaluse korral tuge proaktiivselt, et ennetada probleemide süvenemist.

Vajadus- ja tõendus põhinevus

- Abi, mida lapsele ja perele pakutakse, peab olema eesmärgistatud, tõendus põhine või põhinema parimal teadmisel ja olema tulemuslik.

- Erivajadusega lastele teenuste osutamisel ja vajaduste hindamisel lähtutakse astmelise ülesehituse ja proportsionaalsuse põhimõttest. Igasuguse tegevuse korral eelistatakse ohutut ja piisavalt tõendatud teenust või hindamisviisi, mida saab rakendada selleks piisava kvalifikatsiooniga spetsialist. Kõrgema kvalifikatsiooniga spetsialisti teenust või hindamist kasutatakse ainult juhul, kui eelmisel tasemel pakutav ei ole küllaldane või ebaõnnestub. Hoidutakse liigest spetsialiseeritud abist, eelistades alati lihtsamat lahendust.

- Igal hindamisel on selge väljund, mis on lapsele ja tema perele pakutava toe või teenuste alus.

Tegevuskava elluviimine ja seiramine

Lastele sotsiaal-, tervise- ja haridusvaldkonna integreeritud vajaduspõhise toe ning hindamiste konsolideerimise kavas nimetatud tegevusi viivad ühiselt ellu sotsiaalministeerium, haridus- ja teadusministeerium ning nende haldusala asutused, kaasates koostööpartnereid. Ministrid kinnitasid ettepaneku teha kava elluviimise seiramine ülesandeks valdkonnaülesele ennetusnõukogule.

Viidatud allikad

- Juurik, A., Labi, N., Rooso, G., Liba, P. (2019). Integreeritud teenused – kellele ja milleks? *Sotsiaaltöö* 3, 81–84.
- Sotsiaalministeerium. (2021). *Analüüs ja ettepanekud erivajadusega laste tugisüsteemi korrastamise kohta*.
- Tammiste, B. (2023). Rehabilitatsiooniteenused peaksid olema vajaduse järgi kättesaadavad ja rohkem seotud tervisevaldkonnaga. *Sotsiaaltöö* 4, 19–23.
- Tartu Ülikooli RAKE. (2023). *Välisriikide madala intensiivsusega psühholoogiliste sekkumiste rakendusmudelite analüüs ja soovitus Eestile*.
- Trinidad Wiseman. (2023). *Muutumatu seisundi diagnoosi alusel lapse abivajaduse määramise ja tugiteenuste proaktiivse pakkumise analüüs*.

Maarja Kärson*sotsiaalministeeriumi laste ja perede osakonna nõunik***Elmet Puhm***sotsiaalministeeriumi laste ja perede osakonna nõunik*

Laste ja perede heaolu suurendavad seadusemuudatused

Sotsiaalministeerium on ette valmistanud lastekaitseaduse ja sotsiaalhoolekande seaduse muudatused, et valdkondade koostöös paremini märgata ja aidata abivajavaid lapsi ning luua tugiteenuste jätkusuutlik süsteem hooldus-, eestkoste- ja lapsendajaperedele.

Mai alguses esitas valitsus seaduseelnõu menetlemiseks Riigikogule. Muudatused jõustuvad kõige varem 2024. a sügisel, mõnes osas ka pikema üleminekuajaga.

Seaduste muutmise vajadus ilmnes põhjaliku analüüsi käigus, mille tulemused avaldati 2023. aastal kahes seaduseelnõu väljatöötamiskavatsuses: väljatöötamiskavatsus perepõhise asendushoolduse edendamiseks valmis 2023. aasta kevadel ja ulatuslikum laste heaolu valdkonna arendamise väljatöötamiskavatsus sama aasta suvel. Mõlema dokumendi kohta sai sotsiaalministeerium laiapõhjalist ja enamasti toetavat tagasisidet partneritelt ja huvirühmadelt.

Artiklis tutvustatav seaduseelnõu on väljatöötamiskavatsustes esitatud ettepanekute

elluviimise esimene etapp. Teise etapi eelnõu valmib 2025. aastal.

Lastekaitseaduse muudatused

Lastekaitseaduse (LasteKS) muutmise eesmärk on tagada lastega töötavate spetsialistide ja lastekaitsetöötajate suurem koostöö abivajavate laste märkamisel ning abistamisel. Selleks täpsustatakse kehtivat abivajavast lapsest teavitamise kohustust ja määratakse kindlaks need lastega töötavad spetsialistid, kellel on eriline hooldsuskohustus märgata lapse abivajadust ning teavitada sellest kohaliku omavalitsuse (KOV) lastekaitsetöötajat. Teine suurema mõjuga muudatus käsitleb isikuandmete töötlemist lastekaitstes, selle eesmärgid ja ulatus sätestatakse LasteKS-is

selgemalt. Ülejäänud muudatused on väiksema mõjuga ja käsitlevad eelkõige sotsiaalkindlustusameti (SKA) ülesandeid lastekaitse korraldamisel ning valdkondliku järelevalve tegemisel, mida peamiselt täpsustatakse ja vähesel määral täiendatakse.

Lapsega töötavate spetsialistide teavitamiskohustus

Eelnõuga täpsustatakse lapsega töötavate isikute teavitamiskohustust alates 2025. aasta jaanuarist. Tegemist ei ole olemuslikult uue kohustusega, sest LasteKS-i § 27 lg 1 juba kohustab kõiki isikuid, kellel on teave abivajavast lapsest, sellest lastekaitsele teada andma. Paraku näitavad andmed ja möönavad ka spetsialistid, et lapse abivajadusele ei reageerita alati õigel ajal. Civitta 2022. aasta lastekaitse juhtumikorralduse uuringu kohaselt leiavad lastekaitsetöötajad, et juhtumid jõuavad lastekaitse vaatevälja liiga hilja, kui lapse ja pere probleemid on juba suured ja neid on keeruline lahendada (Civitta 2022, 11). Ka 2019. aasta küsitlus lastega töötavate spetsialistide seas¹ näitas, et spetsialistide tegutsemine abivajava lapse märkamise korral erineb ja arvestatav osa neist ei ole teatamiskohustusega piisavalt hästi kursis või ei oska ära tunda juhtumeid, mis nõuaks lastekaitsetöötaja sekkumist.

Eelnõus nimetatakse need spetsialistid, kellelt oodatakse erilist hoolsuskohustust lapse abivajaduse märkamisel, sellest teavitamisel ja vajalike andmete edastamisel. Need on alus-, põhi-, kesk-, kutse- ja huvihariduse ning lastehoiu õpetajad ja tugispetsialistid, lapsehoidjad lastehoius, laste hoolekandeesutuse töötajad, noorsootöötajad, treenerid,

huviringi juhendajad, tervishoiutöötajad, politseiametnikud ja ohvriabitöötajad, kes puutuvad töös või kutsetegevuses vahetult lapsega kokku. Abivajavast lapsest teavitamise kohustus on endiselt ka kõigil teistel inimestel, keda seaduses otsesõnu ei nimetata.

Koos teatega tuleb erilise hoolsuskohustusega spetsialistidel edaspidi edastada kohe ka täpsem info ja andmed, mis lapse abivajadust kirjeldavad ja põhjendavad muret tema pärast. See aitab lastekaitsetöötajal kiiremini seisukohta kujundada ja vajalikke toiminguid alustada. Andmekaitse üldpõhimõtteid järgides tuleb edastada ainult olulised ja asjakohased andmed, mis on teatamise otstarbel vajalikud.

Muudatuste eesmärk on tagada lastega töötavate spetsialistide ja lastekaitsetöötajate suurem koostöö abivajavate laste märkamisel ning abistamisel.

Teatamise ja andmete edastamise lihtsustamiseks töötatakse spetsialistidele välja abistavad töövahendid, vormid ja juhendid, mille abil hinnata lapse heaolu ja otsustada, kas olukord nõuab lastekaitsetöötaja kaasamist. Samuti pakub SKA spetsialistidele täienduskoolitust „Abivajava lapse ja noore märkamine ning abistamine“. SKA töötab käesoleval aastal välja ka e-koolituse mooduli, mis käsitleb abivajava lapse märkamist ja abistamist. See muudab spetsialistidel oma teadmiste täiendamise veelgi lihtsamaks.

Seaduses selge sõnaga sätestatud kohustus aitab spetsialistidel teadvustada oma

---

¹ Küsitluse korraldas sotsiaalministeerium, et aru saada, kes on lastega töötavate spetsialistide hinnangul abivajav ja hädaohus olev laps, kas ja milliste juhtude korral teavitavad spetsialistid abivajavast lapsest lastekaitset ja mida on spetsialistidel vaja, et lapse abivajadust paremini märgata ning sellele reageerida. Küsitlusele vastas 301 eri valdkondade spetsialisti.

erilist rolli lapse heaolu tagamisel ja peaks vähendama neid olukordi, kui abivajavast lapsest ei teavitata seetõttu, et ei olda kindlad selle vajalikkuses või lubatavuses (konfidentsiaalsuskohustusega elualadel), abivajadus ei näi piisavalt suur või soovitakse vältida konflikti lapse vanematega. Teavitamiskohustuse täitmist jääb tagama spetsialisti ametieetika ja professionaalne vastutus, täiendavaid ettekirjutusi eelnõuga ei kehtestata.

Eelnõus nimetatakse need spetsialistid, kellelt oodatakse erilist hoolsuskohustust lapse abivajaduse märkamisel, sellest teavitamisel ja vajalike andmete edastamisel.

Lapse võimalikust abivajadusest teavitamise on seotud ka LasteKS-i muudatus, mis võimaldab tervise- ja sotsiaalsüsteemi infovahetust nende laste puhul, kellel on tervises seisundist tulenev püsiva toe vajadus. Muudatus tutvustab selle ajakirjanumbri veebiversioonis Marge Hindriks.

Isikuandmete töötlemine lapse abistamiseks

Mahukaim muudatuste osa käsitleb isikuandmete töötlemist, mis on valdkonnas praegu selgelt reguleerimata. Isikuandmete töötlemine on igasugune toiming isikuandmetega, nagu kogumine, dokumenteerimine, säilitamine, päringute tegemine, kasutamine, edastamine, kustutamine jm. Väga üldiselt reguleerib seda haldusmenetluse seadustiku § 7, mis omakorda viitab Euroopa Liidu isikuandmete kaitse üldmäärusest tulenevale isikuandmete töötlemise korrale. Kuivõrd laste ja perede abistamisel töödeldakse sageli ja märkimisväärses

ulatuses nii abivajava lapse kui ka tema lähedaste isikute isikuandmeid (sh eriliiki andmeid, nagu terviseandmed), on vaja suuremat selgust nii lastekaitsetöötajatele, lastekaitsevõrgustiku liikmetele kui ka inimestele, kelle isikuandmetega toiminguid tehakse.

LasteKS-i lisatakse uus peatükk, milles täpsustatakse isikuandmete töötlemise ulatust KOV-i ja SKA seadusest tulenevate ülesannete täitmiseks. Töödelda võib lapse, lapsevanema või muu last kasvatava isiku ja lapse pereliikme isikuandmeid, samuti lapse sotsiaalse võrgustiku liikmete isikuandmeid, mida on vaja lapse abivajaduse hindamiseks ning talle sobiva abi osutamiseks. Lapse pereliikmeks peetakse selle seaduse kohaselt tema õdesid-vendi, poolõdesid-vendi, vanavanemaid ja muid lapsega ajutiselt või püsivalt koos elavaid isikuid. Iga isikute kategooria töödeldavate andmete hulk ja koosseis erineb. Lapse ja lapsevanema kohta võib koguda suuremat hulka andmeid, teiste pereliikmete kohta vähem ning lapse sotsiaalse võrgustiku liikmete kohta üksnes väga üldist infot, nagu isiku üldandmed, seos ja suhted lapsega. Eelnõus on esitatud ka täpsed andmete loetelud, mida on lubatud iga isiku kohta koguda ja töödelda. Seejuures on silmas peetud nii LasteKS-i §-s 28 nimetatud lapse abivajaduse valdkondi kui ka lapse heaolu kolmnurgal kirjeldatud heaolu aspekte.

Uus kord võimaldab piiratud ulatuses töödelda ka lapse ja tema lähedaste terviseandmeid. Lapse tervis on üks hindamist vajav valdkond lapse heaolu kolmnurga „Lapse arenguvajaduste“ küljel, samuti võib lapse heaolu ja turvalisust mõjutada tema vanema või hooldaja, aga ka teiste lähedaste tervises seisund. Praktikast on küsimusi tekitanud, kuidas tervishoiutöötaja kohustus hoida saladuses isiku terviseandmeid (võlaõigusseaduse § 768) suhestub

kohustusega teavitada abivajavast lapsest ning aidata spetsialistina kaasa lapse abivajaduse hindamisele (LasteKS §-d 27 ja 28). Seetõttu öeldakse LasteKS-i erisättes selgelt, et KOV-il ja SKA-l on õigus saada tervishoiuteenuse osutajalt lapse, lapsevanema ja last kasvatava isiku ning lapse pereliikme terviseandmeid LasteKS-is määratud ulatuses. Terviseandmed hõlmavad ka vaimse tervise andmeid, seejuures isiku psüühilise seisundi, ravi ja diagnoosi kohta. Selle teabe edastamise ühemõtteliseks lubamiseks lastekaitse eesmärgi saavutamiseks muudetakse ka psühhiaatrilise abi seadust.

Uus kord võimaldab piiratud ulatuses töödelda ka lapse ja tema lähedaste terviseandmeid.

Tervishoiuteenuse osutajale jääb igal juhul kohustus hinnata, mis ulatuses on andmete väljastamine põhjendatud, ning valida andmevahetuseks sobiv ja turvaline kanal. Ühtlasi kohustab eelnõu kõiki lastekaitsevõrgustiku osalisi hoidma neile avaldatud andmeid konfidentsiaalsena.

Igasuguste isikuandmete töötlemisel tuleb järgida üldisi andmetöötluse põhimõtteid, nagu eesmärgipärasus, vajalikkus, minimaalsus jm. Seetõttu rõhutatakse ka eelnõus, et isikuandmeid töödeldakse alati menetluse eesmärgi saavutamiseks vajalikus ulatuses ja viisil, lähtudes esmajoones lapse huvidest. Lastekaitseametnikul tuleb alati järele mõelda, mis andmeid on juhtumi lahendamiseks päriselt vaja ja hoiduda ülemäärasest andmete kogumisest, isegi kui seadus selliste andmete kogumist põhimõtteliselt lubaks. Samuti tuleb isikuandmete kogumiseks valida proportsionaalne viis, mis tähendab, et vajalikke andmeid küsitakse esmajoones lapselt ja perelt ning

päringuid kolmandatele isikutele ja asutustele tehakse üksnes vajaduse korral.

Seadusemuudatused loovad selguse isikuandmete töötlemise ulatuses ja tagavad last ning peret abistavas võrgustikus sujuvama koostöö.

Sotsiaalhoolekande seaduse muudatused

Sotsiaalhoolekande seaduse (SHS) muutmise peamine eesmärk on pakkuda püsivat riiklikku tuge hooldus-, eestkoste- ja lapsendajaperedele. Selleks reguleeritakse perepõhise asendushoolduse tugiteenuste korraldamine. Seaduses tuuakse selgelt välja ka KOV-ide ja tugiteenuste osutajate oluline toetav roll uute hooldusperede leidmisel, mis põhikohustusena on SKA ülesanne (see sätestatakse ka LasteKS-is). Väikesed muudatused tehakse lapse kinnisesse lasteasutusse paigutamise avalduse sisus ja SHS-i järelevalve peatükis.

Hooldus-, eestkoste- ja lapsendajaperede tugiteenused

SHS-i olulisim muudatus on perepõhise asendushoolduse tugiteenuste seadusesse toomine. Tugiteenustega toetatakse peresid, kes on võtnud endale vastutusrikka ülesande pakkuda kodu lastele, kes on eri põhjustel jäänud ilma võimalusest kasvada üles oma sünniperes. Kasuperedes ehk hooldus-, eestkoste- ja lapsendajaperedes kasvas 2022. aastal 2055 last.

Tugiteenuste abil pakutakse kasuperedele suuremat kindlustunnet ja toetatakse lapse kasvamist turvalises ning hoolivas keskkonnas. Tugiteenuste loetellu, mis kehtestatakse ministri määrusega, kuuluvad tulevikus kohanemistoe teenus, peretoe teenus, psühholoogilise nõustamise teenus, mentorlus ja võimalus osaleda tugigruppides. Tugiteenuste kasutamine on peredele vabatahtlik. Ainus

erand on kohanemistugi, mis on hooldusperedele kohustuslik iga uue lapse perre lisandumisel. Kohanemistoe teenuse eesmärk on toetada lapse ja pere vastastikust kohanemist ning suhete loomist, mis aitab kiiremini saavutada stabiilse elurütmi peres.

Sotsiaalhoolekande seaduse muutmise peamine eesmärk on pakkuda püsivat riiklikku tuge hooldus-, eestkoste- ja lapsendajaperedele.

Seaduses ja selle alusel antavas ministri määruses kirjeldatakse ka tugiteenuste sisu, maht ning rahastamine ja kehtestatakse nõuded teenuseid vahetult osutavatele isikutele. KOV-i ülesandeks jääb aegsasti teavitada hooldus- ja eestkosteperesid

tugiteenuste saamise võimalusest ning hinnata peretoe teenuse vajadust, kui pere selleks soovi avaldab või kui lapsi esindav KOV märkab peres tekkinud raskusi.

Eespool nimetatud tugiteenuseid on siiani osutatud Euroopa sotsiaalfondi rahastuse toel. Tugiteenuste kehtestamine seadusega ja nende rahastamine riigieelarvest annab suurema kindlustunde nii peredele kui ka praegustele teenuseosutajatele ning tagab toetavate teenuste osutamise järjepidevuse. Teenuste osutamiseks peredele on 2024. aastal eraldatud riigieelarvest umbes 1,2 miljonit eurot ja alates 2025. aastast umbes 1,5 miljonit eurot.

Perepõhise asendushoolduse tugiteenuste muudatused jõustuvad 2026. aasta 1. jaanuaril. Selle ajani saavad pered tugiteenuseid teenuseosutajatega varem sõlmitud lepingute alusel.

Viidatud allikas

Civitta. (2022). *Tänapäevase lastekaitse juhtumikorralduse, andmevahetuse ja e-teenuste analüüs.* <https://sm.ee/media/2670/download>. (14.05.2024).

Maila Rajamets*haridus- ja teadusministeeriumi alushariduse valdkonna juht*

Alusharidusseadus toob muudatusi lastehoidudele ja lasteaedadele

Lapsehoiuteenus muutub haridussüsteemi osaks. Seniste sotsiaalteenust osutavate lastehoidude ja haridusteenust osutavate lastesõimede nõuded ühtlustatakse.

Riigikogu võttis 11. aprillil menetlusse alusharidusseaduse eelnõu. Seda seadust on kaua oodatud ja koostatud. Eelnõu on aja jooksul muudetud.

Suurim muudatus, mille eelnõu kaasa toob, on senini sotsiaalhoolekande seaduses reguleeritud lapsehoiuteenuse muutmine alusharidussüsteemi osaks ning seniste sotsiaalteenust osutavate lastehoidude ja haridusteenust osutavate lastesõimede nõuete ühtlustamine. Lapsehoiu teenus sotsiaalteenusena jääb kehtima üksnes suure hooldus- ja abivajadusega laste jaoks.

Eelnõu kohaselt on lastehoid kuni seitsmeaastastele lastele, lasteaed aga kolme- kuni seitsmeaastastele lastele. Kohaliku omavalitsuse (KOV) ülesanne on tagada poolteise- kuni kolmeaastasele lapsele võimalus omandada alusharidus lastehoius ning kolme- kuni seitsmeaastasele lapsele lasteaias.

Vanema valikul saab 3–7-aastane laps käia ka lastehoius, kuid KOV ei ole kohustatud seda rahastama. KOV võib osutada oma elanikele teenust teise omavalitsuse territooriumil, kui neil on asjaomane kokkulepe. KOV-id peavad lastehoide ja lasteaedu ise või ostavad teenust eraettevõtjalt. Sellisel juhul volitab KOV oma avalik-õigusliku ülesande täitmiseks erapidajat, kelle eralastehoiule ja -lasteaiale kohalduvad seejärel samasugused nõuded nagu KOV-i lastehoiule ja lasteaiale. Üks eesmärkidest ongi soodustada erasektori kaasamist piirkondades, kus on kohtade puudus. See tagab peredele loodetavasti kiiremini vajaliku samaväärse alusharidusteenuse.

Nõuded lastehoidudele

Teenuse ühtlustamine toob kaasa täiendavad kohustused ennekõike lastehoidudele,

kes senini on tegutsenud sotsiaalministeeriumi haldusalas.

Ühtlustuvad nõuded 1,5–3-aastaste laste arengu ja alushariduse omandamise toetamisel.

- Lastehoid peab koostama alushariduse riikliku õppekava alusel lastehoiu õppekava.
- Lastehoius töötab lapsehoidja või õpetaja, lapsehoidja kvalifikatsiooninõue on lapsehoidja kutse, õpetaja kvalifikatsiooninõue ei muutu.
- Lastehoiu õppe- ja kasvatuseel on eesti keel.
- Vähemalt üks kord aastas hindab kõigi laste kõne arengut logopeed või eripedagoog (välja arvatud siis, kui lastehoiu rühmas töötab kvalifikatsiooninõuetele vastav õpetaja).
- Lapsele tuleb vajaduse korral tagada logopeedi, eripedagoogi või muu tugiteenus.

Alushariduse riiklikkusse õppekavasse lisatakse kolmeaastaste laste eeldatavad tulemused neljas üldoskuste rühmas: 1) mänguoskused, 2) tunnetus- ja õpioskused, 3) sotsiaalsed oskused, 4) eneseregulatsiooni oskused. Nende sätestamine õppekavas, õppekava seletuskiri ja koostatavad juhendmaterjalid on abiks lastehoiurühmade õppekava loomisel.

Lastehoid saab alusharidussüsteemi osaks. Sotsiaalteenusena jääb see kehtima üksnes suure hooldus- ja abivajadusega laste jaoks.

Lasteaia rühmade piirarve senisega võrreldes ei muudeta. Rühmade piirarvud nähakse ette ka lastehoidudes, mis on senistele lapsehoiuteenus osutajatele uus nõue. Eelnõu kohaselt on võimalik paindlikumalt moodustada lastehoiu-, lasteaia- ja liitühmi, arvestades laste

toe vajadusi, senised erirühmad kaovad. Nii ei ole vaja moodustada rühmast sobitusrühm, kui rühmas on haridusliku erivajadusega laps, vaid rühmas tuleb luua tema toevajadust arvestavad tingimused; rühma suuruse osas tuleb arvestada, et üks erivajadusega laps täidab rühmas kolm kohta. Võimalus moodustada väiksemaid rühmi tõhustatud ja erituge saavatele lastele on jätkuvalt olemas, kui kooliväline nõustamismeeskond on soovitanud sellist keskkonda.

Vastutus toetada kõigi laste arengut

Seaduseelnõus on reguleeritud lapse arengu toetamine, vajaliku toe väljaselgitamine ja rakendamine. Sarnaselt üldharidusele on lähenemine kolmetasandiline.

Tugiteenuste tagamise eest vastutab lastehoiu või lasteaia pidaja, kes on munitsipaal-lasteaial KOV ja eralasteaial selle pidaja. Lasteasutuse pidaja ja direktori vastustust ning rolli tugiteenuste osutamisel ei ole keh-tiva seadusega võrreldes sisuliselt muudetud. Lasteaia pidajal on kohustus tagada teenuse kättesaadavus. Erisus tekib juhul, kui KOV täidab oma ülesannet eralastehoiu kaudu. Siis ei kannu vajalike tugispetsialistide teenuse osutamise tagamise vastutust mitte eralastehoiu pidaja, vaid KOV. Lastehoid korraldab tugiteenuse saamise.

See tähendab eelkõige teenuse rahastamist: vajaduse korral spetsialisti töölevõtmist lasteaeda või teenuse ostmist teenuseosutajalt. Direktoril on kohustus teenust igapäevaselt korraldada.

Eelnõu kohaselt tuleb lapsele tugiteenuseid osutada eelkõige lastehoius ja lasteaias. See ei tähenda, et tugispetsialistid peavad töötama selle asutuse koosseisus. Tugiteenuseid on võimalik osutada ka KOV-i haridus- ja sotsiaalkeskuses, kus on kättesaadavad muudki asjakohased teenused.

Eelnõu kohaselt määrab lasteaia direktor töötaja (tugiteenuste koordineerija) tugiteenuste osutamiseks seotud meeskonnatöö korraldamiseks ning võrgustikutöö koordineerimiseks. See võib olla üks lasteaia tugispetsialistidest, õppejuht või muu ametikohale sobiv töötaja. Tugiteenuste koordineerija lasteaias täidab samu ülesandeid nagu haridusliku erivajadusega õpilase õppe koordineerija koolis põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse alusel.

Lasteaia, lastehoiu ja kooli tugispetsialistide kvalifikatsiooninõuded ja teenuse standardite ühtlustamine tagab teenuse ühtlase kvaliteedi üldhariduse igal tasemel ning võimaldab KOV-il tugispetsialistide tööaega asutuste vahel paindlikult jagada.

Ühtlased võimalused arvestada lapse toe vajadust

Kavas on ühtlustada toe vajaduse väljaselgitamine ning rakendamine alus- ja põhihariduses. Eelnõu kohaselt tagab lasteaed, lähtudes lapse toevajadusest, lapsele üldise toe, tõhustatud toe või eritoe. Lapse igakülgse arengu toetamine on lasteaia tavapärase töö igapäevane ja oluline osa.

Eelnõu kohaselt peab lasteaed tagama, lähtudes lapse toevajadusest, lapsele üldise toe, tõhustatud toe või eritoe.

Mõnikord erinevad lapsed võimetelt, taustalt ja isikuomadustelt sedavõrd, et nende arenguvajadusi on keeruline rahuldada harjumuspärasel viisil või tavakeskkonnas. Lasteaed peab lapsele sobiva õpi- ja kasvukeskkonna tagamisel alati lähtuma tema vajadustest. Kui lasteaed toetab last tema vajadusest lähtuvalt ilma asutuseväliste soovituseta, liigitatakse see üldtoeks. Soovituse

rakendada tõhustatud tuge või erituge annab kooliväline nõustamismeeskond.

Eelnõu kohaselt on tõhustatud toe või eritoe rakendamine õigustatud ka muude objektiivsete näitajate korral, nt kui lapsel on eelnevalt tuvastatud puue või kui eriarst lapse terviseseisundit hinnates on kirjeldanud tugiteenuste vajadust.

Alusharidusseaduse eelnõus sätestatakse, et koolivälise nõustamismeeskonna soovitus kantakse Eesti hariduse infosüsteemi (EHIS) pärast seda, kui vanem on andnud nõusoleku soovitus rakendada. Tunnistades vanemate põhiseaduslikku õigust ja kohustust kasvatada oma lapsi ning hoolitseda nende eest, rakendatakse tõhustatud ja erituge vaid vanema nõusoleku korral. Koolivälise nõustamismeeskonna soovitusel saavad EHIS-es lasteaiale nähtavaks alles pärast seda, kui vanem on soovitus rakendamiseks nõusoleku andnud. Eelnõus sätestatud uue regulatsiooni järgi tuleb lasteaiale anda edaspidi EHIS-esse ka koolivalmiduskaart. Sätte eesmärgiks on võimaldada koolivalmiduskaardi liikumine lasteaiast kooli ning suurendada seeläbi alus- ja põhihariduse sidusust. Lisaks on kavandatud regulatsiooni eesmärk, et põhikooli õppima asumisel arvestataks senisest enam lapse koolivalmidusega ja tugiteenuste osutamise vajadusega. Kui vanem ei ole soovitusel rakendamiseks nõus, kuid tugi on lapse heaolu ja arengu toetamiseks siiski vajalik, on lasteaiale õigus teavitada KOV-i abivajavast lapsest. Seejärel rakendab KOV vajaduse korral meetmeid lapse õiguste kaitseks.

Individuaalne arenduskava

Alusharidusseaduse eelnõu sätestab, et vajaduse korral koostavad rühma õpetajad koostöös abiõpetajate, tugispetsialistide ja vanemaga lapsele alushariduse riikliku õppekava alusel individuaalse arenduskava.

Individuaalne arenduskava (IAK) on dokument, milles seatakse lapsele individuaalsed eesmärgid ja lepitakse koostöös vanema, õpetaja ning tugispetsialistidega kokku tegevus, kuidas seatud eesmärgid saavutatakse. IAK koostatakse lapsele kindlaks ajaks ja neis valdkondades, kus lapse arengut on vaja toetada ehk lapse areng erineb eeldatavast eakohasest tasemest, s.o eakaaslaste keskmisest tasemest. Vähemalt üks kord õppeaastas tehakse meeskonnatööna kokkuvõtte individuaalse arenduskava rakendamisest, arengukeskkonna sobivusest ja lapse edasistest vajadustest.

Lapsele toe rakendamisel on lasteaial õigus vaadata ja kasutada ka neid andmeid, mida eelmine lastehoid ja lasteaed on lapse kohta EHIS-esse sisestanud või mis on EHIS-esse varem sisestanud kooliväline nõustamismeeskond. Tuleb silmas pidada, et lasteaed võib kõnealuseid andmeid kasutada vaid toe rakendamisel, milleks on vanem nõusoleku andnud. Selline vajadus

tuleneb asjaolust, et lapsele võib eelmises lasteaia käimise ajal olla antud toe soovitus, mille rakendamine peab jätkuma (kui lapsevanem seda soovib) ka uues lasteaia. Samal põhimõttel on koolil, kuhu laps on õppima asunud, õigus töödelda vajalikus mahus ja ulatuses alusharidusseaduse alusel lapse kohta hariduse infosüsteemi kantud andmeid koolivalmiduskaardi ja osutatud tugiteenuste kohta.

Seaduse jõustumine

Eelnõu on kavandatud seadusena jõustuma 1. jaanuarist 2025. Olulisemate muudatuste rakendamiseks ja nõuetega vastavusse viimiseks on üleminekutähtajad. Hoidudel on alates seaduse jõustumisest aega viia oma tegevus alusharidusseaduse nõuetega vastavusse hiljemalt 2026. aasta 31. augustiks. Õppekavad tuleb viia vastavusse 1. septembriks 2025. Direktori, abiõpetaja ja lapsehoidja kvalifikatsiooninõuded peavad olema vastavusse viidud hiljemalt 2028. aastaks.

Gabriela Rooso*Saaremaa toetava hariduse keskuse direktor*

Laste tugisüsteemi areng Saaremaa vallas

Laste ja perede sotsiaal- ning haridusvaldkonna teenuste ühine korraldus Saaremaal on andnud häid tulemusi.

Haldusreformi tulemusena moodustati 2017. aastal suur Saaremaa vald. Erinevate valdkondade vallaülene korrastamine mõjutas ka tuge vajavate laste haridust. Haridusasutuste vahel jagunenud tugispetsialistide ametikohad koondati volikogu otsuse alusel 2019. aasta algusest Saaremaa laste ja perede tugikeskusesse. Muudatuse eesmärk oli ühtlustada spetsialistide jaotumist, arendada kutseoskusi ja soodustada kogemuste vahetust, et pakkuda uut kvaliteeti lastega perede probleemide ennetamisel, perede abistamisel ja laste vaimse tervise toetamisel.

Kõik teenused ühest kohast

Aastal 2020 algasid arutelud Kallemäe kooli (erikool) riigilt vallale ülevõtmise osas. Sama aasta suvel otsustati see teoks teha ja asutus sai nime Saaremaa toetava hariduse keskus (STHK). Vallavolikogu otsusega liideti aasta hiljem, 26. märtsil 2021, keskusega veel Kuressaare perekodu, mis osutas sotsiaalteenuseid lastele ja peredele, ning Saaremaa laste ja perede tugikeskus. Varem said paljud

lapsed tuge kolmest asutusest korraga, kuid selline korraldus oli vanemate jaoks keeruline ja osaliste ning rahastajate vahel killustunud. Nüüd tekkis võimalus osutada lastele ja peredele kõiki teenuseid ühest kohast.

Alates 2022. aasta algusest on STHK koosseisus õppeosakond (põhikool tõhustatud tuge ja erituge vajavatele õpilastele koos õpilaskoduga), haridustugiteenuste osakond ja sotsiaalteenuste osakond. Keskusel on umbes 120 töötajat kogu Saaremaal.

Lastele tervishoiuvaldkonna toe pakkuamiseks teeme koostööd Pärnu haigla psühhiaatri Kaja Rannaga, kellel on meie ruumides üks kord kuus kahel päeval vastuvõtt.

Näeme oma töö eesmärgina aidata lastel kujuneda võimalikult iseseisvalt toime-tulevateks kodanikeks. Oluline on kõigi osaliste selge roll, vastutus ja valmisolek mitmekülgseks koostööks, sest tegeleme kogu valla lastega. Palju on räägitud tugispetsialistide puudusest, see probleem ei ole võõras ka meile. Saaremaal ei ole kunagi olnud tööl nii palju spetsialiste, kes toetavad lapsi, peresid ja haridusvaldkonna töötajaid,

aga ikkagi saame tagasisidet, et tugi ei ole piisav. Lõputult inimesi juurde palgata ei saa ja näeme, et peame muutma nii enda kui ka kõigi teiste inimeste mõtlemist ning leidma uusi tegutsemisviise. Tagajärgedega tegelemise kõrval teeme järjest enam tööd teadlikkuse suurendamise ja vanemate ning haridustöötajate toetamisega. Need on inimesed, kes on lapsele kõige lähemal ja puutuvad temaga kõige tihedamini kokku. Tugispetsialist näeb last heal juhul üks-kaks korda nädalas, enamasti aga palju harvem.

Logopediteenuse osutamise võimalused

Meil on tööl 13 logopeedi, kes töötavad enamasti lasteaias. Logopedilist abi pakutakse ka meie keskuse koosseisus tegutsevas põhikoolis, kus paljudel õppijatel on kõnehäire. Tavakoolides logopeede ei ole. Kahjuks ei võimalda praegune spetsialistide arv ka kõigis lasteaeades tegutseda ning mõnes asutuses, kus spetsialistid on olemas, oleks vajadus veelgi suurem.

Näeme oma töö eesmärgina aidata lastel kujuneda võimalikult iseseisvalt toimetulevateks kodanikeks.

Selleks et siiski tugi tagada, oleme haridusasutuse ühele teenuse kõrval ellu kutsunud järgmised alternatiivsed lahendused.

- Kord nädalas võtab logopeed keskuses kohapeal vastu väikelapsi koos vanematega, et toetada vanemat lapse kõne arendamisel.
- Kasutame Kõneravi keskkonda, et teenustevahelisel ajal saaks laps harjutusi teha. Kui harjutused on tehtud, siis saab logopeed neid juurde määrata.
- Koostame videomaterjale, kus logopeed näitab, kuidas mingit oskust lapsele õpetada.

- Koostame vanematele soovitusi, kuidas eri vanuses lapse kõnet arendada. Soovitused on üleval meie sotsiaalmeediakanalites ja kodulehel.

- Sügisel kasutasime ära lasteaeades toimuvaid vanemate koosolekuid ja logopeedid pidasid loenguid vanematele (nt tutvustades kõnearendusmänge 2–3-aastastele lastele, lugemis- ja kirjutamisraskuse ennetamise võimalusi ning rääkides koolivalmidusest).
- Tegime Kõnevirri mängu koolituse maapiirkonna haridusasutuste töötajatele.
- Väiksemates maapiirkonna lasteaeades kasutame logopeedi kaugteenust. Õppeaasta jooksul teeb spetsialist 2–3 korda kohapeal hindamise, kuid jooksev töö toimub veebi vahendusel. Ekraani ees istuvat last abistab sotsiaalpedagoog või õpetaja.

Eripedagoogide erilised rollid

Meil on tööl 15 eripedagoogi. Üks eripedagoog elab hoopis Pärnus ja osutab neljale maakoolile eripedagoogi kaugteenust. Sellisel kujul osutame teenust teist õppeaastat. Esimene aasta läks veidi konarlikult nii spetsialisti enda, õpilaste kui ka haridustöötajate jaoks. Paika loksumist vajas töötaja pidev ekraani taga olemine. Õpilaste jaoks vajas harjumist IT-vahendite kasutamine. Haridusasutuse töötajatega oli vaja sõlmida väga selged kokkulepped, kuidas laps ekraani ette ja tagasi klassi saab ning kuidas omavahel suheldakse ja jagatakse tagasisidet eripedagoogiga. Nüüdseks oleme teenuse toimima saanud ja õpilased ootavad spetsialistiga kohtumist väga.

Sellest kalendriaastast on meil tööl ka liikuv eripedagoog, kes käib maapiirkonna üheksas haridusasutuses (teistel spetsialistidel on 1–3 asutust). Tema ülesanne on rühmas ja klassis õpilasi vaadelda ning vastavalt esilekerkivatele murekohtadele õpetajaid nõustada, abistada õppematerjalide leidmisel või

Toetava hariduse keskuse peamised ülesanded

1. Luua tõhustatud ja erituge vajavatele õpilasele tingimused ning võimalused koolikohustuse täitmiseks ja põhihariduse omandamiseks.
2. Osutada ja arendada haridusvaldkonna seadustes ettenähtud haridustugiteenuseid ning sotsiaalhoolekande seaduses lastele ja vanematele mõeldud sotsiaalteenuseid kogu vallas.
3. Koondada infot tuge vajavate laste ja nende vanemate vajadustest ning teha selle põhjal vallavalitsusele ettepanekuid sihtgrupile vajalike teenuste väljatöötamiseks ja korraldamiseks.
4. Lihtsustada lapsevanema jaoks lapsele vajaliku toe saamist.

kohandamisel. Ta nõustab ka alternatiivsete kommunikatsioonivahendite kasutuselevõtu osas. Otsime ka liikuvat logopeedi, sest maa- piirkonna väikeste haridusasutuste jaoks on see äärmiselt vajalik. Personali on nendes asutustes vähe ja õpetajad vajavad väga spetsialisti, kes on last rühmas või klassis koos eakaaslastega näinud, et temalt nõu küsida ning arutada sekkumisvõimalusi.

Psühholoog ei ole ainuke vaimse tervise toetaja

Vaimse tervise küsimustega tegelemisel on psühholoogi tugi inimestele tavaliselt kõige arusaadavam, soov teenuse järele suur ja järjekorrad pikad. Meil on praegu tööl neli psühholoogi, kellest üks on Ukraina psühholoog.

Enamasti võtavad psühholoogid vastu Kuressaare keskuses, aga suuremates maa- koolides käivad kord kuus ka kohapeal. Koolides teenust osutades oleme alates sügisest proovinud korraldada nii, et päeva viimane aeg oleks õpetajate jaoks. Oleme näinud, et õpetajatel on raske oma muredega spetsialisti juurde tulla, kuid ühes koolis on muutus toimunud. Pedagoogid on saanud rääkida raskustest seoses õpilastega ja psühholoog on andnud soovitusi, mida proovida, et olukorrad laheneksid. Soovitused on olnud tulemuslikud ja loodame, et

positiivsete näidete toel suudame aja jooksul järjest rohkem õpetajaid kaasata.

Psühholooge on meil väga vähe, mistõttu teeme järjepidevalt tööd selle nimel, et suurendada teadlikkust ka teiste teenuste kohta, mis aitavad vaimset heaolu toetada. Haridusasutuses saab väga palju ära teha sotsiaalpedagoog. Praegu on meil ametis 18 sotsiaalpedagoogi, neid jätkub kõigisse Saaremaa lasteaeadesse ja koolidesse. Sotsiaalpedagoog ei ole lasteaias kohustuslik, kuid näeme sellel suurt kasutegurit, et varakult märgata laste suhtlemis-, kohane mis- ja käitumisprobleeme.

Kui sotsiaalpedagoog vajab mõne juhtumiga abi, siis kohe psühholoogi teenusele suunamise asemel proovime esialgu, et psühholoogiga arutatakse erinevaid toetamisvõimalusi, mida sotsiaalpedagoog saab haridusasutuses proovida. Alles seejärel, kui need ei ole tulemuslikud, suunatakse laps või pere järgmise spetsialisti juurde. Ühel meie psühholoogil on ka mänguterapeudi väljaõpe ja ta on korraldanud sotsiaalpedagoogidele ning teistele keskuse töötajatele töötubasid, et oma teadmisi edasi anda. Sisekoolitusi oleme teinud ka teiste spetsialistidega.

Järjest enam kasutame loovterapeute. Meil on tööl kaks kunstiterapeuti ning üks muusikaterapeut. Lapsel võib olla keeruline sõnaliselt väljendada, mis talle muret teeb.

Kunstilise eneseväljenduse kaudu saab maandada ärevust, toetada keskendumist, tunnete juhtimist. Sel kevadel alustasime kolmes koolis ka õpetajatele mõeldud kunstiteraapia töötubadega, et toetada nende eneseanalüüsi ja vaimset heaolu. Töötubades omandatud meetodeid on edaspidi võimalik kasutada iseseisvalt enda tarbeks või klassis tunnis.

Saame olla paindlikud ja vajaduste alusel luua laste ning perede toetamise uusi võimalusi.

Näeme, et paljud haridusasutuses kerkivad laste probleemid on hoopis seotud muredega kodus (vanemate lahtusus, vähesed vanemlikud oskused, pingelised peresuhted jm). Meil on tööl üks osakoormusega perelepitaja, üks täiskoormusega pereterapeut ja neli perede tugiisikut. Perelepitaja on varasema lastekaitsetöötaja taustaga ja põhitegevuse kõrval veab ka koostöös noorsootöötajaga riskikäitumisega noorte vanemate kolme tugigruppi. Igas grupis on 3–4 inimest ja neil on tekkinud hea sünergia. Vanemad on hakanud omavahel suhtlema ka väljaspool gruppi ja on üksteisele abiks rasketel hetkedel.

Pereterapeut ja sotsiaalpedagoog korraldasid sügisel veebikoolituste sarja 2–8-aastaste laste vanematele. Seal räägiti lapse juhitud mängust, tunnustamisest ja enesehinnangu toetamisest ning piiride seadmisest. Tulemas on veebiseminar koostöös valla suurima kooli ja pereterapeutiga, et rääkida vanematele teismeliste ja vanema armastuse teemadel.

Perede tugiisikud on valla lastekaitsetöötaja määratud abivõimalus, et anda vanematele oskusi lapse hooldamiseks ning

turvalise ja igakülgselt arengut toetava kasvu-keskkonna tagamisel.

Ühine korraldus soodustab koostööd ja paindlikkust

Ei lapsevanem, ega ka iga haridusasutuse töötaja ei pea ise teadma, millist tuge laps võiks veel vajada ning kuidas ja kust seda saab. Kui lapsel on ilmnunud haridusasutuses probleemid, mis nõuavad eri valdkondade ja organisatsioonide koostööd toe tagamisel, siis kujundab võrgustiku juhtumikorraldaja. STHK-s on tööl kaks juhtumikorraldajat, kelle töömeetod on valdkondadeülene võrgustikutöö. Ta on ka abiks, kui suurema toe vajadusega laps hakkab kooli minema. Koostöös valla haridusosakonna, Rajaleidja ja vanematega proovime leida sobivaima kooli ning õppevormi lapsele, et juba tehtud töö ei katkeks kooliteed alustades.

Asutus on suur ja igal töötajal erinev kogemustepagas. Oskuste ja teadmiste ühtlustamiseks ja üksteise toetamiseks proovime korraldada koolitusi nii, et seal saaks osaleda võimalikult palju sama eriala spetsialiste. Iga kuu toimuvad ka erialarühmade kohtumised, mille eesmärk on teenuse arendamine ja töötajate toetamine keeruliste juhtumite ning muude töös ette tulevate murede jagamise kaudu. Selleks et kõik osalised saaksid aru, kuidas Saaremaal lapsi ja peresid toetada, oleme välja töötanud käitumisjuhised ning teekonnad. Iga teenuse kohta on koostatud kirjeldus, kus on välja toodud selle eesmärk ja milliste murede korral on kõnealune teenus tulemuslik.

Näen väga suurt kasutegurit selles, kui nii sotsiaal- kui ka haridusvaldkonna teenused lastele ja peredele on ühtselt koordineeritud. Saame olla paindlikud ja vajaduste alusel luua laste ning perede toetamise uusi võimalusi.

Heili Piho-Arna

SA Eesti Agrenska fondi sotsiaalteenuste koordinaator
Tartu ülikooli õppekava „Muutuste juhtimine ühiskonnas“ magistrant

Tugiteenused harvikaigusega lastele vajavad suuremat tähelepanu

Lapsehoiu- ja tugiisikuteenuse kehva korralduse tõttu on kitsikuses nii kasutajad kui ka teenuseosutajad ja kannatab teenuste kvaliteet.

Euroopa sotsiaalfondi TAT toel 2015. aastal alustatud projekt „Puudega laste tugiteenuste arendamine ja pakkumine ning töö- ja pereelu ühildamise soodustamine“ lõppes 2022. aastal. Selle käigus hinnati erivajadusega last kasvatavate perede vajadust lapsehoiu-, tugiisiku- ja sotsiaaltransporditeenuse järele ning toetati lapsevanemate töötamist, õppimist ja igapäevast toimetulekut keskselt korraldatud ja rahastatud tugiteenustega.

Kuigi nüüd saab nimetatud teenuseid taotleda kohalikust omavalitsusest (KOV) ja rahastus on suunatud otse neile, ei ole teenuste taotlemine, korraldamine ja osutamine muutunud oluliselt hõlpsamaks. Teenustundide keskmine hulk on jäänud samale tasemele ja teenustunni hindu on vaid veidi tõstetud, mis on muutnud erivajadustega lastele ja nende peredele toe

tagamise, hoidmise ning teenust osutavate inimeste võimestamise üha keerulisemaks.

Teenuste korraldus on keeruline

Erivajadustega laste pered seisvad tugiteenuste taotlemisel ikka silmitsi lapse abivajaduse korduvhindamise ja kindlas mahus tugiteenuste korduvtaotlemisega, paljudel tuleb asjaajamine ette võtta lausa mitu korda aastas. Mitu KOV-i on püüdnud dokumentide alusel korduvtaotlemist vähendada, määrates lapsele korraga suurema teenustundide arvu ning erandkorras võimaldanud ka kasutada kindlaks määratud teenusmahtu terve kalendriaasta vältel. Siiski tuleb ette, et tugiisiku- ja lapsehoiuteenust määratakse lastele 50–100 tunni kaupa, millest jätkub suure hooldusvajadusega lapse vanemate tööhõives või ka koolitustel

osalemise võimaldamiseks vaevalt mõneks kalendrikuuks. Lisaks toob abivajaduse korduvtõendamise nii erivajadustega laste vanematele, hooldajatele, eestkostjatele kui ka teenuseosutajatele kaasa kohustuse sügava või raske ning pöördumatu diagnoosiga laste terviseandmeid iga kord ajakohastada, mis põhjustab teenuse osutamise ja kasutamise seisakuid.

Lapsehoiu- ja tugisikuteenuse kehva korralduse tõttu on kitsikuses nii kasutajad kui ka teenuseosutajad ja kannatab teenuste kvaliteet. Omavalitsused ei ole valmis teenuseosutajale rohkem maksma, seega on üha keerulisem leida perele kauemaks toeks jäävaid lapsehoidjaid ja tugisikuid. Nimetatud tugitöötajad saaksid aidata perel kasutada rehabiliteerivaid tugiteenuseid, toetada last igapäevategevuses, abistada haridusasutuses, avalike teenuste kasutamisel ja kodus. Need võimalused aga jäävad kasutamata, kui KOV-ide lapsehoiu- ja tugisikuteenuse toetussummad ei taga tugitöötajatele Eesti tööturul konkureerivat tunnitasu.

Harvikaigusega lapse teenusevajadus

Umbes kolmandikul KOV-i tugi- ja hooldusteenuseid vajavatest lastest on harva esinev haigus ehk harvikaigus. Nende laste ja nende perede tugiteenuste vajadus kuulub küll erivajadustega laste sotsiaalkaitsesüsteemi, kuid võttes arvesse nende haiguste vähest esinemissagedust ning komplekssust, on sageli tegemist kõrgeandatud hooldus- ja järelevalvevajadusega lastega, kelle tarvis napib nii tugiteenuseid, oskustöötajaid kui ka teenusmahtu.

Sellest tulenevalt lasub harvikaigusega lapse vanemal suur koormus. Nad peavad igal aastal mitu korda taotlema teenusmahude suurendamist, teenuseid planeerima, rahastust jälgima ja esitama kord kuus

aruandeid, kui perele leitakse tugisik, lapsehoidja või koht ööpäevaringsel ajutisel intervallhooldusel. Seda ka siis, kui sotsiaaltöötajal või lastekaitsespetsialistil on tegelikult piisav ülevaade lapse keerukast abivajadusest ning tema rasket või sügavat puuet ei peaks sellest vaatenurgast korduvalt kirjeldama ega tõestama.

Erivajadustega laste pered seisvad tugiteenuste taotlemisel ikka silmitsi lapse abivajaduse korduvhindamise ja kindlas mahus tugiteenuste korduvtaotlemisega, paljudel tuleb asjaajamine ette võtta lausa mitu korda aastas.

Sageli on harvikaigused pöördumatu kuluga ja paranemisvõimalus on äärmiselt väike. Harvikaiguse sümptomitest või mitmikdiagnoosist olenevalt võib laps vajada ööpäevaringset ja igapäevast mahukat tuge hooldustoimingutes ja ravimite manustamisel, samuti tervisliku seisundi pidevat, nii mõnigi kord eriseadmetega jälgimist. Praegune tugiteenuste ja toetuste korraldus ei taga harvikaigustega lastele terviklikku tuge: tugiteenused leevendavad lapsevanemate hoolduskoormust vaid vähesel määral, toetustest ei piisa suurenenud ravikulude ja rehabilitatsiooniteenuste katmiseks ega haigusega seotud tagasilanguse ennetamiseks.

Näiteks pakutakse harvikaigusega laste peredele lapsehoiu- ja tugisikuteenust praegu keskmiselt ühe lapse kohta samas mahus nagu teistele raske ja sügava puudega lastele ehk keskmiselt 100–200 tundi aastas, mis teeb vaid 8–16 tundi kalendrikuus. Lapsega seotud suur hoolduskoormus ei lase vanematel aktiivselt osaleda tööturul ja see

seab löögi alla pere majandusliku ellujäämise ning emotsionaalse sidususe.

Tuge vajavad nii pere kui ka abistajad

Pered, kus on suurt hoolt vajav harvikaiguga laps, on oma murega üksi ka seetõttu, et enamasti ei ole sarnaste unikaalsete vajadustega, sama diagnoosiga teist last meie väikeses Eestis või leidub vaid üksikuid, kelle peredelt saada vastastikust nõu ja tuge.

Suure hoolduskoormusega peredel on vaja ka puhkeaga, võrdseid võimalusi tööturul osalemiseks ja hoolduskoormuse hajutamiseks.

Rahvusvahelised internetifoorumid, kus jagada muresid ja rõõme, ei asenda enamasti vahetut kogemust, mida võib ammutada teiselt samas olukorras ja sarnaste vajadustega last kasvatavalt perelt. Kuigi harvikaigustega laste peredel on pärast kliinilist nõustamist võimalik kasutada ka psühholoogilist nõustamist, jääb peredel siiski puudu emotsionaalsest toest, kogemusrõustamisest, tugirühmadest ja koostööseminaridest. Suure hoolduskoormusega peredel on vaja ka puhkeaga, võrdseid võimalusi tööturul osalemiseks ja hoolduskoormuse hajutamiseks.

Võttes arvesse harvikaigusega lapse vajadust kasutada tugisiku- ja lapsehoiuteenust suuremas mahus ning teenustundide madalat hinda, on keeruline leida harvikaigustega laste toetamiseks sobiva ettevõtmisega, sealhulgas õenduspädevusega tugisikuid ja lapsehoidjaid. Häta jäävad nii tugisikuteenuse osutajad (sh MTÜ-d, KOV-id ja nende allasutused) kui ka pered ise, sest sobivat tugipersonali pole kuskilt võtta.

Praegune tugisikute ja lapsehoidjate väljaope on liiga üldine ning käsitleb vaid vähesel määral harvikaiguste spetsiifikat. Tööle asuvad tugispetsialistid omandavad oskusi ja teadmisi enamasti teenuseosutaja ja lapsevanemate koostöö käigus. Lapse eripärade arvestamisel ja vajaduse täitmisel tekivad igapäevatoos tihti ka ootuste ja tugisiku või lapsehoidja oskuste vastuolud.

SA Eesti Agrenska fond on püüdnud leida tugisikute ja lapsehoidjate kovisioonigruppide loomise võimalusi, mis aitaksid vähendada tugitöötajate läbipõlemisriski, lahendada probleeme ja võimestada töötajaid turvalistes arutelurühmades. Kuigi kovisioonigruppide kulusid ei saa katta tugiteenuste rahastusest ja puudub kõiki teenuseosutajaid hõlmav korraldus, on see siiski vajalik toetusvõimalus, et vältida harvikaigusega laste peredega töötavate spetsialistide töölt lahkumist ja toetada nende säilienõtkust.

Teenuste arendamise võimalused

Harvikaigusega laste tugisiku- ja lapsehoiuteenuse taotlemise ning korraldamise lihtsustamise, perede hoolduskoormuse ühtlasema jaotamise ja harvikaigusega lapse tugiteenuste arendamise ettepanekud on järgmised.

- Püsiva lapsehoiu- või hooldusvajadusega lapse teenustundide vajaduse arvestamise esmaseks aluseks võiks võtta eelneval aastal kasutatud teenustundide arvu, mida oleks võimalik vajaduse korral edaspidi muuta.
- Lapse hooldus- või abivajaduse hinnangud võiksid kehtida kauem, mis aitaks vähendada vajadust samade hinnanguvormide alusel korduvalt tõendada abivajadust.
- Tugisikutele ja lapsehoidjatele tuleks keskselt korraldada supervisioone ja

kovisioonigruppe. Teine võimalus on leida selleks lisaraha tugiteenuste osutajatele.

- Harvikaigustega laste perede kogemusnõustamine, tugi- ja arutelugrupid peaks olema keskselt korraldatud ja rahastatud või tuleks leida lisaraha tugiteenuste osutajatele nende korraldamiseks.
- Tugiisikute ja lapsehoidjate koolituskavadesse, eripedagoogika ning õendus-teenuse õppekavadesse tuleks lisada harvikaigustega laste ja täiskasvanute õppevaldkond.

Kokkuvõte

Erivajadustega lastele, sh harvikaigustega lastele, vajalikus mahus lapsehoiu- ja tugiisikuteenuse korraldusega jäävad 2022. aastal lõppenud Euroopa sotsiaalfondist rahastatud projekti järel hätta nii pered, teenuseosutajad kui ka KOV-id. Tugisüsteemide ja -teenuste sisuline piiratus ning teenuste ja toetuste kasutusmaht

seavad ohtu laste tervise ning perekonna tervikliku toimetuleku.

Tööle asuvate tugispetsialistide ettevalmistus kujuneb teenuseosutaja ja lapsevanemate koostöö käigus.

Erivajadustega laste tugiteenuste taotlemisel, korraldamisel ja osutamisel on ka nii mõn-
dagi rõõmustavat. Esile saab tuua erivajadus-
tega, sh harvikaigusest tulenevat kõrgen-
datud hoolt vajavate laste peresid toetavaid
kohalikke omavalitsusi, särasilmseid tugi-
isikuid ja lapsehoidjaid ning õhinapõhiseid
teenuseosutajaid. Tunda on nii meditsiini-,
haridus- kui ka sotsiaalvaldkonna suuremat
koostööd. Erivajadustega laste võrgustiku
liikmete hulgas on juhtumite alusel kaasatud
võrdväärset nii teenuseosutajad kui ka pere
tugiisikud ja lapsehoidjad.

Tuuli-Brit Vaga

sotsiaalkindlustusameti perelepitusteenuse nõunik

Liilia Mänd

sotsiaalkindlustusameti perelepitusteenuse juhtivkoordinaator

Teekond riikliku perelepitusteenuseni ja sealt edasi

Riiklik perelepitusteenus aitab lahku läinud lapsevanematel kokku leppida lapse parimatest huvidest lähtudes. Sotsiaalkindlustusamet on osutanud teenust poolteist aastat. Kuidas ja miks teenus loodi, millised on olnud tulemused ning mis suunas teenust arendatakse?

Veebruaris 2020 hakkas sotsiaalkindlustusamet (SKA) ellu viima Norra ja EMP-i¹ projekti „Riikliku perelepitussüsteemi rakendamine“. Riikliku teenuse loomise eesmärk oli toetada alaealist last (või lapsi) kasvatavaid, kuid lahku läinud vanemaid, et nad jõuaksid lapse elukorralduse küsimustes kokkuleppele. See soodustab vanemate koostööd lapse kasvatamisel, aitab kaitsta lapse huve ja tagab tema heaolu.

Perelepitusteenuse väljatöötamine

Riikliku perelepitusteenuse ellukutsumise täiendav eesmärk oli tagada perelepitusteenuse keskne koordineerimine, ühtne kvaliteet ja kättesaadavus kogu Eestis. Sooviti, et perelepitusest saaks kohtumenetluse

alternatiivne lahendus ja lastega seotud vaidlusi oleks võimalik lahendada väljaspool kohtusaali.

Perelepitusseaduse eelnõu seletuskirjas öeldi, et kui vanemad suudavad saavutada kokkuleppe ise, peavad nad sellest paremini kinni, mis omakorda tagab lapse heaolu. Perelepitusteenuse kasutamine on andnud teistes riikides positiivseid tulemusi (De Palo jt 2014).

Projekti käigus aastatel 2020–2024 viidi koos partneritega ellu mitmed tegevused.

- Töötati välja teenuse korraldusmudel ja riikliku perelepitusteenuse seadus.
- Koostati koolitusprogramm, mille abil õpetati välja 56 perelepitajat, kellest 43 sooritas praktika. Pooled perelepitajad on valmis korraldama lepitust ka vene keeles.

¹ Euroopa Majanduspiirkonna ja Norra perioodi 2014–2021 finantsmehhanismide programm „Kohalik areng ja vaesuse vähendamine“ („Local Development and Poverty Reduction“).

- Osutati enam kui 1000 perelepitust, mis ületas seatud eesmärgi peaaegu kahekordselt.
- Teenuse arendamiseks käidi parimaid kogemusi hankimas Norras ja Portugalis ning edendati muud rahvusvahelist koostööd.
- Suurendati avalikkuse ja peredega töötavate spetsialistide teadlikkust, kujundati riikliku perelepituse bränd.
- Oktoobris 2023 korraldati konverents „Teekond riikliku perelepitusteenuseni ja edasi“, kus huvilised said kuulata nii Eesti kui ka välismaa eksperte.

Praeguseks on perelepitusteenuse käivitamise projekt lõppenud. Selle tulemusel on töötatud välja riiklik tasuta toimiv perelepitussüsteem.

Perelepitusteenus: mis, miks ja kellele?

Perelepitusteenuse eesmärk on aidata lahku läinud lapsevanematel rahumeelselt sõlmida lapse heaolust lähtuv kokkulepe, mida mõlemad vanemad austavad ja seetõttu sellest ka kinni peavad. Perelepituse eesmärk ei ole panna lapsevanemaid ära leppima, vaid kokku leppima. Perelepitus on mõeldud lapsevanematele, kes kavatsevad kooselu lõpetada või on seda juba teinud.

Aprilli seisuga töötab Eestis 34 perelepitajat, teenust koordineerib ja arendab SKA kümneliikmeline meeskond.

Kõige sagedamini käsitletakse perelepituses lapse elukorralduslikke küsimusi, näiteks lapse elukoht ja temaga suhtlemise kord, samuti haridust (sh huviharidust), reisimist, aga ka ülalpidamise küsimusi.

Perelepituse veskid ei jahvata pikalt. Senine praktika näitab, et lapsevanemad jõuavad kokkuleppeni keskmiselt nelja-viie kohtumisega.

Alates 1. juulist 2023 saab perelepitusteenuse käigus lahendada ka hooldusõiguse

lõpetamise või muutmise küsimusi. Viimasel juhul on küll väike erisus: kui muidu võib lapsevanem teenusele pöörduda omal käel, siis hooldusõiguse küsimuse lahendamiseks suunab perelepitusteenusele kohus.

Hooldusõiguse muutmine on äärmuslik meede, mida rakendatakse vaid juhul, kui see on lapse huvidest lähtudes põhjendatud. Just seetõttu on kõigest asjaomastest lepitusmenetlustest päädinud hooldusõiguse muutmiskandega vaid neli. Näiteks on olnud hooldusõiguse muutmise põhjus asjaolu, et laps on elanud aastaid ühe vanemaga, teine vanem elab välisriigis ega ole aktiivselt osalenud lapse kasvatamises. Lapsega koos elaval vanemal aga on tekkinud olukordi, et teise vanema nõusoleku puudumine on saanud takistuseks lapsega seotud olulistes asjaajamistes, nt lapse tervise või hariduse küsimustes. Ühel juhul tuli hooldusõigust muuta, sest vanema tervislik seisund ei võimaldanud tal püsivalt osaleda lapse kasvatamises ja tema eest hoolitsemisel. See hakkas negatiivselt mõjutama lapse igapäevaelu olulistes valdkondades.

Perelepituse eesmärk ei ole panna lapsevanemaid ära leppima, vaid kokku leppima.

Perelepitusteenusel on kesksel kohal lapse huvid. Seetõttu tuleb lapse ja tema vanemate iga lugu hinnata ning analüüsida konkreetse olukorra asjaolude alusel. Nii ongi kujunenud praktika, et vanemad tulevad teenusele erimeelsusega ühe probleemi pärast, kuid vanemluskokkulepe sõlmitakse ka lapse elukorralduse teistes küsimustes. Näiteks on vanematel tekkinud erimeelsus lapsega suhtlemise korra pärast, kuid perelepituskohtumistel jõutakse kokkuleppele nii selles kui ka ülalpidamise küsimustes. Või

on kohus suunanud lapsevanemad teenusele ühise hooldusõiguse muutmise asjus, kuid lepitus peadib vanemluskokkuleppega, milles on muudetud mitte hooldusõigust, vaid hoopis lapsega suhtlemise korda. Oluline mõjutaja siinjuures on laste ärakuulamine lepitusprotsessis, nende arvamuse väljaselgitamine ja selle peegeldamine vanematele.

Laps perelepitusprotsessis

Alates 1. septembrist 2022 on perelepitusteenus mõjutanud rohkem või vähem ligi 400 lapse elu, kelle vanemad on jõudnud tänu perelepitusteenusele kokkuleppele kohtuväliselt.

Senine praktika näitab, et lapsevanemad jõuavad kokkuleppeni keskmiselt nelja-viie kohtumisega.

Perelepitusteenusel on olulisel kohal lapsed: riikliku perelepitusteenuse seadus ütleb üheselt, et perelepituse käigus tuleb lapse huvide väljaselgitamiseks anda talle võimalus oma arvamust avaldada.

Miks on see oluline? Lapse ärakuulamine annab lapsele võimaluse väljendada oma soove ja vanemate lahkuminekuga paremini toime tulla. Lisaks aitab lapse ärakuulamine teha vanematel perelepituse käigus lapse huvidest lähtuv kokkulepe. Selleks et kokkuleppe sõlmimisel oleks võimalik lapse vajadustega arvestada, tuleb anda talle võimalus oma mõtetest ja tunnetest turvaliselt rääkida. Vanemate lahkumineku korral on tihti nii vanemad kui ka lapsed emotsionaalselt laetud ja laps, olles loomupäraselt lojaalne mõlemale vanemale, ei pruugi avaldada oma tegelikke tundeid ega arvamust vanematele. Erapooletu perelepitajaga vesteldes saab laps avaldada

oma arvamust turvaliselt, kartmata riivata vanemate tundeid.

Lapsega vestlemise eesmärk ei ole saada temalt konkreetset arvamust ega hinnanguid vanemate või nende kokkuleppe kohta, nt kumma vanema juures ta elada soovib. Lapsele ei panda otsustamisel mitteeakohast vastutust. Vastutus on vanematel, ent lapsel peab olema võimalus avaldada oma mõtteid ja tundeid, kuidas ta ümbritsevat tajub, mida ta sellest arvab jms. Samuti on lapsel võimalus koos perelepitajaga kujundada sõnum vanematele.

Riikliku perelepitusteenuse seaduse § 12 lg 2 kohaselt kinnitab SKA lapsevanemate vanemluskokkuleppe ja sama paragrahvi lg 3 võimaldab seda mitte teha, kui on ilmne, et lepitusosaliste kokkulepitu ei ole lapse huvidega kooskõlas. Seda, kas vanemluskokkuleppes on vastuolusid lapse huvidega, saab perelepituse koordinaator hinnata just lapse arvamust kuulates. Vastuolude ilmnemisel tehakse lapsevanematele ettepanek jätkata perelepitusprotsessi.

Peaaegu 300 kohtuvälist kokkulepet

Riikliku perelepitusteenuse abiga on jõudnud rahumeelsele kokkuleppele vähemalt 500 lapsevanemat ja sõlmitud on 278 vanemluskokkulepet, mis tähendab, et enam kui 300 lugu on saanud kohtumenetlusest rahumeelse lahendi.

See ei tähenda aga sugugi, et kõik ülejäänud lepitusmenetlused on lõppenud edutult. Perelepituse igapäevapraktikas näeme lugusid, kus lapsevanemad mõistavad teenusel olles, et nad said piisavalt tuge lapse elukorralduslikes küsimustes kokkulepete sõlmimisel ja näevad suuremat väärtust omavahelisel rahumeelsel suhtlusel kui ametlikult sõlmitud vanemluskokkuleppel. Perelepituse eesmärk, aidata lahku

Mis mõtteid on lapsed perelepitajatega jaganud?

Seitsmeaastane laps jagab perelepitajale kogemust oma olukorrast: „Väike õde on tundlik ja talle ei meeldi, kui karjutakse. Nad võiksid lihtsamini läbi saada, et ei peaks tülitsema.”

Kümneaastane laps jäi perelepitaja küsimuse peale, kuidas tal läheb, mõneks minutiks mõttesse, sirutas siis käe märkmepaberi ja pastaka järele ning kirjutas sinna nii: „Kui ma tahan nädal-nädal asja jätkata, ei andesta mulle üks, kui ma pole nõus sellega, on teine minus pettunud. MA EI TAHA VALIDA.”

läinud vanematel jõuda üksmeelele ja teha lapse huvidest lähtuvaid kokkuleppeid, on ka nende lugude korral saavutatud. Nende perede arv, keda perelepitatus päriselt aitab, on oluliselt suurem, kui statistika näitab.

Perelepituse käigus tuleb lapse huvide väljaselgitamiseks anda talle võimalus oma arvamust avaldada.

Seda olukorda ilmestab hästi lapsevanemate tagasiside. Üks tsitaat lapsevanemalt, kes ei ole perelepitusteenuse lõppedes sõlminud vanemluskokkulepet ja kellele on seetõttu väljastatud edutuse tõend: „Lõpetasime perelepituse edutuse tõendiga, kuid lepitatus ei olnud meie jaoks edutu. Saime ise kokkuleppele.“

Üks perelepitusteenusel osalenud ema, kes pöördus oma algatusel perelepitusteenusele, kirjeldab kogemust järgmiselt: „Olen väga tänulik selle abi eest, mida olen saanud. Perelepitaja aitas rahulikult arutleda pere jaoks tähtsaid aspekte ning ka raskel perioodil jääda endise abikaasaga sõbraks / heaks tuttavaks.“

Oma kogemust on jaganud ka perelepitusteenusel osalenud isa, kes jõudis perelepitusse kohtu kaudu: „Perelepitaja oli suure kogemusega professionaal, kes tegi väga head koostööd ja lahendas kõik rasked

olukorrad ilusti. Kindlasti soovitaksin ka teistele predele seda teenust kasutada!“

Perelepitajatele teeb nende töös kõige enam rõõmu, kui lepitatusprotsessis jõuavad lapsevanemad mõistmiseni, et paarisuhe on küll lõppenud, kuid lapsevanemateks jäädakse elu lõpuni ja omavaheline usalduslik suhe lapsevanemadena taastub. Vanemad võtavad vastutuse lapsevanemaks olemise ehk vanemluse eest ja möönavad, et lapsevanemaks olemisel on vaja rohkem omavahelist usaldust ning koostööd kui ametiasutuse kirjalikku dokumenti. Selle meelemuutuseni jõudmine ja mõistmine, et vanemadena on just nemad need, kellest oleneb nende lapse elu nüüd ja tulevikus, on lepitajate sõnutsi silmaga nähtav. Nii jagavadki perelepitajad oma tööpraktika tulemust, et kui lapsevanemad sõlmivad perelepitusteenusel vanemluskokkuleppe, on hästi; kui vanemad jõuavad perelepituses mõistmiseni, kui tähtis on nende lapse jaoks üksmeelne vanemlus – on väga hästi.

Kuidas edasi?

Poolteise aastaga on riiklik perelepitusteenus jõudnud paljude lapsevanemate ja lasteni ning kujundanud koostöösuhteid eri partneritega. Koostöös kohalike omavalitsuste, kohtute, kohtutäiturite, tugikeskuste jt asutustega pingutame iga päev selle nimel, et lapsed, kelle vanematel on vaja toetust lahkuminemisel, ei jääks liiga kauaks keerulisse

ja pingelisse olukorda, mis kahjustab nii lapsi kui vanemaid endid. Soovime, et vanemad leiaksid abi ja toetust, et säilitada vanemlik vastutus oma lapse elu eest ning jätkata tema eest hoolitsemist. Perelepituses on peamine tegutseda üksmeelse vanemluse heaks – see on perelepituse meeskonna ja perelepitajate peamisi juhtmõtteid, mille tahame viia kõigini, kes seda vajavad.

Kindlasti jätkame teenuse arendamist, et tagada vanematele lihtne ja mugav ligipääs teenusele. Toetame ja koolitame perelepitajaid, et tagada riikliku perelepitusteenuse kvaliteet. Meile läheb väga korda teenusel osalenud lapsevanemate tagasiside, mida peame oma töö kujundamisel väärtuslikuks. Riikliku perelepitusteenuse arendamiseks kavandame perelepitusteenuse tulemuslikkuse uuringut, millega soovime analüüsida praeguse tegevuse eesmärgipärasust. Tahame

täpsemalt teada, milline on teenuse tulemuslikkus nii laste, nende vanemate kui ka teenuseosutajate ja koostööpartnerite jaoks laiemalt. Loodame välja selgitada kitsaskohad, et saaksime arendada teenust veelgi kvaliteetsemaks ja üha enam lapsi ning vanemaid toetavaks teenuseks.

Perelepituses on peamine tegutseda üksmeelse vanemluse heaks.

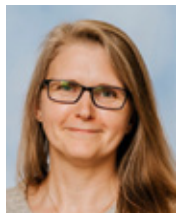

Hea ülevaate perelepitusteenusest ja selle protsessist, teenuse taotlemisest ning sellest, mis lapsevanemat ees ootab, saab äsja uuendatud perelepituse infoteavikust „Perelepituse ABC“. Lisaks loe perelepitusteenuse kohta lähemalt meie kodulehelt sotsiaalkindlustusamet.ee/perelepitus.

Viidatud allikas

De Palo, G., D’Urso, L., Trevor, M., Branon, B., Canessa, R., Cawyer, B., Florence, L., R. (2014). „Rebooting“ the mediation directive: assessing the limited impact of its implementation and proposing measures to increase the number of mediations in the EU. European Parliament Directorate General for Internal Policies. [www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/2014/493042/IPOL-JURI_ET\(2014\)493042_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/2014/493042/IPOL-JURI_ET(2014)493042_EN.pdf) (08.05.2024).

Janika Viilma*Vormsi valla sotsiaaltöö- ja haridusspetsialist***Maris Jõgeva***Vormsi vallavanem*

Vormsil on sotsiaaltöö kindlasti kogukondlik

Vormsi püsielanikkond on väike, üksteist tuntakse hästi ja sotsiaaltöös toetatakse välja kujunenud suhetele. Piiratud oludes, eriilmelises ja pigem kinnises, traditsioone järgivas kogukonnas tuleb tegutseda väga paindlikult.

Vormsi vald on üks kolmest Eesti saarvallast, mis pärast paljusid omavalitsusi mõjutanud haldusreformi jätkas elanike väikesest arvust hoolimata iseseisvana. Vallas on 450 registreeritud elanikku, kogu aasta elab saarel hinnanguliselt 300 inimest. Väike elanikkond tähendab, et Vormsil peab sotsiaaltöö olema ja ongi korraldatud kogukonnapõhiselt, toetudes inimeste pika aja jooksul kujunenud suhetele.

Kõige enam mõjutab väikeses omavalitsuses tööd kitsas mänguruum. Tingimata ei tähenda see väikest eelarvet, kuigi ka seda, aga meeskondki on piiratud ja inimesed harjunud teatavat tüüpi sekkumistega. Probleemidega tegelemine nõuab spetsialistilt paindlikkust ja pidevalt uute, kindlasti kogukonna jaoks sobivate lahenduste nuputamist.

Teine eripära, millega ka toetusi ja teenuseid korraldades tuleb arvestada, on

mitmekihiline kogukond: aasta ringi saarel elavatel ja suvevormsilastel on erinevad vajadused, saarel on nii iseseisvalt väga hästi hakkama saavaid leibkondi kui ka neid, kes ei tule toime välise toeta.

Kolmandaks on saare elanikkond suhete ja muudatustele avatuse poolest pigem kinnine ja sotsiaalvaldkonna korraldamisel tuleb arvestada aastate jooksul väljakujunenud traditsioonidega ka muutusi kavandades ja juhtides.

Tegevusvaldkonnad on omavahel põimunud

Kogukonnapõhine sotsiaaltöö väikeses vallas ei ole kindlasti eraldiseisev valdkond, mida saab juhtida kindla reeglilikku järgi n-ö suletud uste taga. Sotsiaaltöö on põimunud hariduse- ja kultuurivaldkonnaga, kogukonna kaasamine ja arendamine aitab kaasa ka sotsiaaltöö eesmärkide saavutamisele.

Seepärast on oluline vallavalitsuse ja kooli juhtkonna väga tihe koostöö, ühised ettevõtmised ja sekkumised, keskendumine kogukonna võimestamisele, kohalike seltside ning kooskäämiskohtadega arvestamine. Tähtis on teha koostööd mõjukate inimestega, kes kas vabatahtlikuna või hoopis teises rollis, näiteks poemüüja, õpetaja või bussijuhina saareelanikega iga päev kokku puutuvad.

Saarel on väga oluline kogukond ja kooskäämise ning -tegutsemise võimalused.

Sotsiaaltöö üks eesmärk Vormsil on, et siin peab saama samaväärselt kvaliteetseid avalikke teenuseid nagu teistes omavalitsustes. Teine siht on olnud süsteemi rohkem korradada, et parandada vahel kogukondlikult kujunenud otsuste läbipaistvust ja selgust. See aitab meil paremini võrrelda end teistega, hinnata tööd ja kavandada tulevikku.

Vormsi vald maksab vajaduspõhiseid toetusi ja on valmis osutama kõiki teenuseid, mida kohalikult omavalitsuselt oodatakse. Eriline tähelepanu on haridustoetustel, millel on kaks eesmärki: tagada perede toimetulek ja luua saarelt pärit lastele mandri lastega samaväärsed võimalused. Näiteks toetatakse mandrile gümnaasiumisse või kutsekooli õppima asunud noorte peresid igakuiselt kodust eemal elamise tekkivate lisakulude katmisel.

Eakate hooldus on korraldatud põhimõttel, et vanemad inimesed saaksid veeta oma aastad nii pikalt kui võimalik kodus. Suur roll on selle juures koduhooldajal, kes igal nädalal astub läbi enamat tähelepanu vajavate inimeste juurest, hoiab abivajadusel silma peal ja vajaduse korral saab kiiresti sekkuda. Tema töö on ka sõbralikult vestelda, küsida, kuidas läheb, ja olla olemas,

kui eakam saareelanik vajab kedagi, kellega rääkida. Hooldekodu saarel ei ole, vajadusel teeme koostööd naabervallaga.

Piiratud tingimustes tuleb olla nutikas

Peamiselt vanemate inimeste eest hoolitsemiseks ja neile tervist toetava toidukorra pakkumiseks on saarel sisse seatud supipäevad. Need kasvasid välja ühelt poolt tähelepanekust, et üksi elavate eakate menüüs peaks olema soe toit, teiselt poolt kooli sööklas üle jääva supi kasutamise vajadusest. Nüüdseks on paigas supi pakkumine sotsiaalteenusena, mida on soovijatel võimalik soodsalt tellida. Lõunasöögi maksumuse hinnavahe katab vald.

Saarelisus ja väike kogukond seab piirid ja paljusid teenuste osutamise või ennetustöövõimalusi kasutada ei saa. Näiteks ei tulnud saarel kokku piisavalt suurt lapsevanemate rühma, et alustada neile mõeldud programmiga „Imelised aastad“. Vanematel ei ole võimalik grupitöös osaleda ka mandril, sest tegevus toimub õhtuti ja seejärel ei pääse tagasi koju.

Alates käesoleva aasta kevadest on Vormsi vallas väikese koormusega tööl noorte heaolu spetsialist. Vormsi koolis õpib tänavu 21 last. Noorte heaolu spetsialist saab kolmanda kooliastme noori peamiselt toetada ennetustööga. Oluline on noortele tutvustada edasiõppimise võimalusi, aidata luua sidemeid kohalike ettevõtjatega, et pakkuda noortele suveks töökogemuse saamise võimalust ja toetada ettevõtlikkust, suunates noori kirjutama projekte ning võtma initsiatiivi oma soovide elluviimisel.

Saarel on väga oluline kogukond ja kooskäämise ning -tegutsemise võimalused. Meil on ühingud ja seltsid, mis liidavad sarnaselt mõtlemaid ja koos tegutseda soovivaid inimesi. Aktiivselt tegutseb Vormsi

Vormsi kiriku kevadine talgupäev. Foto: Maris Jõgeva

pensionäride seltsing, mis hoiab oma liikmeid toimivas suhtlusvõrgustikus ja silma kindlalt peal vallas toimuval.

Tuleb hoida silmad lahti nende vajaduste märkamiseks, mis iseenda eest ei kõnele.

Möödunud sügisel alustas kooskäimiskohana Hõbekohvik. Kord kuus rahvamajas avatavasse kohvikusse on oodatud kõik, kes tahavad omavahel mõtteid vahetada ja soovivad pimedatesse talveõhtutesse vaheldust ning seltsi. Hõbekohvikus on külas käinud valla töötajad, tutvustades oma valdkonda või mõnd parasjagu päevakajalist küsimust. Kohvikulised saavad teemaga lähemalt tutvuda ja küsimustele vastuseid. Arutatud on nii üldplaneeringu, sotsiaaltoetuste ja -teenuste, info liikumise ja kättesaadavuse kui ka teistel elanike jaoks olulistel teemadel.

Saarelt liikuma pääsemine võib sügisest kevadeni olla keerulisem kui näiteks mandri

inimesele harjumuspärane. Oma käike tuleb hoolikalt kavandada ja ka kõik mandri võimalused ei ole saare inimesele kättesaadavad. Seda arvestades oleme püüdnud luua saarel väikseidki lahendusi, mis tühimikke täidaksid. Näiteks korraldas kohalik pererastikeskus tervisebusside saareküllastuse, et inimesed saaks konsulteerida spetsialistidega, kelle juurde võib olla keeruline jõuda.

Eelmisel sügisel alustas Vormsis tegevust Saareülikool, et anda vormsilastele võimalus saada oma ala spetsialistidelt uuemaid teadmisi paljude jaoks olulistes küsimustes. Möödunud hooajal on olnud fookuses vaimne tervis ja tervise alustalad. Seminare on käinud pidamas teiste seas psühholoog Rita Rätsepp, hariduspsühholoog Grete Arro ja unespetsialist Kene Vernik. Käsitletud on liikumise, toitumise ja puhkamise tähtsust, samuti kogukonna ja keskkonna hoidmist. Koos õppimise ja arutamise võimalus seob kogukonda ning uued teadmised aitavad teha teadlikumaid otsuseid enda ja kogukonna hoidmisel.

Koostöös Läänemaa toidupangaga on peaaegu poolteist aastat olnud vormsilastel võimalus kord kuus osa saada toiduabist. Läänemaa toidupanga eestvedaja Terje Vihur hoolitseb selle eest, et Toidupanga buss jõuab varahommikul Vormsi praamile. Vormsil võetakse buss praamilt vastu ja toit sorteeritakse ning pakid komplekteeritakse kohapeal. Toidupakkide kojukande juures on peale toiduabi väga oluline ka sotsiaalne tahk. See on hea võimalus sotsiaaltöötajal vähemalt kord kuus enamiku abivajajate juurest läbi astuda ja ära kuulata viimase aja mured-rõõmud. Toidukast on väga oodatud ja oluline täiendus paljude leibkondade laual. Selle eest suur tänu Eesti toidupangale!

Mured on kõikjal sarnased

Sotsiaaltööspsialisti juurde jõutakse tõenäoliselt samasuguste muredega nagu ka mandri suuremates omavalitsustes: mure lähedaste pärast, isiklik toimetulek näiteks terviseseisundi halvenemise tõttu. Nagu igas suuremaski paigas tuleb aga hoida silmad lahti nende vajaduste märkamiseks, mis iseenda eest ei kõnele. Võib minna kuid, kui mitte aastaid, et uue tulijana mõne probleemi olemust mõista.

Erialainimesele on sotsiaaltöö väikeses valdas väga mitmekülgne ja vaheldusrikas, aga ka nõudlik. Nõudlik seetõttu, et on oluline olla detailideni kursis väga laia valdkonnaga. On asju, millega tuleb tegeleda väga harva, kuid siiski peab olema teadmine või valmisolek jätta pooleliolev sinnapaika ja ennast kurssi viia ootamatult esile kerkinud teemaga. Ühel hetkel võib olla oluline teada kõike seoses spetsiifilise erivajadusega ja järgmisel tuleb olla kursis sõidukite invatranspordiks kohaldamise võimalustega.

Kuigi koostöö kõlab romantiliselt, ei toimi see alati soovitud kujul. Väikestes meeskondades on igapäev palju ülesandeid ja

toimetusi, koostööks on vaja leida aega nii, et kõik saavad oma osa anda. Mitme küsimuse kohta öeldakse, et tehke koostööd naaberomavalitsustega. Aga näiteks kui me ei suuda osutada logopeedi või mõne muu spetsialisti teenust või meil pole selleks tingimusi, ei pruugi ka koostöö naabritega toimida, sest neilgi on inimesi ja võimalusi vähe.

Koos õppimise ja arutamise võimalus seob kogukonda.

Saarele on vaja uut sotsiaaltranspordi sõidukit, kuid see on suur investeering, milleks raha leida pole lihtne. Praegu kasutatakse enam kui kümme aastat tagasi riigilt saadud elektriautot. Selle jõudlus ei ole aga enam endine, ka ei sobi see keeruliste ilmastikutingimustega ja raskesti läbitavatele teedele. Uus sõiduk peaks võimaldama transportida ratastoolis inimest, et saaksime kaasata ühistesse ettevõtmistesse koduhooldusel olevaid liikumisraskustega eakaid. Sõiduk peab vastu pidama ka pikematele sõitudele, sest aeg-ajalt on vaja abi saareelanike viimisel suuremasse linna näiteks eriarsti vastuvõtule.

Kõige keerulisem on muuta harjumuspäraselt. Saarel aastaid elanud inimesed võivad suhtuda muutustesse umbusklikult ega taha tulla nendega kaasa. Kuigi muudatuse vajadus võib olla põhjendatud, näib turvalisem hoida kinni harjumuspärasest, sest uuendus ei näi kindel.

Sotsiaaltöö väikeses kogukonnas on väga vaheldusrikas. Lisaks tavapärasele ametniku tööle saab hoida inimestega tihedat sidet ja oma mõtted ise ellu viia. Sotsiaaltöötajal on oluline end järjepidevalt täiendada ja mõtete vahetamiseks kohtuda mandri kolleegide ning spetsialistidega. See hoiab vaimu värske ja aitab näha laiemat pilti.

Tea Varrak*sotsiaalministeeriumi sotsiaalvaldkonna toimepidevuse juht*

Arendame koos valmisolekut kriisiolukordadeks

Kriis, olgu see looduskatastroof, epideemia, hübriidkriis, energiakriis, võimalik sõjaohut või sõjaline olukord, ei hüüa tules ja mõjutab rohkem või vähem kõiki. Sotsiaalministeerium viib lähiaastatel ellu mitmeid tegevusi sotsiaalvaldkonna kriisivalmiduse tugevdamiseks.

Viimased kaks-kolm aastat pärast pandeemiat ja Venemaa sõjategevuse intensiivistamist Ukrainas on ümber mõtestatud kriisideks valmisolek Eestis. Saame kõik aru, et iga kriis on ka sotsiaalkriis. Ohu realiseerumise korral on meie peamine ülesanne aidata oma inimesi ja tagada nende julgeolek ning hakkamasaamine. Abivajajat ei huvita, kas teenust osutab riik või kohalik omavalitsus (KOV), ta peab abi saama ja meie ülesanne on seda pakkuda.

Igaüks peab olema valmis!

Loomulikult peab kriisiolukorras igaüks olema valmis enda ja oma pere jaoks ise lahendusi leidma ning need ette läbi mõtlema. Palju aga on ka neid, kes paraku ise hakkama ei saa. Hoolekandeesutustes, turva- ja asenduskodudes on kokku üle 14 000 seal püsivalt elava inimese. Abi

vajavad ka puuetega, eakad ja teised liikumisraskusega inimesed, kes elavad oma kodus. Väga tõenäoline on, et ka paljud toimetulekutoetuse saajad vajavad kriisi korral abi. Arvestada tuleb, et kriisi ajal suureneb abi vajavate inimeste arv märkimisväärselt. Riigi ja KOV-ide ülesanne on tagada haavatavate elanikkonnarühmade toetamine kriisi korral, ka juhul, kui on vaja ulatuslikku evakuatsiooni.

Riigi tasandil osutavad sotsiaalteenuseid ennekõike sotsiaalkindlustusamet (SKA) ja kohalikul tasandil omavalitsused. Kriisideks valmistumisel ja kriisi ajal on teenuste korraldajate ja osutajate koostöö ülioluline. Ettevalmistused, kokkulepped ja plaanid peavad olema tehtud enne kriisi algust.

Riigi ja KOV-ide iga olulise teenuse korral tuleb hinnata riskid, mis võivad realiseeruda kriiside ajal, leida kitsaskohad

õigusaktides ning teha kindlaks teenuse osutamise lüngad.

Olulised õigusaktid

Nagu koroonakriisi ajal ja Ukraina põgenike saabudes selgus ning kogemused näitavad, ei ole praegu kehtivates õigusaktides piisavalt erisusi kriisi ajal kiiresti reageerimiseks ja probleemide lahendamiseks.

Õigusaktide nüüdisajastamiseks oleme viimasel aastal koos KOV-ide esindajatega töötanud läbi palju seadusi ja teinud nende muutmise ettepanekud. Riigikantselei eestvedamisel on koostatud uus tsiviilkriisi ja riigikaitse seaduse eelnõu. Selle juurde saame lisada sotsiaalvaldkonda käsitlevad ja kriisiolukordades vajalikud erisused. Lihtsustatakse nii sotsiaaltöötajate töölevõtmise nõuded kriisi ajal kui ka teenustele, ruumidele, tegevuslubade pikendamisele jm esitatavaid nõuded.

Täpsustame ja edastame riigi ootused KOV-idele ning koostame suunised, mis lihtsustaksid toimepidevuse¹ plaanide koostamist. See peaks aitama tagada abivajajatele hakkamasaamise ja ka sotsiaaltöötajatele võimalikult pingevaba tegutsemise kriisi ajal.

Kriisideks valmistumisel ja kriisi ajal on teenuste korraldajale ja osutajate koostöö ülioluline.

Siseministeeriumi ja päästeameti eestvedamisel on koostatud elanikkonnakaitse tegevuskava, mille valitsus on kinnitanud ning eraldanud vahendeid selle elluviimiseks. Selle kava kohaselt on peamised ülesanded ja vastutus siseministeeriumil, sotsiaalministeeriumil ning riigikantseleil kui kesksel

kriiside lahendamise organisatsioonis. Kriisi ajal tähendab elanikkonnakaitse riigi ja ühiskonna valmisolekut ohuteavituseks, päästetöödeks, evakatsiooniks, varjumiseks, esmaabiks ja katastroofimeditsiiniks, vältimatuks sotsiaalabiks, psühhosotsiaalseks abiks kriisis ning muuks elanikele hädavajalikuks abiks. Sotsiaalvaldkonnal on koos KOV-idega oluline roll selle kava elluviimisel.

Vältimatu sotsiaalabi korraldus

Läbi tuleb mõelda ja ennekõike tagada vältimatu sotsiaalabi teenus ulatusliku abi vajaduse korral. On ju inimesele kõige tähtsam, et on olemas toit, rõivad ja peavari. Just need kolm on sotsiaalhoolekande seaduses välja toodud vältimatu sotsiaalabi osad. See on teenus, mis mitte üheski olukorras n-ö maha kukkuda ei saa ehk peab olema tagatud igale abi küsijale.

Ulatusliku sotsiaalabi pakkumise vajaduse korral, mis tekib eelkõige evakuatsiooni olukorras, on riigil ilmselgelt vaja KOV-i igakülgset toetada. Hakkasime ettevalmistustega pihta juba 2023. aasta alguses. Alustasime KOV-ide võimelünkade kindlakstegemist. Eeluuringu tegemiseks kaasasime PricewaterhouseCoopers Eesti ja tagasisidet saime 55% KOV-idelt. Moodustasime töörühma, kuhu kutsusime liikmeteks KOV-ide esindajad, päästeameti, regionaal- ja põllumajandusministeeriumi ning sotsiaalkindlustusameti.

Koostasime KOV-idele eelmise aasta lõpuks vältimatu sotsiaalabi riikliku toetamise kava. Selle aasta algusest oleme otsinud esile toodud probleemidele lahendusi. Arutelude käigus lepitakse kokku toidu miinimumnõuded, toetudes uuringule ja ettepanekutele. Lahendada tuleb vajadusel

---

¹ Toimepidevus on teenuseosutaja järjepideva toimimise suutlikkus ja järjepideva toimimise taastamise võime pärast teenuse katkestust.

pikemaajalise majutuse korraldamine. Inimesed tuleb evakueerimise järel võimalikult ruttu püsivamasse majutuskohta suunata. Siin tuleb läbi mõelda ka olukorrad, kui inimene enam oma elukohta tagasi pöörduda ei saagi.

KOV-idele on oluline toiduvarusustuskindluse küsimus. Ka praegu peavad olema tagatud minimaalsed varud igapäevase vältimatu sotsiaalabi andmiseks. Ulatusliku abi korraks aga ei ole KOV-idel otstarbekas suuri varusid hankida ja nõuetekohaseid laoruume rajada. Lahendus saaks olla nn kriisikaupluste kokkuleppimine. Tuleb aga arvestada, et igasse väiksesse omavalitsusse seda teha ei ole võimalik. Väikestes valdades on võimalik kokku leppida kohalike kauplustega ja koos leida lahendus, kuidas tagada kaupluste lahtiolek kriisi ajal.

Sotsiaalkindlustusamet mõtleb läbi lahendused, kuidas tagada sotsiaalteenuste ja -toetuste andmeregistri (STAR) ning sotsiaalkindlustusameti infosüsteemi (SKAIS) toimepidevus ja andmete kättesaadavus KOV-idele. Selleks koostatakse kriisiplaan. Finantsgarantiid KOV-ide lisakulude katmiseks on läbi mõeldud juba praegu ja ka uues tsiviilkriisi ja riigikaitse seaduses on välja toodud lahendused. Välja töötatakse arvestusmetoodika, mis tuleb ka kohalike omavalitsustega juba enne kriisi kokku leppida, et vältida hilisemaid vaidlusi. Suur proovikivi on KOV-i töötajate suutlikkus pakkuda ulatuslikku abi, kui valda saabub hulk uusi abivajajaid.

Sotsiaaltöötaja tuleks kaasata kriisiplaani koostamisse

Käsitledes kriisiplaanides teenuste toimepidevuse tagamist, saavad omavalitsused kaasata kogukonna, kirja panna kõik riskid ja stsenaariumid õppustel läbi mängides ka parimad lahendused leida. Kooskõlastades

kriisiplaanid sotsiaalkindlustusameti ja päästeametiga, saab koos täita ka võimelüngad.

Kriisi lahendamisel langeb päris suur koormus sotsiaaltöötajatele. Tavapärastel on nad suure empaatiavõimega, nende loomuses on tunnetada nn suurt pilti ja olla valmis abivajajat igas olukorras aitama. Jõgeval sotsiaaltöö praktikal olles nägin, kuidas tehakse seda rasket ning tänuväärset tööd. Neid inimesi saab usaldada. Neid on vaja toetada koolituste ja õppuste kaudu ning ka kuulata lahenduste otsimisel. Kes muu kui sotsiaaltöötaja oskab parimat nõu anda, kuidas vajaja abi kõige kiiremini ja paremini saaks. Tähtis on neid kriisiplaanide koostamisse kaasata, sest siis suureneb ka nende teadlikkus ja täienevad kriisides abi andmise oskused.

KOV-i teiste teenuste toimepidevus

Ära ei saa unustada, et KOV-idel on suur ülesanne tagada ka teiste teenuste jätkumine. Peale vältimatu sotsiaalabi pakkumise peab jätkuma näiteks üldhooldus-, turvakodu-, lapsehoiu- ja asenduskoduteenus.

SKA on välja töötanud hoolekandeametite kriisiplaanide koostamise juhendi. Eesmärk on, et iga asutuse juht ehk teenuse osutaja töötab oma meeskonnaga koos välja kriisiplaani, kaasab kohaliku omavalitsuse, leiab varupinnad ja mõtleb läbi kogu logistika inimeste evakueerimiseks vajaduse korral. Peale sotsiaalvaldkonna teenuste tuleb KOV-idel tagada hariduse kättesaadavus ja ka elanikkonna teavitamine ning elutähtsate teenuste osutamine.

Sotsiaalvaldkonna vaates on kriisi ajal inimeste abistamise ja toetamise peamine raskus KOV-idel, sest nemad tõenäoliselt korraldavadki inimestele vajalikke teenuseid. Kõiki häid välja töötatud kavu ja

edulugusid saab tutvustada ja võimestada Eesti linnade ja valdade liidu toel ning eestvedamisel. See liit on info vahetamiseks väga hea partner. KOV-id saavad ka oma kriiside lahendamiseks teisi KOV-e appi kutsuda. KOV-id, kes ei ole veel jõudnud, peaksid kindlasti moodustama oma vabatahtlike võrgustiku, kes neile esimesel võimalusel appi tuleksid inimesi toetama.

Kriisi ajal lihtsustatakse nii sotsiaaltöötajate töölevõtmise nõuded kui ka teenustele, ruumidele, tegevuslubade pikendamisele jm esitatavaid nõuded.

Päris kriitilises olukorras saavad appi tulla ka teiste asutuste inimesed. Tähtis on kogukondade tugi üksteisele, naabrite vastastikune toetamine ja nõu andmine. Oluline on inimeste omavaheline side ja valmisolek, kindlasti ka kohaliku võimu usaldamine.

Kuigi varasemad kriisid on näidanud, et kohalikud omavalitsused on kriisiolukordade suurepärased lahendajad, töötame välja ka mehhanismi, mis käivituks, kui KOV-i võimekus vältimatult sotsiaalabi osutada on ammendunud ja vajatakse abi.

Kesksete riiklike teenuste jätkumine

Riiklikke sotsiaalteenuseid korraldab kriisi ajal sotsiaalkindlustusamet. Kindlaks on tehtud teenused, mis on ameti püsivad kriisiülesanded ega tohi üheski olukorras katkeda. Need on näiteks pensionide ja

hüvitiste väljamaksmine, lasteabiga seotud tegevus, abitelefoniid, erihoolekande teenused ning IT-andmebaaside tööhoidmine ja andmete kättesaadavus asjaosalistele.

Üks oluline riigikaitseline teenus SKA teenuste hulgas on psühhosotsiaalne abi. Ukraina sõja õpitunnid näitavad, et vaimne tugi ehk psühhosotsiaalne abi kriisi ajal nii abi vajajatele kui ka pakkujatele on ülioluline. Abi pakkujad peavad oskama kuulata, mõista ja toetada ning läbipõlemise oht on suur. SKA on välja töötanud e-kursuse², kus igaüks saab osaleda. See on soovituslik sotsiaaltöötajatele ja ka valdade-linnade juhtidele. Samuti on välja töötatud oluliste teenuste toimepidevuse plaanid ja valmimas on teenuste kriisiplaan.

Hea ja läbimõeldud koostöö on edu alus

Kõik keerulised olukorrad aitab lahendada hea ja läbimõeldud koostöö. Kindlasti ei ole kriisiplaan võluvits, mis tagab, et kõik toimib. Me ei suuda kunagi ette läbi mõelda kõiki olukordi. Aga kui oleme riskid välja selgitanud ja õppused korraldanud, siis vähemalt teame igaüks oma ülesandeid ja vastutust olukordadega hakkamasaamisel.

Plaane tuleb pidevalt ajakohastada, selleks annavad aluse õppused. Huvi ja tahe neid korraldada on suur. Ainult õppuste kaudu saame lihvida kriiside lahendamise oskusi.

Teades, mida teeme, hoiame ära paanika ja käitume läbimõeldult. Teame, kes on meie partnerid, kellele saame loota ja keda peame kaasama. Läbi tuleb mõelda, kuidas kaasata elanikud ja anda neile kindlustunne, et nad on kaitstud.

---

² www.palunabi.ee/et/e-kursus-psuhholoogiline-esmaabi-kriisi-sattunud-inimese-toetamisel.

Ltn **Ave Uusleer**

õhuväe tsiviil-militaarkoostöö ohvitser

N-ltn **Maria Reinstein**

kaitseväe peastaabi tsiviil-militaarkoostöö ohvitser

Pille **Priilinn-Türk**

toetuse väejuhatuse toetusteenuste keskuse sotsiaalteenistuse juhataja

Tsiviil-sõjalisest koostööst kriisi ajal

Eestis käsitletakse julgeolekut kui tervikut ehk lähtutakse avarast või laiapindsest käsitusest, mille järgi võetakse arvesse riigi julgeolekut mõjutavaid kõiki suundumusi ja tegureid. Selle saab kokku võtta musketärliku ütlusega „Üks kõigi, kõik ühe eest“.

Dokumendi „Eesti julgeolekupoliitika alused“ (2023) kohaselt on riigikaitse eesmärk riiki kaitsta ja selleks valmistuda, kasutades nii sõjalisi kui ka mittesõjalisi vahendeid, kaasates avaliku, era ja kolmanda sektori.

Laiapindse riigikaitse põhimõte praktikas

Kaitseväge kui sõjalise organisatsiooni põhiülesanne on kaitsta Eesti iseseisvust ja territoriaalset tervikkust ning tagada riigi julgeolek. See hõlmab nii sõjalist kaitset kui ka osalemist rahvusvahelistes sõjalistes, rahuvalve- ja väljaõppeoperatsioonides, samuti kriisireguleerimisel. Lisaks osaleb kaitseväge sageli ka kodanikuühiskonna toetamisel ja katastroofidele reageerimisel. Näidetena võib tuua 2005. aasta Pärnu üleujutuse ja 2010. aasta Padaoru lumetormi. Koroonapandeemia

ajal toetas kaitseväge kriitilisel hetkel teisi ametkondi nii kirurgiliste maskide, meditsiinipersonali kui ka konteiner-välihaigla saatmisega Saaremaale, et korraldada kriitilises seisundis haigete ravi kohapeal, suurendades nõnda oluliselt Kuressaare haigla intensiivravi võimekust.

Sõda Ukrainas on pannud omakorda kõiki mõtlema, kuidas peaksime ühiskonnana valmistuma kriisideks ja sõjaks. Ühiskonna üldine teadlikkus kriisivalmidusest on paranenud ning Eesti tsiviilasutused ja paljud inimesed mõistavad selle vajalikkust, olles valmis andma oma panuse riigikaitse toetamise ning arendamise. See aitab oluliselt kaasa tsiviil- ja militaarvaldkonna koostööle, sest osalised on motiveeritud. Tänu sellele on koostöö viimastel aastatel arenenud palju kiiremini kui kunagi varem.

Laiapindse riigikaitse rakendamine riigikaitse poliitikas on kõigest 13 aastat vana, mistõttu on täpsemad arusaamad tsiviil-sõjalisest koostööst alles kujunemas. Viimastel aastatel on asutuste koostöö tihenenu. Piltlikult öeldes: kui varem ei teatud, mida üksteiselt küsida, siis nüüd enam-vähem teame, mis suunas on vaja koostööd arendada.

Rahuajal on oluline pidevalt harjutada kaitseväge- ja tsiviilstruktuuride koostööd, et ühildada osaliste mõttemaailmad.

Kriis ega sõda ei hüüa tulles. See nõuab, et kaitseväge, kohalikud omavalitsused, päästamet, politsei, kiirabi, terviseamet ja kõik ülejäänud ühiskonnalülid on valmis koostööd tegema. *Train-as-you-fight*¹-põhimõtte kohaselt on oluline rahuajal pidevalt harjutada kaitseväge- ja tsiviilstruktuuride koostööd, et ühildada osaliste mõttemaailmad ning mõista üksteise võimekusi, puudujääke ja toetusvajadusi.

Sotsiaalteenuste vaatevinklist on kaitseväge olulised koostööpartnerid kohalikud omavalitsused, Eesti linnade ja valdade liit, kaitseressursside amet, Naiskodukaitse ning Eesti sotsiaaltöö assotsiatsioon.

Train-as-you-fight-põhimõte kriisivalmiduses

Kriisi ajal ei pruugi olla ligipääsu samadele võimalustele, mis rahu ajal. Näiteks arvestab kaitseväge sõjaajaks harjutades sellega, et kogu sidetehnika või GPS-i ühendus ei pruugi toimida, võib-olla peab mitu nädalat järjest metsas olema – kõigiks nendeks olukordadeks on vaja ette valmistuda ja

vilumus saavutada. Riske üritatakse võimalikult palju maandada ja mida ei saa maandada, harjutatakse läbi.

Train-as-you-fight-põhimõte ei kehti ainult sõja, vaid ükskõik millise kriisi ajal. Iga kriis on keeruline aeg kogu ühiskonnale. Sellega paremini toime tulemiseks peavad kõik olema valmis. Ennetamine on kriisireguleerimise esimene etapp, mille eesmärk on kriisi ära hoida või vähendada võimalikke kahjusid. Sõja ajal on oluline, et kõik asutused ja ühiskonna lülid oleksid oma valdkonna võimalikeks kriisideks valmistunud. Tihti peale ei piisa ainult riskide läbimõtle misest paberil, vaid kriisistsenaariumid tuleb läbi harjutada, selle tulemusena selguvad hoopis uued kitsaskohad ja võimalused.

Paljude asutuste toimepidevus loob eduka riigikaitse eesmärkide saavutamise ja kriiside lahendamise eeldused. Riigi toimepidevus ja tsiviilsektori toetus sõjalisele riigikaitsele (ja vastupidi) on laiapindse riigikaitse alustala. Laiapindne riigikaitse hõlmab ka elutähtsate teenuste toimepidevust kriisi ajal. See loob kriisi- ja sõjaolukorra lahendamise ning kriisi ajal ühiskonna toimimise paremad eeldused.

Kriisivalmiduse harjutamine

Kogu ühiskond peaks mõtlema, kuidas oma vastutusvaldkonnas kriisidega toime tulla. Kriisidega toimetulekut aga on vaja harjutada asutuste koostöös. Tuleb mõista, kuidas asutused lahendavad oma valdkonna kriise, mida selleks on vaja ja kuidas see võib mõjutada teisi riigikaitstes või toimepidevuse tagamisel olulisi asutusi. Kriisikommunikatsioon on oluline osa kriisidega toimetulekust. Kriisi ajal tuleb toimuvat ka elanikkonnale ja välismaailmale selgitada ning oma valdkonnas ja asutuse

---

¹ Treeni nii, kuidas võitled.

Õppusel Decisive Lancer lahendasid erinevad ametkonnad simuleeritud kriisisituatsioone.

Foto: Ardi Hallismaa

vastutusalas avalikkusele juhiseid anda. Selged sõnumid aitavad kriisi põhjustatud segadust vähendada ja inimesi rahustada.

Tsiviil- ja militaarvaldkonna koostööd harjutati eelmisel aastal ulatuslikult õppustel CREVEX ja Decisive Lancer. CREVEX-il harjutati ulatusliku evakutsiooni stsenaariumi läbimängimisel näiteks koostööd päästeameti, politsei- ja piirivalveameti, kohalike omavalitsuste, kaitseväe, kaitseliidu, Tallinna ja kogu Eesti kiirabibrigaadide, Põhja-Tallinna regionaalhaigla ja terviseameti vahel, kokku ligi 30 asutuse koostöös.

Õppuse Decisive Lancer käigus harjutati eldkõige tsiviilkeskkonna kriiside mõju kaitseleidi maakaitseringkondadele. Õppuse eesmärk oli kindlaks määrata maakaitseringkondade ülesanded siseministrieriumi ametkondade toetamisel eriolukorras ja kõrgendatud kaitsevalmiduse ajal ning harjutada nende täitmist paralleelselt sõjalise kaitse ettevalmistustega. Tsiviilkoostöö vaatevinklist on maakaitseringkonnad riigi

jõustruktuuride tegevuse koordineerimise kesksed osalised regionaaltasandil.

Väljaõpe tsiviilkeskkonnas

Kriisivalmiduse oluline osa on õppuste korraldamine tsiviilkeskkonnas, väljaspool harjutusväljasid, mis on Eesti üks iseärasus paljude teiste liitlasriikidega võrreldes. Tsiviilkeskkonnas näeb sõdureid igal aastal õppustel Kevadtorm või Siil ja eelmisel aastal esimest korda korraldatud Ussisõnade nimelisel õppusel. Aasta ringi aga harjutatakse tsiviilkeskkonnas kaitseleidu väiksemate õppuste või kaitseväe väljaõppe käigus. Sellised õppused annavad sõduritele võimaluse tunda õppida maastikku, nad saavad aimu tsiviilkeskkonnas tegutsemise iseärasustest.

Õppuste korraldamise eeldus on kohalike omavalitsuste, maaomanike, päästeameti, politsei ja piirivalveameti, riigimetsa majandamise keskuse ja keskkonnaameti ning teiste asutuste tihe koostöö. Sellel on ülioluline roll kriisi ja sõja aja ülesanneteks

Kaitseväe toetusteenuste keskus ja selle sotsiaalteenistus

Toetusteenuste keskus on toetuse väejuhatuse allüksus, mille ülesanne on korraldada kaitseväge psühholoogilist ja sotsiaaltoetust, usulist tegevust, veteranipoliitikat ning teenistuskohustuste täitmisel vigastatute taastusravi ja rehabilitatsiooni.

Keskuse koosseisu kuuluvad kaplanteenus, psühholoogiateenus ja sotsiaalteenistus. Sotsiaalteenistuse põhiülesanne on jagada infot, korraldada kõigi kaitsevaelaste, veteranide, kaitseväes teenistusülesannete täitmise tõttu raske tervisekahjustuse saanute või hukkunute ja nende perekonnaliikmete sotsiaalteenuste ning toetuste saamine ja valdkonna väljaõpe.

Rahuajal on sotsiaalteenistuse põhitegevus järgmine:

- toetada ajateenijate toimetulekut ajateenistuse ajal, et ennetada sotsiaalmajanduslikke probleeme ja vähendada väljalangevust ajateenistusest;
- toetada kaitseväge isikkoosseisu rahulolu ja toimetulekut teenistusega kaasnevate psühhosotsiaalsete mõjudega (nt rotatsiooni, välisoperatsioonide, struktuurimuudatuste jms korral);
- toetada kaitseväest väljumisel nii lähiaastatel teenistusest väljujaid, veterane kui ka ajateenistusest reservi siirduvaid ajateenijaid (nt infotundide, ettevõtluse jm koolituste või nõustamise kaudu);
- aidata kaitseväes teenistusülesannete täitmise tõttu raske tervisekahjustuse saanutel ja hukkunute perekonnaliikmetel saada neile ettenähtud sotsiaalteenuseid ja toetusi ning toetada neid ühiskonda lõimimisel;
- osaleda sotsiaalteenistuse valdkonnaga seotud õigusaktide eelnõude väljatöötamisel ja muudatusettepanekute algatamisel;
- täita Eesti sotsiaalsüsteemi osana muidu sotsiaalhoolekande ülesandeid;
- tagada psühhosotsiaalse abi valdkonna valmisolek kriisideks ja sõja ajaks.

Sotsiaalteenistus teeb koostööd kaitseväge teiste üksustega, kaitseressursside ameti ja kaitseväge töökeskonnagrupi ning meditsiiniteenistusega, juristiga, füsioterapeutiga, spordiinstruktoriga, eriarstide, rehabilitatsioonikeskuste ja abivahendikeskustega, sotsiaalkindlustusameti ning kohalike omavalitsustega. Koos riigikantsleiga viidi 2021. aastal ellu avaliku sektori innovatsiooniprojekt „Tahan ajateenistusse!“, et kujundada kutsealustel ja nende lähedastel positiivsem hoiak ajateenistuse vastu. Koos kaitseväge akadeemia ja Tartu ülikooli ühiskonnateaduste instituudiga korraldatakse rakendusuringuid. Koos veteranide MTÜ-dega arendatakse veteranide toetamist ja programmis „Sõbra käsi“ kogemusnõustajate väljaõpet. Koos Carolin Illenzeeri fondiga toetatakse teenistuses langenud või vigastada saanud kaitsevaelaste lapsi.

valmistumisel ning koostöö- ja suhtlusvõrgustike loomisel. Õpitakse tundma nii kohalike omavalitsuste kui ka teiste asutuste esindajaid. Samuti saab kohalik elanikkond vahetult kogeda õppust ja kõike sellega kaasnevat: nähakse sõdureid ringi liikumas, masinaid tänavatel ja lennukeid pea kohal.

Tänavu harjutatakse õppusel Kevadtorm esimest korda kaitseväge, kohalike omavalitsuste, päästeameti ning regionaalsete kriisikomisjonide koostööd. Teiste tsiviilasutuste ja kaitseväge kaasamine üksteise õppustele on üha tavalisem ning see on ülioluline laiapindse riigikaitse arendamisel. Mida rohkem stsenaariume eri juhtimistasanditel ja

asutuste vahel läbi mängitakse, seda parem ettekujutus tekib kõigil oma ülesannetest sõja- või kriisiolukorras.

Ametite koostöö

Ka kaitseväel on tuge vaja, et täita sõjaaja ülesandeid. Suure osa kaitseväge võimekusest moodustavad motiveeritud ja pädevad reservväelased, ka sotsiaaltöö valdkonnas. Kahjuks suureneb kriisi ajal ka kaitseväes nõudlus sotsiaalteenuste järele, milleks on vaja rohkem inimesi. Selleks koondab kaitseväge sotsiaalteenistus sotsiaaltöö hariduse ja väljaõppega reservväelasi, keda välja õpetada reageerimismeeskondades osalemiseks kriiside ajal. Vajaduse korral saab neid siis kaasata laiaulatuslike kriiside või sõja ajal.

Sarnaselt kaitseväge teiste võimekustega on ka sotsiaalteenuste valdkonnas välja töötatud kriisi- ja sõjaaja tegevuse haldamise juhendid, kontseptsioonid, ühtne tegevuseeskiri ja tegevuskavad. Nende eesmärk on info ühtne haldamine ja kriisiabi, et säilitada võimekus tagada operatiivne sotsiaaltöötoetus.

Sotsiaalteenistuse struktuur on kaitseväes arvult väike, mistõttu loodetakse sotsiaalhoolekande asutuste ja organisatsioonide toele ning sellele, et nendeski asutustes luuakse piisavalt riigikaitselisi ametikohti, et kõik asutused saaks jätkata teenuste osutamist ja koostööd ka sõjaajal. Sõjalise ja tsiviilkoostöö vaatevilkist teeb muret riigikaitse ametikohtade puudumine avalikus sektoris.

Näiteks mõnes omavalitsuses on ainus riigikaitseametnik ametikohal töötav ametnik vallavanem, kellel on kriisi ajal muidki kohustusi. Oluline oleks kujundada kriisi- ja sõjaaja sotsiaalteenuste koostöövõrgustik.

Kõik kaitseväge teenistujad on riigikaitseametnikohal alates 2019. aastast. Kõik kaitseväge sotsiaaltöötajad, psühholoogid ja kaplanid kuuluvad kaitseväge psühhosotsiaalse kriisi väljareageerimismeeskondadesse ning on läbinud asjakohase koolitusprogrammi. Läbipõlemise ennetamiseks ja parima tööalase toetuse tagamiseks rahastab kaitseväge kaitseväge sotsiaaltöötajate ning psühholoogide töönoustumist. Kriisiabi saamiseks on ametiabi taotlemise korra kohaselt ka teistel asutustel võimalik pöörduda kaitseväge toetusteenuste keskuse ja sotsiaalteenistuse poole.

Kaitseväge põhiülesanne on kaitsta Eesti iseseisvust ja territoriaalset terviklikkust ning tagada riigi julgeolek. Laiapindse riigikaitse kontseptsiooni raames on aga ühiskonna igal liikmel kohustus säilitada riigi toimepidevus ja anda oma panus sõjalisse riigikaitse. Selleks et oleksime kriisiks või sõjaks võimalikult hästi valmis, peab iga asutus realistlikult hindama oma kriisiaegset võimekust ja toetusvajadust ning nende kasutamist. Riskide maandamist peab harjutama nii iseseisvalt kui ka ühisõppustel. Kõigil on kohustus riiki kaitsta, anda oma panus sõjalises ja tsiviiltoetustegevuses, kui tahame vabana elada oma riigis.

Viidatud allikas

Eesti julgeolekupoliitika alused. (2023). *Riigi Teataja III*, 28.02.2023, 1.

Marelle Erlenheim*Saue vallavalitsuse sotsiaalosalakonna juhataja*

Vahetult inimese kõrval olles ei saa jätta probleeme lahendamata

Kriiside lahendamise üks eeldus on, et kokkulepetest, ülesannetest, õigustest, kohustustest ja toimimisloogikast saadakse aru ühtmoodi.

Olen erinevas rollis olnud seotud kriisiplaanide koostamise, kriisidele reageerimise ja kriisidele reageerijatega. Kõik need vaated on olnud erinevad: kantslerina kuulusin valitsuse kriisikomisjoni, tutvusin haiglate kriisiplaanidega, osalesin üleriigilistel õppustel, olin osaline hädaolukorra lahendamise plaanide koostamisel. Ohvitserina olen osalenud Kevadtormil, Siilil ja kaitseliidu õppustel, vastutades tsiviil-militaarkoostöö eest. Lektorina olen õpetanud sotsiaaltööd hingehoidjatele, olen läbinud kaplanite orientatsioonikursuse. Kohaliku omavalitsuse (KOV) sotsiaaltöö juhina on kriisiolukordades olnud minu vedada sotsiaalvaldkonna tegevus. Praegu olen aktiivselt kaasatud sotsiaalministeeriumi algatatud tegevusse kriisiolukorras valmisolekuks, kuulun oma valla kriisikomisjoni.

Elust saadud kogemused ja teadmised annavad julgust väita, et meie kriisijuhtimise

ja kriisidele reageerimise süsteemid on keerulised. Praegu ei ole ka üht head koordineerijat, kes seoks kogu süsteemi hästi toimivaks tervikuks. Heameel on näha, et üha rohkem on tööühmi, kuhu on kaasatud erinevad riigiasutused ja eri valdkondade tegevust tahetakse sünkroonida. Sadade lehekülgede seaduste ja nende seletuskirjade koostamine ning jõustamine, tegevuskavade ja plaanide koostamine on alles üsna esmane ettevõtmine. Kõigil tuleb mõista oma ülesandeid, nende täitmiseks peavad olema vahendid ja ka valmisolek ülesandeid päriselt täita, kuid selleni on veel pikk tee minna.

Suur kriis hõlmab tuhandeid väikeseid asju

Sotsiaalvaldkonna jaoks koosnevad suured kriisid paljudest eraldi kriisidest. Ühist kriisivalmidust kujundades loome süsteemi,

kuidas aidata iga inimest eraldi. Konkreetse inimese abistamiseks on alati vaja ka vahetut abistajat. Kriisi ajal tavapärased probleemi lahendamise meetodid ei tööta, vaja on kiiresti ja tõhusalt reageerida. KOV-ide jaoks on sellel vägagi praktiline sisu. Need, kes on vahetult inimese kõrval, ei saa jääda ootama, kuni riigi kriisikomisjonid kogunevad, arutavad, juhiseid koostavad, suuniseid ja otsuseid edastavad. Peame inimest aitama vahetult ja kriitilises olukorras ka kiiresti.

Konkreetselt inimese abistamiseks on alati vaja ka vahetut abistajat.

Kriisilukorras on tähtsaimad inimesed. Milleks on abivajajad ise valmis? Millega saab aidata kogukond? Mida peab igal juhul tagama KOV? Kas selleks on piisavalt pädevaid töötajaid või vabatahtlikke?

Loodetakse, et riigikaitsega seotud ametikohtade arvu KOV-ides oluliselt suurendatakse, aga ka leevendatakse personalile ja vabatahtlikele esitavaid nõudeid. Teistpidi on väga raske öelda, kas ja kuidas need lahendused toimiks, sest riigil puudub terviklik ülevaade meie inimestest. Lastekaitse spetsialist võib olla ka nn rohelisele ehk sõjalisele ametikohale kinnitatud kaitseliitlane, abivallavanem abipolitseinik ja reservohvitser, osakonnajuhataja reservohvitser jne. Kust saab tervikpildi meie töötajate erinevatest rollidest? Kuidas otsustatakse, millises rollis on kriisi ajal igaühe panus kõige tähtsam?

Praegune kriisidele reageerimise loogika tugineb elutähtsate teenuste ja hädaolukorra õigusaktidele. Kaua on räägitud laiapindsest riigikaitsest, kuid sotsiaalvaldkonnast kui kriiside ajal olulise koormuse kandjast on hakatud rääkima alles uue kriisiseaduse koostamisel. Ilmselt on selleks põhjust andnud ka viimaste aastate sündmused.

Kohaliku omavalitsuse sotsiaaltöötajana on kriiside ajal olnud üsna raske aru saada, mis konkreetselt on kellegi roll, kelle kohustus on tagada vahendid ning kellelt ja milles saame abi küsida. Segadust on suurendanud riigi ühepoolne kommunikatsioon, mis on suunanud inimesi kõigi hädade korral KOV-i poole pöörduma, ilma et sellest eelnevalt teada oleks antud või soovitusel asjakohasuses kokku lepitud.

Tähtis on, et sotsiaaltöö tegijad ei jääks kriisiplaanide koostamisel üksi. Vaja on praktilisi koolitusi, lahendusvariandid tuleb välja selgitada, juhised koostada, et tegelik valmisolek ei jääks toppama teadmiste puuduse või ettevalmistuste suure töömahu tahta. Loodan, et riik leiab ka võimaluse toetada igasse KOV-i kriisivalmiduse eest vastutava ametikoha loomist.

Kriisiks tuleb valmis olla

Tänuväärt on sotsiaalministeeriumi töötoidu, rõivaste ja majutuskohtade küsimuses, mida juhib Tea Varrak. Igasugune valmisoleku loomine ja hoidmine on kallis. Seetõttu on väga tähtis, et kehtestatavad nõuded ja väljatöötatud lahendused arvestaks kogu riigi vajadusi ning võimalusi, ka juba olemasolevaid riiklikke varusid. Me ei ole nii rikas riik, et üksteist dubleerida, kuid teadlikult ei tohiks ka halle alasid jätta.

Mõnel KOV-il on olemas oma varud, kuid need on väikesed ja komplekteeritud just nii, nagu kohalikud vastutajad õigeks on pidanud. Varude hoidmiseks on vaja nõuetekohaseid ruume, hoitavat on vaja realiseerimistähtaegadel välja vahetada, lahendatud peab olema varude kasutuselevõtt jm. Seetõttu on väga tähtis, et oleks üheselt selge, kes, milleks, kuidas ja mis ulatuses peab varud tagama, millal ja kuidas need kasutusele võetakse ja millised on alternatiivsed lahendused. Näiteks võib

KOV kohalike ettevõtjate tehnika kasutamisevõimaluste info koondada ja leppida kokku selle kasutamise kriisiolukorras, aga kui kaitsevägi hoiab sama bussi, traktorit vm oma nimekirjas, võib juhtuda, et KOV-il ei ole vajaduse korral ikka midagi võtta.

Senised kriisid on näidanud, et KOV-id on valmis reageerima, on avatud lahenduste leidmisele ja suudavad neid kiiresti rakendada.

Sama kehtib ka sotsiaalteenuste kohta. Minu teada ei ole meil ülevaadet, kuidas igas KOV-is on kohustuslikud sotsiaalteenused korraldanud. Osa KOV-e kasutab selleks oma allasutusi või enda moodustatud eraõiguslikke isikuid, aga üha rohkem rakendatakse ka turul olevaid teenuseosutajaid. See aga võib tähendada, et kriisiolukorras loodavad KOV-id ühtedele ja samadele teenuseosutajatele. Sotsiaalteenused aga ei ole elutähtsad teenused, seetõttu ei ole KOV-il just palju võimalusi kaasa rääkida teenuste toimepidevuse tagamise või kriisi olukorras teenuste mahu suurendamise vajaduses.

Tuleb arvestada tegelikku olukorda ja vajadusi

Olen püüdnud aktiivselt osaleda kriisivalmidusega tegelevates töörühmades, et selgitada KOV-ide tegelikke võimalusi ja vajadusi ning püüda kaasa rääkida, mida on vaja, et plaanid ka päriselt hakkaks koos toimima.

Eestis on kriisijuhtumise üks aluspõhimõtteid jätta tavaaja süsteem toimima. Alati sellest aga ei piisa. Lähiminevikust saab

näiteks tuua põgenikele tervishoiuteenuste osutamise. On asju, mis ka tavaajal ei toimi, näiteks turvakoduteenuse tagamine igas KOV-is. Järelilikult tuleb sellega arvestada ka kriisiolukorras.

KOV-ide valmisolekut võtta endale suurem roll ja vastutus kriisi ajal, mõjutab kindlasti kulude katmiseks vajalik raha. Päris palju kuuleme, et mõni uus või senine, oluliselt suureneva mahuga kohustus on kehtiva õiguse alusel olnud KOV-idel juba ammu ega mõjuta seetõttu eelarvet. Paraku ei ela meiegi teistsuguses maailmas kui riik oma eelarvet koostamisel: ka KOV-ide võimalused on piiratud ja väga suures ulatuses juba kaetud seadustest tulenevate kohustustega. Heameel on, et ka kulude katmise küsimus on avatumalt päevakorras.

Praegu on segadust ja arutamist vajavaid küsimusi veel palju. Kindlasti aga saame oma inimestele toetuda, kui uus kriis peakski tekkima enne n-ö ideaalvalmisoleku saavutamist. Senised kriisid on näidanud, et KOV-id on valmis reageerima, on avatud lahenduste leidmisele ja suudavad neid kiiresti rakendada. Tuleb aga meeles pidada, et suudetakse teha ikka seda, mis on tegelik võimekus. Läheb aga töömaht suuremaks kui jaks, siis peavad ka nende olukordade jaoks olema muud lahendused. Ükski kriisiplaan ei saa ette näha kõiki nüansse, mida elu pakub. Seetõttu ei saagi olla ideaalseid plaane. Ikka jäävad tähtsaimaks inimesed, kes oskavad olukorraga kohaneda ja paindlikult tegutseda. Tähtis on avatud, aus ja ühtlustatud kommunikatsioon: kui info olukorrast ja abi võimalustest inimesteni ei jõua, siis pole kriisiplaanidest tegelikku abi.

Sabina Trankmann
uuringu projektijuht

Eestkostekorralduse kitsaskohad ja võimalused üleminekuks toetatud otsustamisele

KOKKUVÖTE

Tartu ülikooli sotsiaalteaduslike rakendusuuringute keskus tegi 2023. aastal sotsiaalministeeriumi tellimuse alusel täisealiste eestkostekorralduse uuringu.¹

Uuringu eesmärk oli analüüsida eestkoste korraldust ja arendamist Eestis ning leida toetatud otsustamisele ülemineku võimalusi asendatud otsustamise asemel.

Uuringu käigus küsitleti eksperte, kohtunikke, huvikaitse esindajaid, nii eestkostjaid kui ka eestkostetavaid, tutvuti välisriikide kogemustega, õiguseksperdid analüüsisid viimase aasta eestkostemenetluse kohtutoimikuid.

Uuring andis hea ülevaate Eesti eestkostevaldkonnast. Selgus, et kitsaskohti ja arenguvõimalusi on päris palju. Tehti nii eestkostekorralduse muudatuste kui ka toetatud otsustamisele ülemineku ettepanekud. Toetatud otsustamisele soovitatakse üle minna järk-järgult ja kasutada seda pigem osaliselt.

MÄRKSONAD

Eestkoste, puuetega inimesed, sotsiaalhoolekanne, inimõigused, koostöö

Eestkoste on riigi kujundatud õiguslik korraldus, mille järgi annab kohus ühele inimesele või juriidilisele isikule (eestkostjale)

kohustuse ja õiguse teha isiku ning varaga seotud otsuseid teise inimese (eestkostetava) eest. Eestis reguleerivad eestkostet

¹ Uuringu „Täisealiste eestkostekorraldus Eestis“ autorid on Sabina Trankmann, Merle Mägi, Kristiina Vain, Helen Urmann, Arne Kailas, Triin Uusen-Nacke ja Tiina Mikk. Uuringu aruande leiab sotsiaalministeeriumi veebilehel rubriigis „Uuringud ja analüüsid“.

perekonnaseadus ja tsiviilkohtumenetluse seadustik. Perekonnaseaduse § 203 lg 1 kohaselt määratakse eestkoste täisealisele isikule, kes ei ole võimeline vaimuhaiguse, nõrgamõistuslikkuse või muu psüühikahäire tõttu kehtvalt oma tegudest aru saama või neid juhtima. Seda saab teha eestkoste vajava isiku enda, tema vanema, abikaasa, registreeritud elukaaslase või täisealise lapse, valla- või linnavalitsuse algatusel.

Otsustusraskustega inimeste toetamise võimalused

Eesti rakendab otsustamisraskustega inimeste õiguste ja huvide kaitseks asendatud otsuse tegemise põhimõtet (ingl *substituted judgment model*), mis annab eestkostjale õiguse võtta otsuseid vastu eestkostetava eest. Kuigi seadus võimaldab eestkoste määrata osas, milles isik vaimse tervise seisundi tõttu ei saa oma otsuste tähendusest aru ega suuda arukalt tegutseda, ega kohusta piirama isiku teovõimet küsimustes, kus ta saab oma tegude tähendusest aru ja suudab neid juhtida (TsÜS § 8 lg 2, vt ka Olm 2019), näitab praktika, et enamasti kiputakse eestkoste määrama täies ulatuses. See tähendab, et eestkostetaval pole sel juhul õigust teha otsuseid üheski oma elu küsimuses.

Mitu Euroopa riiki on eestkoste teostamisel hakanud kasutama toetatud otsuse mudelit (ingl *supported decision-making model*), mis väärtustab puudega inimese autonoomiat ja otsustusõigust ning millega tagatakse ühtlasi nii isiku enesemääramise kui ka vabadusega seotud õiguste kaitse (United Nations 2007).

Ka Eestis tehakse tööd selle nimel, et asendatud otsuse mudeli asemel saaks rakendada isiku valikuvabadust senisest enam võimaldavat toetatud otsustamise mudelit. Eestis jõustus ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsioon 2012. aastal, kuid vaatamata

pidevale tööle konventsiooni täitmiseks, ei ole eestkostevaldkonnas isiku enesemääramisõigust täielikult rakendatud. Näiteks ei ole eestkostetaval enamasti õigust hääletada valimistel ega ka abielluda. Kuigi seaduse järgi on võimalik eestkoste määrata osaliselt, rakendatakse seda praktikas siiski vähe.

Uuringu korraldus

Uuringuga sooviti välja selgitada Eesti eestkostesüsteemi kitsaskohad ja otsuse tegemist toetava keskkonna kujundamise ning rakendamise võimalused.

Kuigi seaduse järgi on võimalik eestkoste määrata osaliselt, rakendatakse seda praktikas siiski vähe.

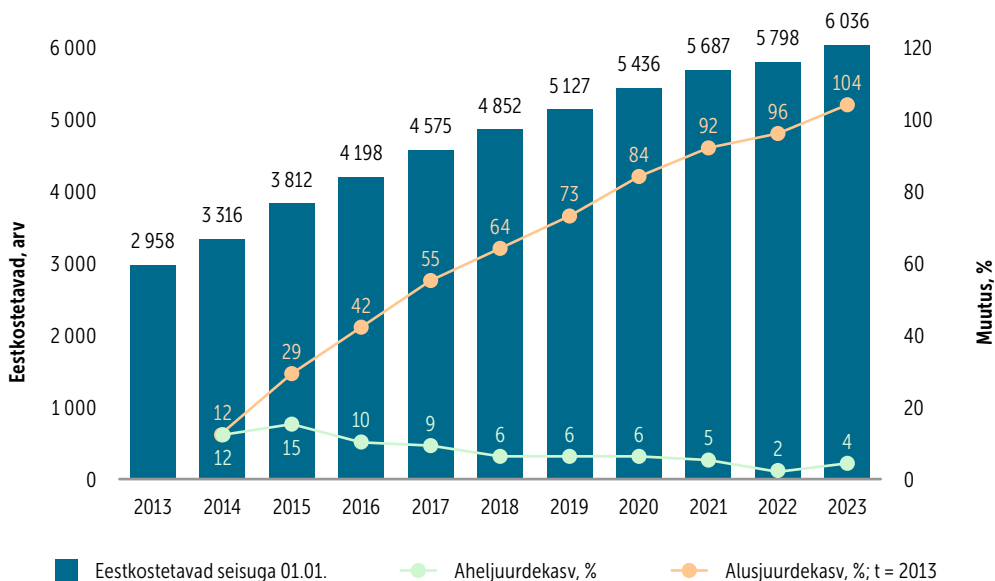

Töö käigus tegime nii Eesti kui ka Euroopa viie riigi eestkostekorralduse dokumendi-analüüsi, vaatlesime eestkoste numbrite alusel ja tegime osalistega (ekspertide, kohtunike ja huvikaitse esindajatega, aga ka eestkostjate ning eestkostetavatega) intervjuusid, uurides arvamusi ja hoiakuid Eesti eestkostekorralduse kohta, analüüsisime ka maakohutute praktikad eestkoste seadmisel. Selle põhjal koostasime uuringu tulemusena kujunenud järeldused ja esitasime ka välisriikide analüüsi silmas pidades eestkostesüsteemi arendamise soovitusel Eestile.

Eestkoste arvudes

Täisealiste eestkostetavate arv on viimase kümne aasta jooksul stabiilselt suurenenud: 2013. aastal oli neid veidi alla kolme tuhande, 2023. aastaks juba üle kahe korra rohkem (joonis 1).

Suuremalt jaolt on abi vajavate isikute eestkostjad füüsilised isikud ja nende osatähtsus jääb kümne aasta keskmisena 60%

Joonis 1. Eestkostetavate arvu muutus, 2013–2023

juurde, kohalike omavalitsuste (KOV) osatähtsus jääb 36% juurde ning muude asutuste (näiteks MTÜ-d) osa on 4%. Kümne aasta jooksul on mõnevõrra suurenenud eestkostjatena tegutsevate KOV-ide osatähtsus ja vähenenud muude asutuste ning füüsiliste isikute oma (joonis 2, lk 62).

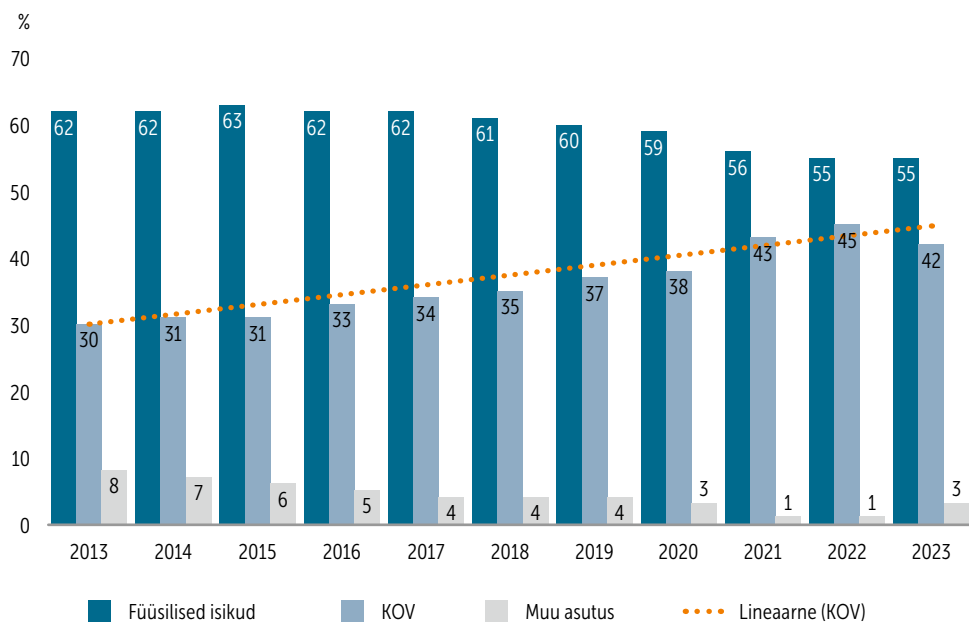
Täisealiste eestkostetavate arv on kümne aastaga suurenenud üle kahe korra.

Eestis ei saa paljud eestkostetavad osaleda valimistel valitavatena ega valijatena, vaatamata sellele, et isikule võib kohaldada osalist eestkostet, millega kogu tema tegevus ei ole piiratud. Andmeid vaadates näeme, et 2013. aastal moodustas valimisõiguseta isikute arv eestkostetavatest 10%, kuid aastaks 2022 on see juba 82%. Sellise drastilise muutuse põhjus on ebaselge, kuid valimisõiguseta

isikute osa kõigist eestkostetavatest on oluliselt suurenenud.

Eestkoste kohaliku omavalitsuse vaates

Paljud eri valdkondade esindajad, keda intervjuerisime, väitsid, et eestkoste korraldus peaks toimima tihedas koostöös sotsiaalsüsteemiga, mis tagaks inimesele vajalikud teenused ja eestkostetava igakülgse sotsiaalse kaitse. Väideti aga, et mõnikord puudub tegelik vajadus eestkoste järele, kuid soovitakse „lahendada kõik sotsiaalprobleemid eestkoste kaudu“ ja eestkostet taotletakse inimesele, keda on tegelikult võimalik aidata sotsiaalteenustega. Näiteks on soovitud eestkostet füüsilise puudega inimesele, kellel asjaajamine on liikumispiirangu tõttu raskendatud, kuid kes väga hästi mõistab ja saab aru endaga seotud otsustest. Siin on oluline koostöö eestkoste taotlejaga ja tuleb selgitada, et

Joonis 2. Eestkostjana tegutsevate füüsiliste isikute, KOV-ide jm asutuste osatähtsus kõigi eestkostjate hulgas, 2013–2023

eestkoste määramisest keeldumine ei anna voli jätta inimene abita, vaid abistamiseks tuleb leida teised võimalused.

Leiti, et eestkoste määratakse Eestis vahel liiga kergekäeliselt, kui abi vajavale isikule saaks tuge pakkuda teisi võimalusi kasutades. Paljudel juhtudel saaks eestkoste asemel kasutada kohalike omavalitsuste sotsiaalteenuseid, nagu tugiisiku teenus, või erihoolekande teenused. Siin aga pörkume tuttava probleemiga: sotsiaalteenused ei ole tihti peale kättesaadavad ja eestkoste jääb ainsaks võimaluseks kaitsta inimest ebamõistlike otsuste eest. Räägiti ka sellest, et eestkoste mõjub sotsiaalteenusena, kuid tegelikult ei ole see nii. Ebapiisava info tõttu aga kipuvad nii eestkostetavad, nende lähedased kui ka teised osalised suhtuma kohalikku omavalitsust kui eestkostjat esindavasse töötajasse nagu teenuseosutajasse. Uurijatele tuli üllatusena, et ka mõned

intervjueeritud KOV-i töötajad, kes seda ülesannet täitsid, kirjeldasid eestkostet kui teenuse osutamist.

Ebakindlust suurendab asjaolu, et kohatud sõnastavad väga erinevalt eestkostja kohustusi, seda nii üldistuse astme kui ka eesmärkide poolest. Näitena kirjeldati olukorda, et kohus oli pannud kohalikust omavalitsusest eestkostjale kohustuse teha eestkostetava üle järelevalvet ehk jälgida, kus eestkostetav käib, kellega ta suhtleb jne.

Toodi näide ka politseiametnikust, kes oli sotsiaaltöötajale pannud kohustuse tuua eestkostetav ülekuulamisele, ja psühhiaatrist, kes soovis, et eestkostetav toodaks tema juurde ekspertiisi tegemiseks. Mainiti ka, et arst olevat andnud eestkostjale ülesande anda eestkostetavale tema igapäevaseid ravimeid. Niisugused kohustused tekitasid kohalike omavalitsuste töötajates nõutust, sest ametnikud leidsid, et see ei kuulu nende

töökohustuste hulka, seda võib olla raske teha ning vahel võib see olla ka ohtlik.

Siiski ei pruugi sotsiaaltöötajad ka ise aru saada oma vastutuse ja pädevuse piiridest. Seda kinnitab ka ühe intervjuueeritud töötaja enda kui eestkostja ülesannete kirjeldus, mis oli pigem hooldus- ja koduteenuste kombinatsioon, sisaldades koduviisi, abi hügieenitoimingutel, söögi valmistamisel ning koristamisel.

Eraisikutest eestkostjate vaates on tava-pärane, et eestkoste ning hoolduse piir on üsna hajus, mis ühe pere liikmete hooldamisel on mõistetav. Mõned inimesed aga kirjeldasid olukordi, kus tundsid, et eestkostjaks olemine on neile koormav, sest neil ei ole aega käia iga päev eestkostetavat abistamas.

Samuti rõhutasid kohalike omavalitsuste töötajad kvaliteetse eestkoste keerukust nende eestkostetavate korral, kes elasid hoolekandeesutuses mõnes teises omavalitsuses. Hoolekandeesutuse töötajad võivad sel juhul oodata, et KOV-i töötaja kui eestkostja esindaja käib eestkostetavat külastamas ja toetab teda näiteks kaupluses ostlemisel, KOV-i töötajale aga on see väga aeganõudev ülesanne. Esitati ka küsimus, kas lamav hooldekodu klient, kellel puudub vara, üldse vajab eestkostet.

„Ma ei ole jurist. Ma ei ole ka maakler, kunstikriitik ...“

Kohalike omavalitsuste esindajad teadvustavad vajadust teavitada inimesi nende õigustest, kohustustest ja võimalustest ning peavad oluliseks lisakoolitust selles valdkonnas, sest sotsiaal- ja õigusvaldkonna teadmisi vajatakse peaaegu võrdselt. Oma õigusteadmisi KOV-i esindajad väga tugevaks ei pidanud. Mitu korda kasutati intervjuude käigus ütlust „ma ei ole jurist!“.

Eestkostjal, nii füüsilisel isikul kui ka kohalikul omavalitsusel, tuleb vahel võtta vastu otsuseid, mis jäävad väljapoole tema teadmiste piire, näiteks keerukaid finants- või kinnisvaratehinguid või spetsiifilise vara haldamise otsused. Intervjuude käigus toodi näiteid, kus eestkostetava vara hõlmas metsamaid, jahte, kunstikogusid, krüptovaluutat ... Eestkostja ülesanne on eestkostetava huvide kaitsmine ja seega ka tema vara haldamine nii hästi kui võimalik, see aga seab eestkostja keerulisse olukorda, eeldades temalt vahel eksperditadmisi, mida tal lihtsalt ei ole.

Eestkostjal, nii füüsilisel isikul kui ka kohalikul omavalitsusel, tuleb vahel võtta vastu otsuseid, mis jäävad väljapoole tema teadmiste piire.

Abi oleks näiteks süsteemist, mida rakendatakse Suurbritannias, kus isiku eest teevad otsuseid valdkondade kaupa erinevad pädevad inimesed. Tehti ka ettepanek luua eestkostjatele tugivõrgustik selliste otsustega abistamiseks. Ilmselt ei saa piiratud võimaluste tõttu luua selleks uut struktuuri, kuid erinevatelt esindusorganisatsioonidelt, nagu finantsettevõtete liidud jt, oleks võimalik paluda, et nad nimetaksid ühe tugisiku, kelle poole saab abi saamiseks pöörduda. Selliste tugisikute nimekirja saaks avaldada näiteks veebilehel „Eestkostja teejuht“.

Eestkostetava iseseisvuse piiramine ja inimõigused

Vaatamata sellele, et eestkoste eesmärk on piirata isiku otsustusvabadust teda ennast või teisi kahjustavate otsuste eest, pidasid

² <https://eestkostja.kohus.ee/>

mitu intervjueeritavat oluliseks ja senini vähe rakendatud võimaluseks piirata isiku vabadust ning otsustusõigust vaid hädavajalikus ulatuses, säilitades tema võimalikult paljud õigused. Intervjueeritute arvates võib eestkostetavate jaoks olla peamine proovikivi isikliku autonoomia säilimine. Eestkostja vastutab otsuste tegemisel eestkostetava heaolu ja huvide eest. See võib tähendada, et eestkostetaval pole alati võimalust langetada iseseisvaid otsuseid ja tema nimel tehtavad otsused võivad minna tugevasse vastuollu tema soovidega. Otsustusvabaduse täielik piiramine aga ei toeta kuidagi inimese arengut, vaid vastupidi, vähendab iseseisvat hakkamasaamist veelgi.

Mitmes intervjuus toodi välja, et eestkostet kiputakse määrama liiga suures ulatuses, seades seega eestkostetavale põhjendamatult suured piirangud. Toodi näiteid olukordadest, kus sellised piirangud olid intervjueeritute arvates ebamõistlikult suured ja koormavad nii eestkostetavale kui ka eestkostjale. Üks konkreetne näide oli isiku finantstehingute täielik piiramine: „... *kui me peame otstarbekaks piirata tema õigust iseseisvalt oma maja maha müüa, võtame temalt ka õiguse poest pakk nätsu osta.*“ Intervjueeritute arvates on paljud eestkostetavad täiesti võimelised väiksemaid tehinguid ise tegema. Seda kinnitasid ka intervjueeritud eestkostetavad, kes ei olnud põhimõtteliselt eestkoste kui sellise vastu, kuid tunnetasid, et nende õigus tehinguid teha võiks olla suurem.

Seadus võimaldab määrata eestkoste minimaalses ulatuses, mida mõni intervjueeritud kohtunikest enda sõnul ka praktiseerib. Positiivse näitena toodi eestkoste määramine ainult suuremate finants- ja kinnisvaratehingute korral.

Siin kooruski välja intervjueeritute esile toodud isiku kaitsevabaduse dilemma:

inimene võib vajada kaitset, kuid tekib küsimus, kui ulatuslik see peaks olema, et ei eirataks tema õigusi ja soove.

Meie analüüsis vaadeldud riikides ei piirata eestkostetavate õigust valimistel osaleda.

Mõned eestkostetavad märkisid, et eestkostjad püüavad piirata ka sellist tegevust, mis ei peaks olema eestkostja pädevuses. Näitena toodi keeld kodust väljuda, üritustel osaleda ja ka sõpradega kohtuda. Aruteludes eestkostjate ja eestkostetavatega selgus, et selliseid otsuseid tehakse teadmatusest või soovist eestkostetavat kaitsta: „... *kui ta midagi ei tee, siis ei juhtu temaga midagi.*“ Sellised ebamõistlikud keelud ületavad eestkostjate pädevust ja on vastuolus eesmärgiga toetada inimese iseseisvat elu.

Ühe intervjueeritava sõnul, kellele määratud eestkoste oli hiljuti ennetähtaegselt lõpetatud, halvendasid eestkostja seatud ebamõistlikud piirangud tema vaimset tervist, sest sunnitud tegevusetus ja igasuguse valikuvabaduse puudumine süvendas depressiooni. Mainiti ka, et on päris keeruline leida sobivat eestkostjat, kes suudaks kõige paremini arvestada eestkostetava tegelikke vajadusi ja soove. Mõnel juhul võivad eestkostjal ja eestkostetaval tekkida soovide ja vajaduste erinevate arusaamade tõttu konfliktid. Leiti, et inimese õigus endale võimaluste piires ise eestkostja valida võiks ka olla üks inimõigustest.

Valimisõiguse piiramine pärsib isikuvabadust

Valimisõiguse piiramist tajusid mitu intervjueeritud eestkostjat ja eestkostetavad liiga tugevalt eestkostetava isikuvabadust pärssiva meetmena. Eestis kaotab teovõimetu

isik valimisõiguse: kui kohus seab eestkoste eestkostetava kõigi asjade ajamiseks või kui eestkostja ülesannete ringi nõnda laiendatakse, arvestatakse lisaks, et eestkostetav on tunnistanud valimisõiguse poolest teovõimetuks ja ta kaotab hääleõiguse. ÜRO puuetega inimeste konventsiooni artikkel 12 ütleb, et puudega inimestel on õigus- ja teovõime kõigis eluvaldkondades teistega võrdsetel alustel ning artikkel 29 ütleb, et puuetega inimestel on õigus osaleda poliitilises ja avalikus elus, sealhulgas on neil õigus ja võimalus valida ning olla valitud. Eestis jätkatakse senist praktikat, et eestkoste määratud isikutele ei ole sageli õigust valida. Seda kinnitavad ka rahvastikuregistri andmed, mille kohaselt valimisõigusega eestkostetavate arv aastast aastasse üha suureneb. Meie analüüsis vaadeldud teistes riikides ei piirata eestkostetavate õigust valimistel osaleda. Soome praktika näitab, et kohtuotsusega teovõimetuks tunnistanud täisealise isikul on piiramatu hääleõigus, kuid eestkostetav ei saa olla ise kandidaat kohalikel ega parlamendivalimistel.

Intervjueritute meelest aitaks paremale omavahelisele suhtlemisele kaasa eestkostjate võrgustiku loomine sarnaselt hooldusperede võrgustikuga.

Tegime seadusandjale ettepaneku astuda samme, et täita ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsiooniga liitumisel võetud kohustus puuetega isikute õiguste tagamisel ka valimistel osalemise õigusega seoses. Kui kardetakse isikute ID-kaartide kuritarvitamist valimiste käigus, tuleks selle riski maandamiseks leida teised võimalused. Eraldi peaks kaaluma, kas eestkoste määratud isik, kes saab oma tegevusest aru, saaks olla

ka valitav. Leidsime, et eestkostetavate valimisõigus ja laiemalt valimisõiguse rakendamine puudega inimeste jaoks on küsimus, mis väärrib täiendavat analüüsi.

Välisriikide kogemuste analüüsimisel selgus, et õigus abielluda, teha testament ja valimistel osaleda kohaldub vaadeldud riikides igale isikule, olenemata puudeastmest. Eestis on nimetatud tegevusele suured kitsendused. Seadusandjal tuleks siin algatada diskussioon Eesti praktika ühtlustamiseks Euroopa teiste riikidega ning valimisõiguse ja abiellumise õiguse käsitlemiseks võõrandamatute õigustena.

Koostöö ja võrgustikutöö

Eestkostetavate toetamiseks on vaja ametkondade ja spetsialistide tõhusat ning koordineeritud koostööd. Probleemina töid intervjueritud välja osaliste ebapiisava suhtluse, mis võib mõjutada osutatava abi terviklikkust. Nii kohalike omavalitsuste töötajatel kui ka eraisikutest eestkostjatel võib olla vaja suhelda erinevate asutustega, nagu näiteks tervishoiuteenuste osutajad, koolid, ametiasutused. Tõhus koostöö võib osutada keeruliseks, kui osalistel on erinevad huvid või kui neid erinevalt mõistetakse. Intervjueritute meelest aitaks paremale omavahelisele suhtlemisele kaasa eestkostjate võrgustiku loomine sarnaselt hooldusperede võrgustikuga. See võimaldaks eraisikutest eestkostjatel saada nii vaimset tuge kui ka praktilist nõu ja abi ning soodustaks kogemuste vahetamist.

Intervjueritute arvates tuleks tugevdada osaliste, s.t kohalike omavalitsuste, tervishoiuasutuste ja sotsiaalteenuste osutajate koostööd. Leiti, et keskne koordineerimine, näiteks selleks asutatud tugiasutuse kaudu, aitaks tagada tervikliku teenuste paketi ja vältida olukordi, et eestkostetav jääb vajalikest teenustest ning toest ilma.

Koordineeritud tegutsemise ja hea võrgustikutöö korral oleks ka lihtsam märgata, kui eestkostetava õiguste eest piisavalt hästi ei seista või otsused, mille tegemisel teda toetatakse, ei kaitse piisavalt hästi tema huve.

Ligipääs infole ja teavitamine

Intervjuueeritud leidsid, et riik peaks eestkostevaldkonnas rohkem teavitama. Näiteks võiks korraldada avalikkusele ja võimalikele eestkostjatele teavituskampaaniaid eestkoste olemusest, eestkostja ja eestkostetava õigustest ning kohustustest. See aitaks suurendada teadlikkust ja valmistaks ette inimesi, kes võivad tulevikus hakata eestkostetavat toetama. Väga oluline on pakkuda eestkostjatele korraldajalt koolitusi ja tuge, et nad saaksid oma ülesandeid paremini täita.

Koolitused võiksid hõlmata õigus- ja tervishoiuteadmisi, aga ka nõustamis- ja suhtlemisoskusi ning aidata eestkostjatel mõista eestkostetavate erinevaid vajadusi. Koolitusvajadust nägid ühtviisi nii juriidilistest isikutest kui ka füüsilistest isikutest eestkostjad.

Eestkoste määratakse Eestis vahel liiga kergekäeliselt, kui abi vajavale isikule saaks tuge pakkuda teisi võimalusi kasutades.

Puudulikku ligipääsu infole kurtsid nii juriidilistest kui ka füüsilistest isikutest eestkostjad, eriti suur probleemiks oli see viimaste jaoks. Kurdeti, et info on laiali paisatud ja seda tuleb otsida eri allikatest. Juhendmaterjalide sõnastus on liiga keeruline, sisaldades palju juriidilisi termineid ja viiteid õigusaktidele ning õigushariduseta inimesel on keeruline neist aru saada.

Vene emakeelega eestkostjad hindasid info ligipääsetavust madalamalt kui eesti emakeelega eestkostjad, samuti võib intervjuude põhjal öelda, et vene emakeelega inimeste hulgas oli rohkem väärarusaamu eestkoste kohta. Näiteks aeti eestkoste segamini isiku hooldamisega. Ka mõned intervjuueeritud eestkostetavad leidsid, et „riigiga suhtlemine“ ja igapäevane asjaajamine oleks neile lihtsam ning nad ei vajaks selleks iga kord eestkostja abi, kui neil oleks võimalik saada infot lihtsas ja arusaadavas keeles.

Austusavaldusena meie uuringu sihtrühmale palusime oma uuringu kokkuvõtte Vaimupuu meeskonnal lihtsasse keelde tõlkida. Meie teada on see esimene lihtsas keeles koostatud teadusuuringu kokkuvõtte Eestis, mis loodetavasti ei jää viimaseks.

Mida teha?

Analüüsi põhjal ja uuringu autorite hinnangul on Eesti eestkoste süsteemi kindlasti vaja arendada. Analüüsile tuginedes pakume selleks kolme võimalust.

1. **Olemasoleva eestkoste süsteemi täiustamine**, mille korral ei muudeta oluliselt õiguslikku raamistikku, kuid lahendatakse suuremad probleemid eestkoste valdkonnas. Tegime selleks uuringu aruandes ka konkreetseid ettepanekud, millest meie rõõmuks osa on asjaomastes ametkondades juba arutlusel.

2. **Üleminek professionaalsele eestkostele** ehk eestkostele teenusena, mida korraldaksid teenuseosutajad, kasutades oma spetsialiste. Professionaalseid eestkostjaid on Eestis vähe rakendatud. Sellele süsteemile üleminek võimaldaks vältida paljusid probleeme, mis on seotud eestkostjate pädevusega või ressursipuudusega. Teenuseosutajate süsteemi oleks võimalik rakendada ka toetatud otsustamisele üleminekul, sest oskused, mida on vaja professionaalsele eestkostjale või otsuse

toetajale, on suuresti sarnased. Niisuguse lahenduse võimalikkust hinnates arvasid intervjueeritavad üpris üksmeelselt, et see võiks olla hea lahendus, sest seda tööd teeksid inimesed, kelle pädevus on suurem, neil oleks võimalik saada väljaõpe ja omandatud kogemus hõlbustaks keerukamate olukordade lahendamist. Arvati ka, et professionaalsetel eestkostjatel oleks vähem võimalusi ja soovi eestkostetavaid pahatahtlikult ära kasutada.

3. Üleminek toetatud otsustamise süsteemile, mille käigus liigutakse seni kehvalt asendatud otsustamise põhimõtelt toetatud otsustamise põhimõttele, mis väärtustab puudega inimese autonoomiat ja otsustusõigust. Näiteks ei määrataks puudega inimesele enam eestkostjat, vaid teda abistaksid otsuste langetamisel usaldusväärsed isikud või nende võrgustik. Seega saaks puudega inimene ise otsustada,

kuid otsusega kaasnevaid seoseid ja tagajärgi selgitavad talle abistajad. Sellega välditakse nii ebamõistlike otsuste langetamist kui ka otsustamist inimese eest.

Eestis võiks toetatud otsustamisele üle minna järk-järgult ja osaliselt.

Analüüsi kokkuvõttev soovitus on, et Eestis võiks toetatud otsustamisele üle minna järk-järgult ja osaliselt nii, et inimestele, kes ei ole võimelised oma tahet väljendama, ise otsuse sisu ega selle tagajärgi mõistma, säiliks võimalus määrata eestkoste. Inimestele, kes on võimelised teatud ulatuses ise otsustama, kuid vajavad suurema mõjuga otsuste langetamiseks abi ja nõustamist, rakendataks toetatud otsustamist.

Viidatud allikad

Olm, A. (2019). *Eestkoste*. Justiitsministeerium. www.just.ee/media/127/download (03.05.2024).

Perekonnaseadus. (2009). *Riigi Teataja I*, 06.07.2023, 7.

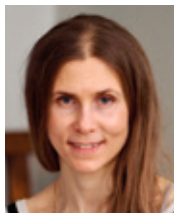
Tsiviilseadustiku üldosa seadus. (2002). *Riigi Teataja I*, 06.07.2023, 98.

United Nations. (2007). *From Exclusion to Equality: Realizing the rights of persons with disabilities*.

Handbook for Parliamentarians on the Convention on the Rights of Persons with Disabilities and its

Optional Protocol. Geneva. www.un.org/disabilities/documents/toolaction/ipuhb.pdf. (03.05.2024).

ÜRO. (2006). Puuetega inimeste õiguste konventsioon ja fakultatiivprotokoll. *Riigi Teataja II*, 04.04.2012, 6.

Irina Titova, MA

Rafaela Lehtme

Tallinna ülikooli ühiskonnateaduste instituudi nooremteadur

Peretoetaja saab ühendada lapse hooldus- ja sünnipere

KOKKUVÕTE

Artikkel tutvustab 2023. aasta uuringut¹, mille eesmärk oli leida võimalusi, kuidas paremini toetada hooldusperes kasvava lapse suhtlemist sünniperega ning saavutada sünni- ja hoolduspere koostöö, mis oleks lapse huvides.

Uurimuse käigus intervjueeriti üheksat peretoetajat, kes pakuvad sotsiaalkindlustusameti (SKA) korraldatud teenuse kaudu hooldusperedele tuge lapse kasvatamisel, sh nõustavad neid vajadusel ka lapse sünniperega suhtlemise küsimustes.

Uuringu osalenute hinnangul on hooldusperes kasvava lapse ja tema sünnipere suhteid üsna keeruline toetada. Üks suuremaid kitsaskohti on tõhusa abi puudumine asendushooldusel oleva lapse sünniperele, kuna lastekaitsespetsialistil on seda ülesannet keeruline täita oma vastuolulise rolli tõttu pere elus.

Uuringu tulemused lubavad arvata, et üks hea võimalus kahe pere koostöö soodustamiseks oleks laiendada praegu üksnes hooldusperedele mõeldud peretoe teenust sünniperele nii, et sama peretoetaja nõustaks nii lapse hooldus- kui ka sünniperet. Peretoetaja peaks olema kindla ametikohaga vajaduspõhine teenus, mis ei sõltu projektipõhistest mahu- ega ajapiirangutest.

MÄRKSONAD

Peretoetaja, hoolduspere, sünnipere, lastekaitsespetsialist, lapse heaolu

Kui laps eraldatakse sünniperest ja talle leitakse hoolduspere, pakutakse praeguse korra järgi kummalegi perele tuge eraldi. Lapse sünnipere toetamise eest vastutab

sotsiaalhoolekande seaduse järgi kohalik omavalitsus, pidades silmas eesmärki luua tingimused lapse võimalikuks tagasipöördumiseks koju. Hooldusperedele korraldab

¹ Tallinna ülikooli ühiskonnateaduste instituudis kaitstud Irina Titova magistritöö „Hooldusperes kasvava lapse ja sünnipere suhete toetamise korraldus ja arenguvõimalused: peretoetajate kogemused“, juhendaja Rafaela Lehtme.

tugiteenuseid sotsiaalkindlustusamet (SKA)². Üks olulisemaid neist on alates 2021. aastast osutatav peretoe teenus.

Mitmed varasemad uurimused (Dunets 2021; Nuiamäe jt 2020; Sarapuu 2020; Snaith 2021) on viidanud probleemidele peredele pakutava toe korralduses, näiteks ei korraldata hooldusperes elava lapse suhtlemist sünniperega alati nii, et see tagaks tema heaolu. Eelnevast nähtub, et Eestis puudub praegu terviklik tugisüsteem, mis tegutseks hooldusperes kasvava lapse huvides ning tagaks hooldus- ja sünnipere ladusa koostöö.

Artiklist saab teada, millised on uurin- gus osalenud peretoetajate hinnangul lapse ja sünnipere suhete toetamise kaasatud osaliste rollid, praeguse korralduse kitsas- kohad ja arenguvõimalused.

Suhtekolmnurgad peresüsteemide teooria järgi

Uuring lähtub Murray Bowen'i peresüsteemide teooriast (ingl *family systems theory*), mille keskmes on perekonna emotsionaalsed protsessid, mis mõjutavad pereliikmete tundeelu ja käitumist (Baker ja Varga 2015). Selle järgi käsitletakse inimeste suhteid kolmest osalisest koosnevate süsteemidena ehk suhtekolmnurkadena (Titelman 2008). Peresüsteemide teooria pakub olulisi käsitlusi ka lastekaitse seisukohast, sealhulgas lapse perekonnas hooldamise teenuse mõtestamisel (Thompson jt 2019). Minuchini jt (2007) järgi jääb sünnipere kui emotsionaalne üksus toimima ka pärast lapse perest eraldamist ning lapse heaolu mõjutavaks keskseks suhtekolmnurgaks muutub kolmik, mille moodustavad tema sünnipere, hoolduspere ja lastekaitse spetsialist. Uurijad viitavad seejuures probleemsele olukorrale, kus lastekaitse spetsialist peab küll hooldusperet kompetentseks

tegutsejaks, kuid sünnipere liikmeid võrdse partnerina käsitleda ei suuda. Eeldatakse, et sünnipere käitub ebaadekvaatselt ning rõhutatakse pere nõrku, mitte tugevaid külgi. See omakorda muudab suhtekolmnurga ebafunktsionaalseks. Teooria kohaselt võib osaliste suhteid aidata parandada välise osaleja, n-ö terapeutilise töö tegija kaasamine, kes muutub küll peresiseste kolmnurksete suhete osaliseks, kuid jääb oma neutraalse positsiooni tõttu emotsionaalselt kolmnurgast väljapoole, suutes nõnda maandada suhtesüsteemi sisepingeid (Baker ja Varga 2015; Titelman 2008).

Varasemad uurimused Eestis ja mujal maailmas

Nii Eesti kui ka välisriikide uurimused viitavad, et lapse suhtlemine bioloogiliste vanematega võib hooldusperedele muret tekitada (Collings jt 2020; Dunets 2020; Nuiamäe jt 2020; Salas Martínez jt 2016; Snaith 2020). Sarapuu (2020) leiab, et hooldusvanemad on valmis last kasvatama, kuid mitte tegelema tema bioloogiliste vanematega. Sünni- ja hoolduspere suhted on sageli pingelised ning peredevahelised konfliktid võivad olla üheks võimalikuks hoolduse katkestamise põhjuseks (Dunets 2020; Montserrata jt 2020).

Lapsele oleks parim, kui tema hooldus- ja sünnipere teeksid võrdsete partneritena sisulist koostööd.

Lapse hooldusperes elamine on raske ka tema bioloogilistele vanematele, kes vajavad selle olukorraga toimetulekuks abi (Collings jt 2020; Fuentes jt 2019). Eesti kontekstis on uuringud viidanud, et pärast lapse perest

² Vaata lähemalt: <https://sotsiaalkindlustusamet.ee/tugiteenused-hooldus-eeskostet-ja-lapsendajaperedele>.

eraldamist on sünnivanematele osutatav abi puudulik või puudub täielikult ning suhted lastekaitsetöötajatega on pigem konfliktised (nt Kaljur 2016; Lehtme ja Toros 2020). Ka rahvusvahelised uurimused (Broadhurst ja Mason 2020; Gupta ja Featherstone 2020; Smithson ja Gibson 2017) kinnitavad, et lastekaitseüsteem on sünnipere suhtes sageli süüdistav.

Hoolduspere vajab oma rolli edukaks täitmiseks professionaalset tuge.

Sarnaselt sünniperele tunnetavad ka hoolduspered lastekaitse spetsialistide toetava suhtumise puudumist, sh lapse ja sünnipere suhete toetamisel; sageli pelgavad hoolduspered lapse hooldamisega seotud raskuste tunnistamist ning lastekaitse spetsialistilt abi küsimist (Collings jt 2020). Sama kitsaskohta on rõhutanud ka Nuiamäe jt (2020), kes leidsid, et hoolduspered võivad tunda ametniku ees hirmu, kuna kardavad hoolduslepingu lõpetamist ning hoolduslapse kaotust.

Kokkuvõtvalt võib järeldada, et sageli ei ole hooldusperes kasvava lapse heaolu parimal viisil tagatud, kuna hooldus- ja sünnipere vahel puudub sisuline koostöö. Lahendust saaksid pakkuda jõustava lähenemise spetsialistid, kes toetaksid kahe pere partnerlusel põhinevat suhet.

Uuringu meetodika

Kevadel 2023 osutas SKA andmeil peretoe teenust kolm tugiorganisatsiooni ja sama aasta märtsi seisuga oli Eesti eri piirkondades peretoetajaks registreeritud 30 spetsialisti (K. Hein, isiklik kirjavahetus, 17.03.2023). Uuringus lähtuti eesmärgipärase valimi moodustamise põhimõttest: ettepanek

uuringus osaleda tehti peretoetajatele, kellel oli hooldusperes kasvava lapse ja sünnipere suhete toetamise kogemus ning soovitatavalt ka lapse sünniperega suhtlemise kogemus. Peretoetajatega võeti ühendust tugiorganisatsioonide kaudu. Andmed koguti poolstruktureeritud intervjuudega.

Lõpliku valimi moodustasid üheksa peretoetajat. Vastajate keskmise vanus oli 55 aastat, haridustase varieerus kutsekõrgharidusest doktorikraadini. Peretoetajate asendushoolduse valdkonnas tegutsemise staaž jäi vahemikku 7–30 aastat, keskmine töökogemus oli 15 aastat. Isiklik kasuvanemaks olemise kogemus oli seitsmel uuringus osalejal, neist neljal oli ka isiklik kasulapse sünniperega suhtlemise kogemus. Intervjuueeritavad olid toetanud 1–12 hooldusperet.

Andmete analüüsiks kasutati tematisseerimist. Tulemused on esitatud kahe peateemana: lapse ja sünnipere suhete toetamise kaasatud osaliste rollid ning lapse ja sünnipere suhete toetamise korralduse kitsaskohad ja arenguvõimalused.

Osaliste rollid lapse ja sünnipere suhete toetamisel

Hoolduspere takistused oma rolli täitmisel

Kõik peretoetajad pidasid hoolduspere rolli lapse ja sünnipere suhete toetamisel oluliseks ning leiti, et üldiselt hoolduspered ka mõistavad, et lisaks lapse eest hoolitsemisele on nende roll ka lapse ja sünnipere suhete toetamine. Sellest hoolimata tõdesid mitmed vastajad oma kogemusele tuginedes, et vähesed hoolduspered suudavad lapse ja tema sünnipere suhete hoidmist ja parandamist tõhusalt toetada. Valmisolek teemaga tegeleda on leib paljuski kasuvanemaks hakkamise põhjustest. Näiteks võib sünnivanematega suhete arendamisel saada takistuseks hooldusvanemate soov lapsendada. „*Kui hoolduspere*

eesmärk on last lapsendada, siis kohtumised sünniperega on hooldusperele vastumeelsed ning need negatiivsed tunded sünnipere vastu kanduvad lapsele üle /.../.

Peretoetajate sõnul on hoolduspere vanematel laste sünniperedega suhtlemisel erinevaid hirme. Enim kardetakse kasulap-
sest ilma jääda. Sageli peljatakse ka, et lapse bioloogiline vanem võib käituda vägivaldselt, mis on pigem seotud negatiivse eelhäälestusega sünnipere vastu kui reaalse ohuga. Enamik intervjuueritavaid leidis, et olene-
mata põhjalikust ettevalmistusest³ on lapse ja sünnipere suhete toetamine hooldusperedele raske. *„/.../ üks asi on seda teoorias õppida ja teine asi on see, kui sa praktiliselt hakkad nende asjadega kokku puutuma /.../.*

Spetsialistid rõhutasid, et hoolduspere vajab oma rolli edukaks täitmiseks professionaalset tuge.

Lapse sünnipere raskused vanemliku rolli täitmisel

Valdav osa peretoetajaid tõdes, et pärast lapse perest eraldamist jäävad bioloogilised vanemad üldjuhul abita, ning seda peeti praeguse tugisüsteemi nõrgimaks kohaks. Lisaks saab neile vanematele sageli osaks ka ühiskonna negatiivne hinnang. Peretoetajad selgitasid, et püüavad lapse kasvatamisega raskustesse sattunud lapsevanemas näha tavalist inimest, kelle läbielatusse tuleb suhtuda mõistvalt. *„Perel on seda olukorda raske kogeda. Ikkagi tuleb talle meelde, et see on mu lapse sünnipäev, päev, kui ma teda sünnitasin ... igal aastal on tal see kuupäev meeles, ja see ei ole talle kunagi kerge päev.“*

Leiti, et sageli vajavad vanemad eelkõige inimest, kes neid hinnanguvabalt kuulaks ja

mõistaks. *„Tal ongi vaja lihtsalt ära rääkida oma lugu, ta tahab, et teda mõistetakse /.../.*

Kuigi bioloogilised vanemad vajavad oma elu paremaks korraldamiseks professionaalset tuge, on nende suhtumine välisesse abisse erinev. Abi vastuvõtmine sõltub erinevatest teguritest, sh vanema vaimsest ja füüsilisest tervisest, sõltuvustest ning isiklikust motivatsioonist olla lapsevanem. Rõhutati, et ka abist keelduvat inimest ei tohi kõrvale jätta, kui eesmärgiks on toetada tema ja lapse suhteid.

Lastekaitse spetsialisti kaks vastuolulist rolli

Peretoetajate hinnangul on lastekaitse spetsialistide võimekus ja pühendumus kohustuste täitmisel erinev. On nii pädevaid, lapse jaoks olulisi suhteid väärtustavaid spetsialiste, kui ka neid, kelle töö kvaliteet selles tööloigus jätab soovida. *„Neid lastekaitsetöötajaid, kes suhtuvad sellesse tõsiselt, et laps peab teadma päritolu kohta, proovivad neid suhteid igati toetada, korraldada kohtumisi, on 20%. Võib-olla täitsa vastu sellele on 10% ja ülejäänud jäävad vahepeale, teevad seda jubuslikult, kui aega on, linnukese pärast, mitte süsteemselt ja teadlikult.“*

Uuringus osalejad tõid välja, et lastekaitse spetsialist peab korraga täitma kaht vastuolulist rolli: ühelt poolt on ta ametnik, kes on osaline lapse sünniperest äravõtmises, teiselt poolt on tema kohus peret toetada, et laps saaks naasta sünnivanemate juurde. See teeb lastekaitse spetsialistil usaldusliku koostöösuhte loomise lapse sünniperega keeruliseks. *„See on dilemma, et ühe käega võtame lapse sinu käest ära ja näitame näpuga, et sa oled paha ema /.../. Järgmisel*

³ Üheksast õppusest ja neile eelnevast eelkohtumisest koosnev PRIDE eelkoolitus võimaldab osalejatel arutluste, harjutuste, rollimängude ning õppuste käigus läbi mõelda oma soov ja valmisolek hakata hooldus-, eestkoste- või lapsendajapereks.

hetkel astume uksest sisse, naeratame ja küsime, kuidas sul läheb ... see on kahe tooli peal istumine /.../.

Lisaks takistavad lastekaitsespetsialistil oma kohustusi lapse ja sünnipere suhete toetamisel täita ülekoormus, vähene teadlikkus suhete toetamise tähtsusest ning puudulikud oskused. Enamik peretoetajaid leidis, et ka lastekaitsespetsialistid vajavad lapse ja sünnipere suhete toetamisel tuge.

Peretoetaja kui sünni- ja hoolduspere ühendaja

Roll, mida peretoetaja lapse ja tema sünnipere suhete toetamisel täidab, on eelkõige sellest, kui võrd ta selle eest vastutuse võtab. Enamik uurimuses osalenud peretoetajaid püüdis peale hoolduspere toetada ka lapse bioloogilisi vanemaid ning pidas ennast lapse ja sünnipere suhete vahendajaks. Nende kogemusel aitab kummagi pere vanemate samaaegne toetamine jõuda perede efektiivse koostööni. *„Ma püüan toetada mõlemat poolt: nii hooldus- kui ka sünniperet. Meie ju näeme, mis on kummagi pere vajadused. Ka bioloogiline vanem kardab, ta vajab ka toetamist olukorra mõtestamisel /.../.*“

Teiseks eristus vaade, mille kohaselt on peretoetaja roll olla hooldusperele toeks, mis vajadusel hõlmab ka sünniperega suhtlemist. Esines ka seisukohta, et peretoetaja saab eelkõige olla toeks hooldusperele hirmude mahavõtmisel ning selgitamisel, et sünnipere on lapsele tähtis.

Abi korralduse kitsaskohad ja arenguvõimalused

Sünnipere toetamine – kelle vastutus?

Enamik intervjueritavaid tõi välja, et lapse bioloogilised vanemad vajavad erapooletut abi. Vastakaid arvamusi tekitas küsimus, kes peaks võtma vastutuse sünnipere toetamise,

sh bioloogilise vanema ja lapse turvaliste suhete tagamise eest.

Mõned vastajad leidsid, et laste sünniperele võiks olla hooldusperele pakutava peretoe teenusega sarnane teenus, mis oleks korraldatud tugioorganisatsioonide kaudu. Seejuures oldi arvamusel, et sünniperesid toetav spetsialist peaks tegelema vaid nendega. Teised leidsid, et selline spetsialist võiks tegutseda kohaliku omavalitsuse juures. Kolmas seisukoht oli, et üks ja sama peretoetaja peaks olema hoolduspere ja lapse sünnipere neutraalne vahendaja. Nende vastajate kogemused olid näidanud, et just tegelemine mõlema perega korraga kindlustab perede omavahelise hea koostöö. Leiti, et peretoe teenuse laiendamisel sünniperele on olulisi eeliseid: kui peretoetaja tunneb hästi mõlemat peret, saab ta neil aidata teineteist mõista. *„Peretoetaja tunneb seda hooldusperet, tema hirmusid, tunneb seda last, tema lugu /.../ kui ma toetan ka sünniperet, siis tean ka tema hirmudest, sellega saan kummagi pere ärevust vähendada.“*

Lisaks rõhutati, et kui üks peretoetaja tegeleb korraga mõlema perega, on infovahetus tõhusam.

Hooldusperele ettevalmistus kui koostöövalmiduse mõjutaja

Hooldusperele kohustuslikku PRIDE eelkoolitust, kus põhilikult käsitletakse ka lapse ja sünnipere suhete tähtsust, hindasid peaaegu kõik peretoetajad väga tõhusaks. Siiski leiti, et senisest enam tuleks koolitusel tähelepanu pöörata hooldusperekts sobivate perede väljaselgitamisele, et eristada sisuliseks koostööks avatud peresid neist, kellel on kindel lapsendamissoov. Rõhutati, et riiklik suund suurendada hoolduspere arvu ei tohiks viia olukorrani, kus teenuse kvaliteet kannatab, kuna hoolduspereledeks lubatakse ka ebasobivaid peresid. *„On inimesi, kes*

tulevad PRIDE eelkoolitusele, olles veendunud, et nad kõike teavad, nad ei kuula teiste arvamusi. Neid on vähe. Aga nendega on väga raske koostööd teha, kui nad saavad kasu vanemaks. Aga kahjuks hooldusperesid on meie riigis vähe. Ametnike eesmärk on paigutada laps perre /.../.

Enamik peretoetajaid pidas PRIDE-koolitajate rolli hooldusperede teadlikkuse suurendamisel tema tulevastest ülesannetest väga oluliseks. Rõhutati, et koolitajal peavad olema nii teadmised lapse ja sünnipere sidemete tähtsusest kui nende toetamise praktilised kogemused. „See on kinni eelkõige selles, kuidas koolitaja seda teemat käsitleb ja seda olulisust välja toob, et meie ei saa vanemaid laste elust kõrvale lükata eriti hooldusperede puhul /.../ Kõikidel koolitajatel kahjuks seda kogemust ei ole.“

Lapse parimatest huvidest lähtumine

Peretoetajad viitasid probleemile, et vahel võib lapse ja sünnipere kohtumiste korraldus olla halvasti läbi mõeldud. Rõhutati, et lapse huvides tuleb selgelt sõnastada, kuidas sünniperega suhte hoidmine konkreetse lapse heaolu toetab ning mis on eesmärk, milleni soovitakse suhete kujundamisel ja hoidmisel jõuda. Nende küsimuste arutamisel tuleks arvestada ka lapse arvamusega. Samuti on abiks, kui koostada kindel kohtumiste kava, millest osalistel on kohustuslik kinni pidada.

Mitmed spetsialistid viitasid, et kohtumised sünniperega peaksid olema lapse jaoks emotsionaalselt turvaliselt korraldatud, vastasel juhul on oht last traumeerida. „/.../ lastekaitsetöötaja tuleb ja võtab

hooldusperest kaks väikest last. Ta pole kunagi neid lapsi näinud. Võõras inimene võtab võõrad lapsed ja viib nad kaubanduskeskusesse pooleks tunniks kohtuma /.../.“

Kohtumised sünniperega peaksid olema lapse jaoks emotsionaalselt turvaliselt korraldatud.

Lisaks tõsteti esile, et Eestis puuduvad lapsesõbralikud kohtumiste ja ajaveetmise kohad, mida lastekaitse-süsteemiga kokku puutuvad lapsed ja pered vajavad.

Peretoe teenuse arendamise võimalused

Arutledes peretoe teenuse kasutegurite ja võimalike parendamiskohtade üle, rõhutati, et taoline teenus on hooldusperedele väga vajalik. Tänu sellele on hoolduspere kõrval üks kindel neutraalne spetsialist, keda võib julgelt usaldada.

Teenuse ühe arenguvõimalusena nimetasid neli uuritavat, et isiklik kasuvanemaks olemise kogemus on eduka teenuse osutamise juures olnud väga oluline. Intervjueeritute sõnul suudab kasuvanemaks olemisega kaasnevaid tundeid ja probleemistikku kogunud inimene teistele kasuvanematele pakkuda sisukat toetust.

Muret tegid teenuse osutamise kestuse ja mahu ranged piirid⁴, mis takistavad järjepideva toe pakkumist. Hooldusperede vajadus toe järele on väga erinev, olenedes konkreetsest perest, nende hooldustekonna etapist ja paljudest muudest asjaoludest, mida ei ole võimalik ennustada. Lahendust nähti teenuse vajaduspõhises korralduses.

⁴ Hooldusperel on võimalik kasutada uue olukorraga kohanemisel peretoe teenust ühe aasta jooksul alates uue lapse perre tulekust ning edaspidi vajaduspõhiselt, kuid mitte kauem kui üks aasta (Sotsiaalkindlustusamet 2024).

„Järjepidevus tähendab vajaduspõhisust, et kui pere võtab endale lapse kasvama, siis on üks isik pere kõrval. See ei tähenda, et pean neli korda kuus helistama /.../ On aastaid, kui pere ei vaja tuge, ja siis tuleb moment, kui helistame kas või viis päeva järjest. See on elu, aga elu ei käi Exceli tabelit mööda, elu käib selle järgi, kuidas laps areneb, mis hoolduspere elus toimub, millised on olukorrad /.../.“

Peretoetaja peaks olema mahu- ja ajapiiranguta püsiv ametikoht.

Mitu uuritavat jõudis järeldusele, et peretoetaja peaks olema püsiv ametikoht, mille pädevusvaldkond tuleb täpselt määrata, et kõik spetsialistid mõistaksid oma rolli ja tegutseksid ühtsetel alustel.

Kokkuvõte

Uurimistulemused näitasid, et lapse ja sünnipere suhete toetamine on keeruline ülesanne kõigile seotud osalistele ja nad vajavad selle täitmisel tõhusat ning stabiilset tuge. Lapse sünnipere vajab elukõige mõistmist ja jõustavat juhendamist lapsega suhtlemisel ning vanemlike oskuste arendamisel. Hooldusperet tuleks toetada sünniperega suhtlemisega kaasnevate hirmude ületamisel,

tunnete peegeldamisel ja sünnipere tähtsuse teadvustamisel. Lastekaitsespetsialist vajab abi, et mõlemale perele asjakohast tuge pakuda. Ära ei tohi unustada ka hooldusperes elavat last – kõik osalised peavad õppima last temaga seotud otsustesse kaasama, tema huvidest lähtuma ning mõtlema lapse ja tema sünnipere suhtlemise korraldamisel läbi, kuidas seda teha lapse jaoks võimalikult turvaliselt. See on võimalik vaid juhul, kui sünni- ja hoolduspere vanemad teevad koostööd ja mõistavad, kui tähtis on lapsel tunda, et tema mõlemad pered saavad omavahel hästi läbi.

Nii peresüsteemide teooria (Titelman 2008) kui ka käesoleva uuringu põhjal võib väita, et lapse heaolu mõjutavate osaliste koostööd aitab kujundada erapooletu spetsialisti kaasamine. Üks hea võimalus, mida toetasid ka uuringus osalejad, on laiendada praegust hooldusperedele mõeldud peretoe teenust sünniperele nii, et mõlemat lapsele olulist peret toetab sama spetsialist, kes tegutseb nende suhtluse vahendajana.

Uuringu põhjal on autor teinud ka teisi ettepanekuid peretoe teenuse korralduse, PRIDE eelkoolituse ja tulevastele hooldusperedele suunatud teavituskampaaniade kohta. Nendega saab tutvuda ETERA e-raamatukogus magistritööd lugedes.

Viidatud allikad

- Baker, K., Varga, A. Y.** (toim.). (2015). *Теория семейных систем Мюррея Боуэна [Murray Bowen'i peresüsteemide teooria]*. Moskva: Cogito.
- Broadhurst, K., Mason, C.** (2020). Child removal as the gateway to further adversity: Birth mother accounts of the immediate and enduring collateral consequences of child removal. *Qualitative Social Work*, 19(1), 15–37. doi:10.1177/1473325019893412
- Collings, S., Wright, A. C., Spencer, M., Luu, B.** (2020). How foster carers experience agency support for birth family contact. *Child & Family Social Work*, 25, 83–91. doi:10.1111/cfs.12656
- Dunets, J.** (2021). *Hoolduse katkestamine hooldusperedes lastekaitsetöötajate ja eksperdi vaatenurgast* (magistritöö). Tallinn: Tallinna ülikool.

- Fuentes, M. J., Bernedo, I. M., Salas, M. D., Garcia-Martin, M. A.** (2019). What do foster families and social workers think about children's contact with birth parents? A focus group analysis. *International Social Work*, 62(5), 1416–1430. doi:10.1177/0020872818775475
- Gupta, A., Featherstone, B.** (2020). On hope, loss, anger and the spaces in between: Reflections on living with/in adoption and the role of the social worker. *Child & Family Social Work*, 25, 165–172. doi: 10.1111/cfs.12674
- Kaljur, A.** (2016). *Asendushooldusel oleva lapse tagasipöördumine perekonda: lapsevanemate refleksioonid* (magistritöö). Tallinn: Tallinna ülikool.
- Lehtme, R., Toros, K.** (2020). Parental engagement in child protection assessment practice: Voices from parents. *Children and Youth Services Review*, 113, 104968. doi:10.1016/j.chilyouth.2020.104968
- Minuchin, P., Colapinto, J., Minuchin, S.** (2007). *Working with families of the poor*. New York, London: The Guilford Press.
- Montserrata, C., Llosada-Gistau, J., Fuentes-Peláez, N.** (2020). Child, family and system variables associated to breakdowns in family foster care. *Children and Youth Services Review*, 109. doi:10.1016/j.chilyouth.2019.104701
- Nuimäe, M., Murasov, M., Masso, M.** (2020). *Lapsendamise ja hooldusperre paigutamise järgne seiresüsteem*. Poliitikauuringute Keskus Praxis. https://sotsiaalkindlustusamet.ee/sites/default/files/content-editors/Lastekaitse/library/lapsendamise_ja_hooldusperre_paigutamise_jargne_seiresusteem.pdf (24.01.2023).
- Salas Martínez, M. D., Fuentes, M. J., Bernedo, I. M., García-Martín, M. A.** (2016). Contact visits between foster children and their birth family: The views of foster children, foster parents and social workers. *Child and Family Social Work*, 21, 473–483. doi:10.1111/cfs.12163
- Sarapuu, M.** (2020). *Perekonnast eraldatud lapse suhe bioloogiliste vanematega – vajalikkus ja võimalused hooldusperede vanemate tõlgenduste kohaselt* (magistritöö). Tallinn: Tallinna ülikool.
- Smithson, R., Gibson, M.** (2017). Less than human: A qualitative study into the experience of parents involved in the child protection system. *Child and Family Social Work*, 22, 565–574. doi:10.1111/cfs.12270
- Snaith, J.** (2020). *Hooldusperede vanemate kogemused ja vajadused hooldusperede tugiteenuste osas* (magistritöö). Tallinn: Tallinna ülikool.
- Sotsiaalhoolekande seadus.** (2015). *Riigi Teataja I*, 06.01.2023, 9.
- Sotsiaalkindlustusamet.** (2024). *Asendushoolduse tugiteenused*. Sotsiaalkindlustusameti koduleht. www.sotsiaalkindlustusamet.ee/abivajav-laps-ja-taiskasvanu/asendushooldus-ja-kasuvanemlus/asendushoolduse-tugiteenused (03.05.2024).
- Thompson, H. M., Wojciak, A. S., Cooley, M. E.** (2019). Family-based approach to the child welfare system: An integration of Bowen family theory concepts. *Journal of Family Social Work*, 22(3), 231–252. doi:10.1080/10522158.2019.1584776
- Titelman, P.** (toim). (2008). *Triangles: Bowen family systems theory perspectives*. New York, London: Routledge.

Jaanika Piksööt*tervise arengu instituudi riskikäitumise uuringute osakonna vanemanalüütik*

Kiusamise levimus Eesti noorte seas ja sellega seotud tegurid

Koolikiusamine on noorte vägivalla üks levinumaid vorme. Rahvusvahelises kooliõpilaste tervisekäitumise uuringus on koolikiusamise levikut jälgitud juba paarkümmend aastat. Eestis on kiusamine koolikeskkonnas aastatega järjepidevalt vähenenud, kuid küberkiusamise levik on tõusutrendis.

Kiusamist kui üht agressiivse käitumise alavormi on määratletud olukorrana, kus isik või rühm isikuid ründab või alandab korduvalt ohvrit ning valitseb jõudude ebavõrdsus (Olweus 1993). Kiusamiskäitumist eristavad teistest vägivalla vormidest eelkõige kolm tunnust: tahtlikkus, korduv tegevus ja ebavõrdsed võimusuhted. See tähendab, et kiusaja või kiusajad panevad kiusatava pahatahtlikult ja korduvalt end halvasti tundma ning kiusataval on keeruline end kaitsta, sest ta on millegi poolest teistest nõrgem, nt kasvu poolest, tal on vähem sõpru vm. Kiusamine võib olla otsene, näiteks narrimine, halvustavate märkuste tegemine, löömine, tõukamine, asjade ära võtmine või kahjustamine, või suhteid kahjustav, näiteks kuulujuttude levitamine või ühisest tegevusest kõrvale jätmine (Wolke jt 2000). Kiusamiseks ei peeta olukordi, kui kaks võrdsete võimete ja

tugevusega eakaaslast omavahel vaidlevad, tülitsevad või kaklevad.

Uuringute järgi esineb nii kiusamise ohvritel kui ka kiusajatel ja selle pealtnägijatel tihti probleeme tervise, suhete ja käitumisega. Kiusamise ohvritel on tihti psühhosomaatilisi terviseprobleeme ja nende enesehinnanguline tervis on kehvem, nende hulgas on rohkem ülekaalulisi või rasvunud noori, nad võivad kogeda depressiooni ja ärevushäireid ning ekstreemsematel juhtudel ka enesetapumõtteid ja -katseid (Kaltiala-Heino jt 2000). Kiusamist kogevatele noortele meeldib vähem koolis käia ja nad hindavad oma suhteid klassikaaslaste ning õpetajatega negatiivselt. Koolikiusamise tagajärjed võivad olla pikaajalised, ulatuda aastakümnete taha, mõjutades kiusatava sotsiaalset ja tööalast toimetulekut ning suhete loomist (Wolke jt 2013).

Rahvusvahelise kooliõpilaste tervisekäitumise uuringu (Health Behaviour in School-aged Children, HBSC) käigus hinnatakse nii kiusamise ohvriks sattumist kui ka teiste kiusamisest osavõtmist koolis viimase paari kuu jooksul (Oja jt 2023). Neid küsimusi on ankeedis muutumatuna kasutatud 2002. aastast alates, mis võimaldab seega päris pikaajalist vaadet kiusamise leviku muutustele. Alates 2018. aastast kasutakse uuringus kohustusliku näitajana ka küberkiusamise kogemist ja küberkiusamises osalemist viimase paari kuu jooksul.

Koolikiusamise tagajärjed võivad olla pikaajalised, ulatuda aastakümnete taha.

HBSC uuringu 2021/2022. õppeaasta rahvusvahelised tulemused põhinevad 44 riigi¹ ligi 280 000 noore (11–15-aastased) arvamusel. Eestis korraldas uuringu tervise arengu instituut (TAI) 2021. aasta novembrist 2022. aasta märtsini, selles osales ligi 5000 põhikooliõpilast 100 koolist.

Koolis on kiusamine vähenemas

HBSC Eesti uuringu 2022. aasta andmete järgi on viimase paari kuu jooksul koolis kiusamist kogunud kolmandik, 33% 11–15-aastastest Eesti õpilastest (Oja jt 2023). Õpilastest 13% aga on kiusamist kogunud korduvalt, vähemalt kaks korda kuus. Kiusamine koolikeskkonnas on alates 2006. aastast vähenenud: 2006. aastal

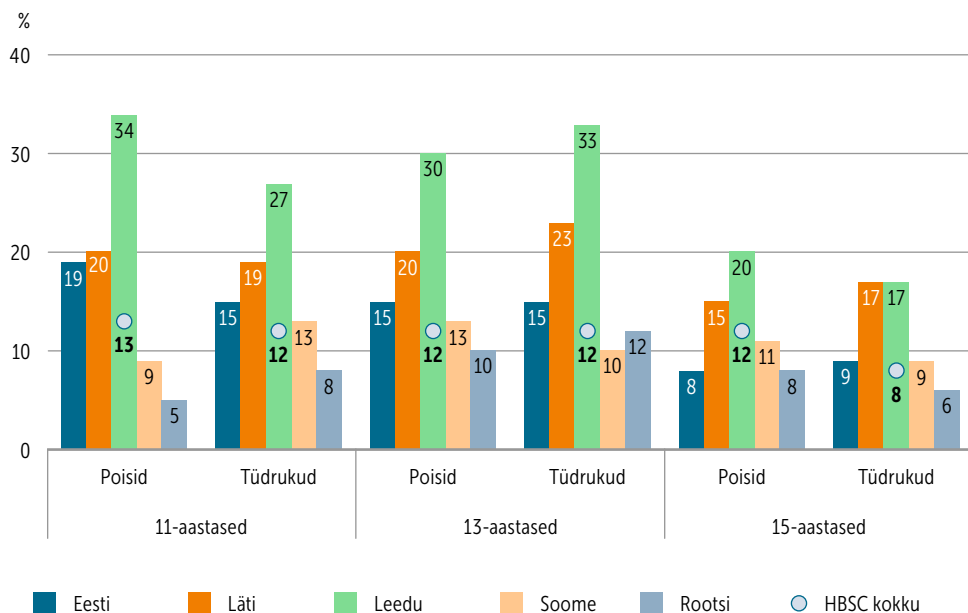
oli korduvalt kiusamist kogunud õpilaste osa 22%. Kiusamise ohvriks satuvad poisid ja tüdrukud sama sageli ning see väheneb oluliselt vanusega.

HBSC võrgustiku 44 riigis kestmiselt esineb koolikiusamist mõnevõrra vähem kui Eestis, 11% vastajatest on viimasel paaril kuul korduvalt kiusamist kogunud ja see osa on sama nii poiste kui ka tüdrukute hulgas (Cosma jt 2024). Poistest satuvad kõige harvem korduva kiusamise ohvriks Belgia ja Prantsusmaa 15-aastased (2%), kõige sagedamini aga Leedu 11-aastased (34%). Tüdrukuid kiusatakse kõige vähem Itaalia, Portugali ja Hispaania 15-aastaste seas (3%), kõige sagedamini aga jällegi Leedu 11-aastaste seas (33%). Eesti noored on korduva kiusamise ohvriks sattumise poolest 44 riigi võrdluses 11-aastaste seas 10. kohal, 13-aastaste seas 13. kohal ja 15-aastaste seas 17. kohal. Teiste Balti riikidega võrreldes esineb meie koolides kiusamist oluliselt vähem, Põhjamaadega võrreldes aga enamasti rohkem (joonis 1, lk 78). Positiivsena saab välja tuua, et kui 2018. aastal olime 11-aastaste seas koolikiusamises Leedu ja Läti järel 3. kohal, siis nüüd oleme alles 10. kohal.

Küberkiusamise ohvriks sattumine on sagenenud

Viimasel aastakümnel on üha levinumaks ja murettekitavamaks muutunud küberkiusamine. Küberkiusamist on määratletud kui tahtlikult ja korduvalt tekitatud kahju, milleks on kasutatud arvuteid, mobiiltelefone või teisi elektroonilisi seadmeid

¹ Uuringus osalenud riigid või regioonid olid Albaania, Armeenia, Austria, Belgia, Küpros, Tšehhi, Taani, Eesti, Soome, Prantsusmaa, Saksamaa, Kreeka, Gröönimaa, Ungari, Island, Iirimaa, Itaalia, Kasahstan, Kõrgõzstan, Läti, Leedu, Luksemburg, Malta, Holland, Põhja-Makedoonia, Norra, Moldova, Poola, Portugal, Rumeenia, Serbia, Slovakkia, Sloveenia, Hispaania, Rootsi, Šveits, Tadžikistan ja Ühendkuningriik (Inglismaa, Šotimaa, Wales).

Joonis 1. Vähemalt kaks korda kuus koolis kiusamist kogenud õpilaste osatähtsus, 2022

(Schoffstall jt 2011). Küberkiusamine avaldub näiteks solvavate või ähvardavate sõnumite, e-kirjade või seinapostituste saatmises, kellegi kohta halvustavate veebilehtede tegemises, luba küsimata sobimatute piltide saatmises või levitamises. Kui kiusamine koolikeskkonnas on aastatega järjepidevalt vähenenud, siis küberkiusamise levik on seevastu tõusutrendis.

Küberkiusamise üheks suurenenud levimuse põhjuseks peetakse noorte üha suuremat ekraaniajakaasutust.

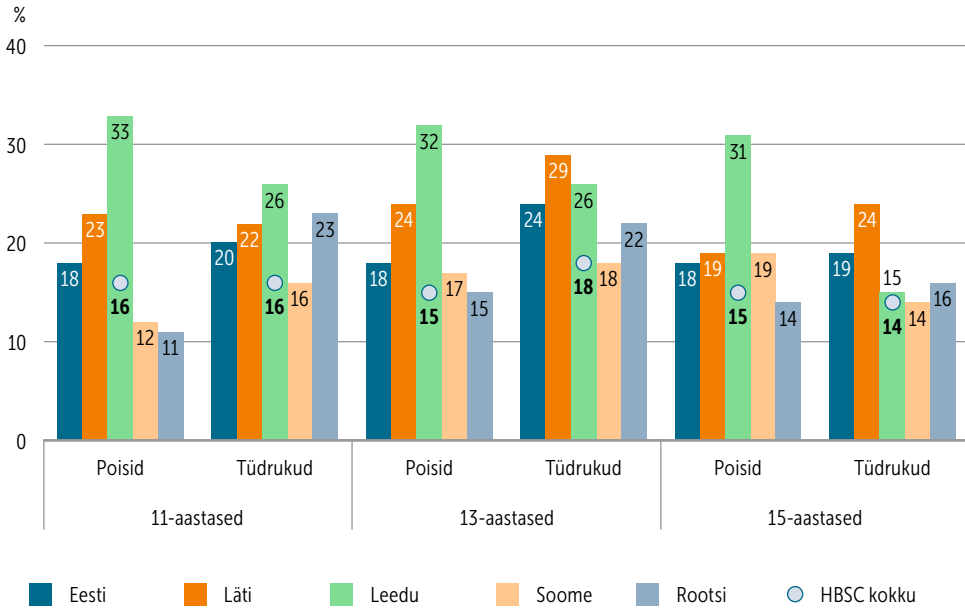
Küberkiusamise probleem on, et see on täiskasvanutele (lapsevanematele, õpetajatele) veelgi vähem nähtav, sest toimub tihti laste telefonides, sh kinnistes gruppides. Erinevalt kiusamisest koolikeskkonnas võib küberkiusamine toimuda pidevalt, ka õhtuti

ja nädalavahetustel, seega ei saa ohver end ka kodus turvaliselt tunda. Küberkiusamise üksik juhtum võib juba olla ka väga tõsine, sest kiusatava kohta veebis levivat materjali on tihti keeruline eemaldada (Schoffstall jt 2011).

Eesti 11–15-aastastest õpilastest on küberkiusamist vähemalt kord viimase paari kuu jooksul kogenud 19%, sh on küberkiusamist sel ajal korduvalt kogenud 7% õpilastest (Oja jt 2023). Koolikiusamise ohvriks satuvad poisid ja tüdrukud sama sageli, kuid küberkiusamist kogevad tüdrukud (21%) sagedamini kui poisid (18%). Erinevalt kiusamisest koolis ei vähene internetis kiusamine vanusega, näiteks poiste seas on küberkiusamist kogenud 18% nii 11-, 13- kui ka 15-aastastest, kõige sagedamini satuvad küberkiusamise ohvriks aga 13-aastased tüdrukud (24%).

HBSC riikides keskmiselt on küberkiusamist vähemalt kord viimase paari kuu jooksul kogetud Eesti noortega võrreldes vähem: 16% õpilastest (15% poistest, 16%

Joonis 2. Viimase paari kuu jooksul vähemalt kord küberkiusamist kogenud õpilaste osatähtsus, 2022

tüdrukutest), mida on 3% rohkem kui 2018. aastal (Cosma jt 2024). Kõige enam satuvad küberkiusamise ohvriks Leedu, kõige harvem aga Hispaania noored. Eestis on küberkiusamist kogenud noori kõigis vanusegruppides rohkem kui HBSC riikides keskmiselt (joonis 2), 11-aastaste seas oleme 11. positsioonil ja nii 13- kui ka 15-aastaste seas 44 riigi arvestuses 9. kohal.

Küberkiusamist kogeavad tüdrukud sagedamini kui poisid.

Küberkiusamise üheks suurenenud levimuse põhjuseks peetakse noorte üha suuremat ekraaniajakasutust, ka koroonapandeemia piiranguid ja pikaajalist distantsõpet, mille tõttu vähenes noorte vahetu suhtlus sõprade, klassikaaslaste ja teiste eakaaslastega ning asendus suurel määral netisuhtlusega (Cosma jt 2024). Ka Eesti tulemused näitavad, et nelja aasta

taguse ajaga võrreldes teevad noored oluliselt rohkem õppetöid elektrooniliste vahenditega, samuti on suurenenud sotsiaalmeedias ja arvutimängudega veedetud aeg (Oja jt 2023).

Kiusamist soodustavad ja vähendavad tegurid

Koolikiusu ohvriks sattumine on uuringu andmete järgi oluliselt seotud nii individuaalsete kui ka kodu- ja koolikeskkonna teguritega ning mitme muu taustatunnusega (Oja jt 2023). Eesti õppekeelega koolidega võrreldes hindasid vene õppekeelega koolide õpilased kiusamist sagedasemaks (32% vs. 38% on kiusatud vähemalt kord). Rohkem kiusatakse ülekaalulisi või rasvunud noori: normaalkaaluga noortest on kiusamist kogenud 30%, kuid ülemäärase kehakaaluga noortest 38%.

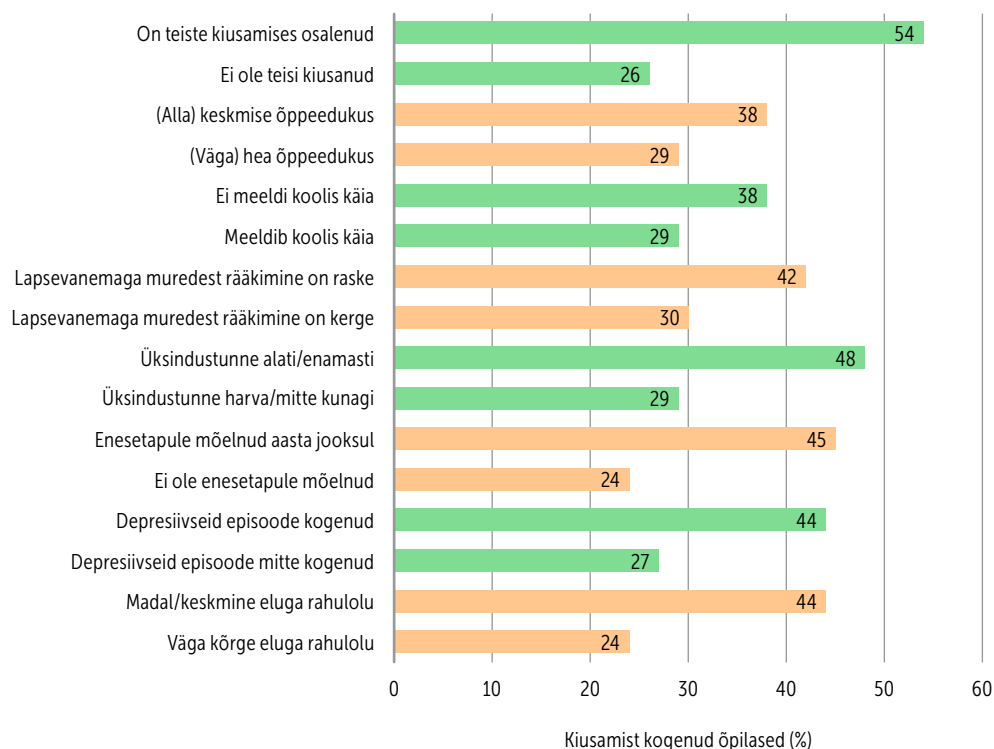
Õpilased, keda on kiusatud, hindavad oma tervist kehvemaks: väga hea enesehinnangulise tervisega õpilastest on viimasel

paaril kuul koolis vähemalt kord kiusatuid 25%, kuid rahuldava või väga halva tervisega õpilastest on kiusamist kogenud pea-aegu pooled ehk 46%. Kiusamist kogenud õpilased on oma eluga vähem rahul: eluga rahulolu väga kõrgeks hinnanud õpilastest on vähemalt kord kiusamist kogenud 24%, eluga rahulolu madalaks hinnanute seas on aga juba 44% (joonis 3).

Kiusamise ohvriks sattunud õpilastele meeldib vähem koolis käia. Õpilastest, kellele meeldib koolis käia, on viimasel paaril kuul vähemalt kord koolis kiusamist kogenud 29%, aga õpilastest, kellele koolis ei meeldi, on kiusatuid 38%. Rohkem kiusatakse kehvema õppeedukusega noori: (väga)

hea õppeedukusega õpilastest on kiusamist kogenud 29%, (alla) keskmise õppeedukusega õpilastest aga 38%. Kiusamise ohvrid osalevad ka ise sagedamini teiste kiusamises. Teiste kiusamises osalenud õpilastest on ise kiusamise ohvriks sattunud üle poole ehk 54%, kuid neist, kes pole teisi kiusanud, on kiusamist kogenud 26%.

Kiusamise kogemine on seotud suhetega perekonnas. Õpilastest, kellel on (väga) raske oma muredest emaga rääkida, on viimasel paaril kuul vähemalt kord kiusamist kogenud 44% ja nendest, kellel on emaga muredest rääkimine kerge, 30%. Isaga muredest rääkimise korral on vastav osa sarnane, 40% ja 29%. Rohkem kiusatakse õpilasi, kes

Joonis 3. Viimasel paaril kuul koolis kiusamist kogenud Eesti õpilaste osatähtsus erinevate taustatunnuste järgi, 2022

hindavad oma pere majanduslikku olukorda kehvemaks. Hea majandusliku olukorraga peredest pärit vastajatest on kiusamist vähemalt kord kogunud 32%, halva majandusliku olukorraga vastajatest aga 37%.

Kiusamise ohvrid kogevad sagedamini meeleoluhäireid ja vaimse tervise probleeme. Viimase aasta jooksul pikemaajalisi depressiivseid episoodide kogunud õpilastest on vähemalt kord kiusamist kogunud 44%, depressiivseid episoodide mitte kogunudest on kiusatud 27%. Sarnased tulemused on ka viimase aasta jooksul enesetapule mõelnud noorte hulgas, kellest 45% on kiusamist kogunud (vs. 25% neist, kes ei ole enesetapule mõelnud). Ka iseloomustab kiusamise ohvreid sagedane üksindustunne: latti või enamasti end üksikuna tundvatest noortest on kiusamise ohvriks sattunud 48%, harvem üksindustundvatest noortest aga 29%.

Teadlikkus kiusamise mõjust on paranenud

Kiusamise levimuse järjepidev vähenemine näitab, et selle probleemiga on Eesti koolides üpris tulemuslikult tegeletud, sh rakendatud erinevaid programme kiusamise ja käitumisprobleemide ennetamiseks ning sotsiaal-emotsionaalsete oskuste arenguks. Viimastel aastatel on kiusamist ja selle mõju ohvrite vaimsele tervisele ning tulevikus hakkamasaamisele järjest rohkem kajastatud meedias, sh sotsiaalmeedias, mis omalt poolt on aidanud kaasa nii noorte kui ka täiskasvanute teadlikkuse kasvule.

Ülevaateuuringutest selgub, et programmi- sekkumistega on võimalik kiusamist küllaltki tõhusalt vähendada. Riikides, kus kiusamist esineb vähem, on kasutatud pikaajalisi, terviklikke ja süsteemseid kiusuennetuse programme ning -strateegiaid, mistõttu on nende küsimustega tegeletud väga järjepidevalt ja süstemaatiliselt (Gaffney 2021).

Programmiste sekkumistega on võimalik kiusamist küllaltki tõhusalt vähendada.

Kuigi Eesti koolides kasutatavate programmide hindamise ja varasemate teadusuuringute põhjal on võimalik mingil määral hinnata, millised kiusamist ennetavad sekkumised on tõhusad, ei rakenda koolid tingimata just neid sekkumisi (Kendrali jt 2022). Milline ennetusprogramm koolis täpselt valitakse, on mõneti juhuslik, see võib sõltuda näiteks naaberkoolide eeskujust või sellest, milline programm sai parasjagu meedias rohkem kõlapinda.

Juhuslikustatud kontrollkatsete abil on programmi tõhusust Eestis hinnatud KiVa², VEPA käitumisoskuste mängu³ ja Vaikuseminutite⁴ korral. Kõigi nimetatud sekkumiste korral on tõendatud nende soodne mõju (Kendrali jt 2022). KiVa on läbinud ka TAI ennetuse teadusnõukogus tõendatuse taseme hindamise ning selle kasutusvalmiduse hinnang on „suurepärase“.

HBSC Eesti uuringu materjalidega saab tutvuda lehel www.tai.ee/et/teadustoo-ulevaade.

² Kiusamisvaba kool. Vt <https://eesti.kivaprogram.net/>.

³ Vt www.vepa.ee/.

⁴ Vt <https://vaikuseminutid.ee/>.

Viidatud allikad

- Cosma, A., Molcho, M., Pickett, W. A.** (2024). Focus on adolescent peer violence and bullying in Europe, central Asia and Canada. *Health Behaviour in School-aged Children international report from the 2021/2022 survey*. Volume 2. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe. <https://iris.who.int/handle/10665/376323> (03.05.2024).
- Gaffney, H., Ttofi, M. M., Farrington, D. P.** (2021). Effectiveness of school-based programs to reduce bullying perpetration and victimization: An updated systematic review and meta-analysis. *Campbell Systematic Reviews*, 17(2), 1–102.
- Kaltiala-Heino, R., Rimpelä, M., Rantanen, P., Rimpelä, A.** (2000). Bullying at school – an indicator of adolescents at risk for mental disorders. *J Adolesc*, 23(6), 661–674.
- Kendrali, E., Allemann, M., Murasov, M., Haugas, S., Mägi, E.** (2022). *Kiusamist ennetavate ja vähendavate sekkumiste tõhusus ning haridusasutuste kogemused nende rakendamisel*. Tallinn: Mõttekoda Praxis.
- Oja, L., Piksööt, J., Haav, A jt.** (2023). *Eesti kooliõpilaste tervisekäitumine. 2021/2022. õppeaasta uuringu raport*. Tallinn: tervise arengu instituut.
- Olweus, D.** (1993). *Bullying at school: What we know and what we can do*. Cambridge, MA: Blackwell.
- Schoffstall, C. L., Robert, C.** (2011). Cyber Aggression: The Relation between Online Offenders and Offline Social Competence. *Soc Dev*, 20(3), 587–604.
- Wolke, D., Copeland, W. E., Angold, A., Costello, E. J.** (2013). Impact of bullying in childhood on adult health, wealth, crime, and social outcomes. *Psychol Sci* 24(10), 1958–1970.
- Wolke, D., Woods, S., Bloomfield, L., Karstadt, L.** (2000). The association between direct and relational bullying and behaviour problems among primary school children. *J Child Psychol Psychiatry*, 41(8), 989–1002.

Judit Strömpl, PhD*Tartu ülikooli sotsiaaltöö uuringute kaasprofessor*

Sotsiaaltööuurimuse eetika

Artiklis käsitlen mitmeid sotsiaaltööuurimuse eetilisi küsimusi. Jagan ka mõtteid, kuidas sotsiaaltöö uurija saab kaasa aidata sotsiaaltöö sihtrühmade haavatavuse vähendamisele ja osalejate võimustamisele, aga ka sotsiaaltöö kui eriala arendamisele.

Elame uurivas ajastus. Kõik uurivad midagi. Juba põhikooliõpilased teevad uuringuid, vaatamata sellele, et neil ja nende juhendajatel, õpetajatel, võib puududa metodoloogiline pädevus ehk piisavalt põhjalik ettevalmistus teha teaduslikke uuringuid. Kooliõpilaste uurimistöode eesmärk pole muidugi luua teaduslikku teadmist, vaid õppida probleemipüstituse kaudu. Probleemide sõnastamine, küsimuste esitamine ja neile vastuste otsimine on kahtlemata parim õppimisviis juba väikestele lastele, kuid seda ei saa nimetada teaduslikuks uurimiseks.

Teadusliku uurimistöoga ei saa võrrelda ka uuriva ajakirjanduse tegevust. Uuriva ajakirjaniku töö sarnaneb pigem detektiivi omaga – selle eesmärk on paljastada mõne poliitiku või teise tähtsa ühiskonnategelase ebaseaduslik või ebamoraalne tegevus ja esitada see avalikkusele hindamiseks. See on oluline töö, kuid siiski ei saa seda nimetada teaduslikuks, vähemalt mitte tervenisti. See

aga kindlasti ei tähenda, et ajakirjanik või detektiiv ei saa olla samal ajal ka teadlane ja kirjutada tõsiteaduslikke tekste. Sel juhul tuleb tal kasutada teaduslikke meetodeid ja järgida teaduse nõudeid.

Iga uuring tähendab ka omamoodi sekkumist inimeste ellu, mistõttu on see igal juhul seotud eetika küsimustega.

Teadusuuringu tegijal on vaja spetsiifilist teoreetilis-metodoloogilist ettevalmistust, mida õpetatakse kõrgkoolides. See eeldab teadusliku (teoreetilisi ja empiirilisi uuringuid tutvustava) kirjanduse lugemise, analüüsimise ning sünteesimisoskust, metodoloogiateadmist, andmekogumise, andmetöötluste, analüüsimise, tulemuste sünteesimise ja arutlemise ehk teiste sama teema kohta olemasolevate teadmisega võrdlemise,

esitamise, järelduste tegemise, põhjendatud soovitude andmise ja muude uurimismetodite kasutamise oskusi ning mitmesugust pädevust. Iga uuring tähendab ka omamoodi sekkumist inimeste ellu, mistõttu on see igal juhul seotud eetika küsimustega.

Sotsiaaltöuurimisel, olenemata sellest, kas uurija on kutseline teadlane, kraadiõppur või uuriv praktik, on omakorda eripära: see on uurimistöö valdkond, mis otsib inimeste heaolu soodustamise ja seda toetava sotsiaaltöö praktika arendamise võimalusi.

Teadusuuringu tegijal on vaja spetsiifilist teoreetilist-metodoloogilist ettevalmistust, mida õpetatakse kõrgkoolides.

Selles artiklis käsitlengi sotsiaaltöuurimusega seotud eetilisi küsimusi: nii seda, missugused eetilised nõuded kehtivad sotsiaalteaduslikele uuringutele, kui ka seda, millega peab iseäranis arvestama sotsiaaltöuurimuse korral.

Uurimiseetika üldised nõuded

Sotsiaalteaduslikele uuringutele on aastate jooksul kehtestatud rangeid eetikanõudeid, mis on eelkõige seotud uuringus osalejate õiguste ja heaoluga. Ajaloos tagasi vaadates näeme, et teadusuuringute eetika küsimus kerkis esile kohe pärast teist maailmasõda, kui päevavalgele jõudsid Natsi-Saksamaa teadlaste inimuuringud ja eksperimendid, mille tagajärjel said katseisikud tõsiseid kahjustusi ja sageli ka surid. Sellest kohutavast kogemusest lähtuvalt on esimene eetikanõue kahju tekitamise keeld. Esimesed eetikakomiteed asutatigi biomeditsiiniliste uuringute

eeetika kontrollimiseks: need pidid tagama, et uuringud ei kahjustaks kuidagi uuringus osalejaid. (Hammersley ja Traianou 2012)

Hiljem lisandus veel teadlikkuse nõue: uuringus osaleja peab teadma, mis uurin-guga on tegemist, mis teda uuringu käigus ootab, mis on uuringu eesmärk ja andma oma teadliku nõusoleku osalemiseks.

Tähtis on ka uuringus osaleja õigus privaatsusele ja konfidentsiaalsusele. Uuringus osalejate isikuandmed peavad olema avalikkuse eest kaitstud. Uurija peab põhjalikult läbi mõtlema, kuidas ta osalejate andmeid kavatses kaitsta. Selleks on kehtestatud hulk nõudeid, nt isiklike andmete anonüümistamine¹, kogutud andmete hoidmine kindlas turvalises kohas ning anonüümistamata andmetele juurde pääsevate isikute arvu piiramine, kes omakorda annavad lubaduse neid andmeid mitte levitada (samas; Hammersley 2015).

Tänapäeval peavad uuringud vastama aina rohkem kõiksugustele nõuetele, mida kehtestavad, kontrollivad ja kooskõlastavad asjaomased eetikakomiteed. Üldiselt on nõudmiste taga tunda biomeditsiini esindajate vaateid uuringutele, sest nad domineerivad endiselt eetikakomiteedes. Sageli aga on nende teadmised nüüdisaegsest sotsiaalteaduslikust metodoloogiast, eriti kvalitatiivsete ja kaasavate meetodite kasutamise põhimõtetest piiratud (Masso ja Beilmann 2022). Seetõttu on tekkinud vajadus sotsiaalteaduslikult pädevate eetikakomiteede järele. Üks positiivne näide on 2019. aastal tegevust alustanud Tallinna ülikooli eetikakomitee².

Eetikakomiteede ülesanne on igal juhul väga tähtis, sest nad peavad kontrollima, kas kavandatavas uuringus on

---

¹ Anonüümistamine tähendab uuringus osalejate nimede asendamist koodide või varjunimedega.

² www.tlu.ee/tallinna-ulikooli-eeetikakomitee.

Missuguste uuringute korral on vaja eetikakomitee kooskõlastust?

Üldine vastus on, et kooskõlastust on vaja esiteks siis, kui uuringusse kutsutakse haavatavas olukorras inimesi. Haavatavust käsitletakse eelkõige võrdväärse vabaduse puudumisena. Näiteks lapsed (ÜRO lapse õiguste konventsiooni järgi kuni 18-aastased inimesed) kuuluvad igal juhul haavatavasse rühma, sest nad sõltuvad oma vanematest ja hooldajatest ehk neil puudub iseseisev võimalus võrdväärseks osaleda otsustamises. Sama põhimõte kehtib ka teiste sõltuvate inimrühmade kohta, nt haiglaravil olevad patsiendid, hooldekodude elanikud, kinnipeetavad ja teistes kinnistes asutustes viibivad inimesed.

Samuti tasub mõelda eetikakomitee kooskõlastuse taotlemisele, kui uurimisteema on väga delikaatne ja võib kellelegi ebamugavustunnet tekitada.

Loomulikult peab olema eetikakomitee kooskõlastus, kui uuringus osalemine tähendab ka katsetes osalemist, eriti kui nende mõju inimesele võib talle ka kahju tekitada, nt rikkuda tervist. Need on eelkõige meditsiinilise sekkumise või ravimite testimisega seotud uuringud. Kuid see küsimus võib tekkida ka sotsiaaltöö uuringute korral.

Kui sotsiaaltöötaja, kelle igapäevatöö sisaldab ka sekkumist inimese ellu, soovib uurida, mida kliendid või kolleegid kasutatavatest meetoditest mõtleavad, siis selleks ei ole eetikakomitee kooskõlastust üldiselt vaja. Selline uuring ei lahenda teaduslikku probleemi, vaid on seotud klienditöö või praktilise probleemiga. Siiski on ka sel juhul tähtis järgida üldisi erialaeetika printsiipe: tegevusega otseselt seotud inimesi ei tohi kahjustada, tuleb austada nende privaatsust, autonoomiat, järgida anonüümsuse ja konfidentsiaalsuse põhimõtteid. Sotsiaaltöö praktikas peab kindlasti mõtlema ka tegevusega seotud inimeste võimustamisele ja nende heaolu suurendamisele.

kõik osalejate huvid ja heaolu kaitstud. Nad peavad andma soovitusi uurijatele, kui on märgatud probleeme. Näiteks võib juhtuda, et uurijat mõjutavad ühiskonnas levinud stereotüübid, mida on näha ka uurimiskavas. Sel juhul on andmekogumismeetodite hulgas palju suunavaid ja testivaid küsimusi ning uuringus osalejad ei saa oma vaateid ega kogemusi vabalt väljendada. Teine eksimuse võib olla seotud sellega, et soovitakse mõjutada uuringus osalejaid muutma oma vaateid ja käitumist või panna neid tundma ennast ebamugavalt, mitte ei taheta välja selgitada uuritava nähtuse tegelikku olemust, kui tegelik käitumine ja uurijate heakskiidetud ning soovitud vaated ja käitumine ei ühti, kui meenutada nt skandaali, mis tekkis 2023.

aasta suvel seoses Pere Sihtkapitali SA lastetuse uuringuga (Masso jt 2023).

Sotsiaaltöö teadusuuringus on uurimiseetika nõuetest kinnipidamine ja eetikakomiteede nõuandev ning kontrolliv roll eriti tähtis. Sellest lähtuvalt võib pidada eriti heaks, et eespool nimetatud TLÜ eetikakomitee esimees on sotsiaaltöö professor.

Sotsiaaltööuurimuse üldised ja spetsiifilised eetikanõuded

Sotsiaal- ja tervishoiuvaldkonna uuringute üldised põhimõtted ja nõuded kehtivad ka sotsiaaltööuurimuse korral, kuid olulisemad neist on mittekahjustamise põhimõtte ja uuringus osalejate andmete kaitse avalikustamise eest, konfidentsiaalsuse, heaolu ning õiguste tagamine, sh piisav informeeritus

Meelespea

Sotsiaaltö uurimuse peab järgima kutseala üldisi eetilisi põhimõtteid. Need põhimõtted on uuringus osalejate mittekahjustamine; nende andmete kaitse avalikustamise eest; osalejate konfidentsiaalsuse, heaolu ning õiguste tagamine, sh piisav informeeritus uuringu eesmärgist ja korraldusest; vabatahtlikkus ning teadlik nõusolek.

Sotsiaaltö uurimuse puhul on oluline, et uuritavad inimesed ja sihtgrupid saavad tegelikku kasu uuringus osalemisest ja uuring pakub võimalusi probleeme lahendada.

uuringu eesmärgist ja korraldusest, vabatahtlikkus ning teadlik nõusolek.

Sotsiaaltö uurimust aga eristab tavapärastest sotsiaalteaduslikust uuringust kaks olulist iseärasust. Esiteks on sotsiaaltö tegevus suunatud inimestele, kes on sattunud ebasoodsatesse tingimustesse ja seetõttu vajavad abi (nt inimene kaotab tööd, saab kriminaalkorras karistada, vajab abi õnnetuse või haiguse tõttu, on sõjapõgenik jm) või kuuluvad püsivalt haavatavatesse rühmadesse (puuetega inimesed, rahvusvähemused, muu erivajadusega vähemused).

Sotsiaaltö uurimuse eesmärk ei ole üksnes tegelikkuse peegeldamine, vaid inimeste olukorra parandamine.

Sotsiaaltö sihtgruppidesse kuuluvad inimesed ei suuda oma elus toimuva kohta tervenisti iseseisvalt otsustada ega otsuste eest vastutada, millest on tingitud sotsiaaltö vabastav (ingl *emancipatory*) olemus. Sotsiaaltö uurimuse peab järgima kutseala üldisi väärtusi ja norme, mis eeldab ja vahel lausa nõuab, et uuritavad inimesed ja

sihtgrupid saavad tegelikku kasu uuringus osalemisest ja uuring pakub rohkem võimalusi lahendada probleeme, võrreldes tavapärase sotsiaalteadusliku uuringuga, mis võib piirduda olukorra kirjelduse, peegeldamise ja mõistmisega.³

Teine sotsiaaltö uurimuse iseärasus on, et uurimisobjekt on sotsiaaltö praktika ja selle mõju sihtgrupi kuuluvatele inimestele. See tähendab, et sotsiaaltö uurimustes osalevad sotsiaalvaldkonnas töötavad praktikud, kelle töö ja tegevuse mõistmine ning tõlgendamine ja selle tegevuse mõju abi vajavatele inimestele on iga sotsiaaltö uurimuse eesmärk. (Hugman jt 2011; Sobočan jt 2019; Strömpl 2008; Strömpl jt 2017) Mitu autorit (Hugman jt 2011; Sobočan jt 2019; Swartz 2011) toovad välja, et üks sotsiaaltö uurimuse osa peab olema sekkumine, mille tulemusena muutub haavatavate sihtrühmade olukord paremaks. Swartz (2011) ütleb otse, et inimesed ise on kõige paremad oma probleemide lahendajad, sellepärast tuleb uuringus kasutada selliseid meetodeid, mis võimaldavad uuritaval sihtrühmal mitte ainult vastata uurija küsimustele, vaid teadvustada oma võimet elu paremaks muuta. Ehk teisisõnu võtta vastutus oma elu

³ Pole välistatud, et kriitiliste või feministlike sotsioloogiliste uuringute eesmärgiks on samuti uuritavate sihtgruppide rõhumisest vabastamine ja nende elu ning olukorra parandamine (vt nt Denzin 2002; Swartz 2011).

ja heaolu eest enda kätte, mis tegelikult ongi sotsiaaltöö eesmärk.⁴

Sotsiaaltööuurimuse eetilisi põhimõtteid seostatakse seega sotsiaaltöö eriala väärtuste ja selle kui abistava ning vabastava eriala spetsiifikaga (Banks 2012; Banks ja Williams 2005; Gómez-García jt 2022; IASSW 2004, 2012 ja 2014). Nii esitatakse ka eetikakoodeksites konkreetseid ja üpris kategoorilisi nõudmisi, mida täitmata ei tohiks ühtki sotsiaaltööuuringut teha. Näiteks sisaldab USA sotsiaaltöö assotsiatsiooni eetikakoodeks (NASW Code of Ethics) 17 nõuet sotsiaaltöö hindamisele ja uurimistööle. Kuigi sotsiaaltööuurimuses tuleb eetikale erilist tähelepanu pöörata, tuleb tunnistada, et standardised ettekirjutused muudavad uuringute tegemise keerulisemaks, kuid ikkagi ei välista abi vajava osaleja või uuritava rühma heaolu kahjustamist. Aga mida rangemad on nõudmised, seda raskem on jõuda abivajajateni ja selgitada välja nende vajadusi, rääkimata inimeste aktiivsest osalemisest uuringutes.

Mitu autorit (Alves jt 2022; Beilmann ja Strömpl 2024; Hammersley ja Traianou 2012; Shaw 2008) kirjutavad takistustest, millega nad pörkavad kokku, kui soovivad uurida inimeste erilist haavatavust. Võib juhtuda, et lõpuks kaitseme inimesi nii tugevalt uuringuga seotud võimalike kahjude eest, et keelame nende osalemise uuringutes. Üks näide, kus standardid võivad piirata haavatavate rühmade osalemist uuringus, on laste või teiste eestkostjaluste inimeste osalemisega seotud nõue küsida selleks vanema või eestkostja kirjalikku nõusolekut. Selge see, et vanem või eestkostja peab teadma, mis uuringusse tema hoolealust kutsutakse. Aga kui teema on näiteks lapse subjektiivne heaolu,

Näide

Koolides soovitakse korraldada klassides küsitlus laste kokkupuudetest seksuaalse väärkohtlemisega. Tegemist on äärmiselt delikaatse teemaga, sestap vajab uuring eetikakomitee kooskõlastust. Uurijad kirjutavad taotlusesse, et paljud lapsed kannatavad seksuaalse väärkohtlemise all, kuid ei pruugi sellest ise isegi teadlikud olla. Seega on üks uuringu eesmärk suurendada laste teadlikkust oma keha puutumatuses ja õigusest saada vajaduse korral abi. Lähtudes ÜRO lapse õiguste konventsioonist, on lapsel õigus infole (artikkel 13), õigus avaldada arvamust temaga seotud asjades (artikkel 12) ning abivajaduse korral õigus saada abi (artikkel 19). Küsimustikus on info selle kohta, kust saab laps vajaduse korral professionaalset abi.

Kui eetikakomitee lähtuks ainult üldisest nõudest, et uuringuks on vaja lapsevanema allkirjastatud nõusolekut ning see on lapse osalemise eeldus, siis need vanemad, kelle kodus last väärkoheldakse, ei kirjuta tõenäoliselt alla ega luba lapsel uuringus osaleda. Eetikakomitee täidab nii küll üldisi nõudeid, kuid kahjustab lapse õigusi ja jätab abivajavad lapsed abita. Seetõttu on võimalik, et kõnealusel juhul võib eetikakomitee laste parimatest huvidest lähtudes ikkagi toetada uurijate kava kaasata uuringusse kõik lapsed, kes seda ise soovivad.

kus uuritakse koduseid elutingimusi ja eelkõige suhteid lähedastega või hooldekodu või muu asutuse tingimusi ning suhteid, siis võib juhtuda, et vanem või eestkostja ei anna nõusolekut lapse või eestkostetava osalemiseks, sest ta kardab, et osalemise käigus võivad

⁴ Ka siin tuleb märkida, et sotsiaaltööuurimuse ja mõne kvalitatiivset uurimismeetodit kasutava sotsioloogilise uuringu eesmärgid ning meetodika võivad kokku langeda.

päevalgele tulla puudused elutingimustes või suhetes. Seejuures on kõige kahetsusväärsem, kui laps soovib osaleda, aga ei saa, sest vanem ei anna nõusolekut. Kui seejuures arvestada, et lapsed on kuni 18-aastased, siis võib juhtuda, et 17-aastane võib olla juba kriminaalkorras karistatud ja kanda vangla-karistust, aga intervjuus osalemiseks vajab ta endiselt vanema kirjalikku nõusolekut.

Eetikakomiteede ülesanne on kontrollida, kas kavandatavas uuringus on kõik osalejate huvid ja heaolu kaitstud.

Lisaks kerkib ka uuringus osalemise vabatahtlikkuse küsimus. Näiteks on ametkondi, kelle töötajate uuringusse kaasamiseks (vangla sotsiaaltöötajad, kriminaalhooldusametnikud) tuleb küsida luba justiitsministeeriumi vanglate osakonnast, kes valib välja ametnikud, kes saavad uuringus osaleda. Mis põhimõttel see valik on tehtud, jääb uurijale saladuseks, aga kindel on, et sel juhul on osalejate vabatahtlikkuse põhimõte kahtluse all.

Stigmatiseerimise välistamine kui eetiline põhimõte

Eetilisi aspekte tuleb järgida kogu uuringu käigus, alustades selle planeerimisest kuni tulemuste esitamiseni. Uuringu planeerimisel tuleb teha tähtsaid otsuseid uuringus osalejate kohta, alustades nende nimetamisest. Üks teema, mis oli pikka aega päevakorras rahvusvahelistes sotsiaaltöö aruteludes, on sõna „klient“ stigmatiseeriv tähendus. Arutelu tulemusena asendati sõna „klient“ mõistega „teenuse tarbija või kasutaja“.

Näide

Uuringu eesmärk on arendada eri riikide sotsiaaltööspsialistide suutlikkust oma tööd paremini teha. Selleks otsustatakse töötada välja koolituskava ja teha koolitused.

Kõigepealt teevad uurijad küsitluse, et koolitus võimalikult hästi ette valmistada ja teha kindlaks spetsialistide koolitusvajadus. Tegemist on rahvusvahelise uuringuga, seetõttu esitatakse mitu küsimust, mis võimaldavad uurijatel saada ülevaate asjaomaste riikide sotsiaaltöötajatele kehtivatest nõuetest. Soovitakse ka teada saada, kuidas praktikud neid nõudeid tõlgendavad. Sellest lähtudes kasutatakse küsimustiku koostamisel kombineeritud meetodikat. Kõigepealt hinnatakse kinniste küsimuste abil vastajate kompetentsust uuritavas valdkonnas. Samas on iga küsimusteploki juures kommentaaride lisamise ja näidete toomise võimalus ning vastata saab ka avatud küsimustele.

Uuringu tulemusena tekib rikkalik materjal, mis võimaldab võrrelda eri riikide sotsiaaltööd iseloomustavaid näitajaid. Kogutud kvalitatiivne materjal aga aitab mõista tähendusi, mis peituvad numbrite taga. Kõik see koos võimaldab kavandada riikides koolitusi, järgides ühelt poolt universaalseid erialanõudeid ja samal ajal arvestada kohalikke iseärasusi.

Sügisel 2023 arutati EuSARF-i⁵ konverentsil juba selle üle, et ka see nimetus ei sobi. Esiteks seepärast, et kõik abi vajavad inimesed, kellega sotsiaaltöö käigus tegeletakse, ei kasuta teenuseid, vajalikke teenuseid ei pruugi isegi olemas olla. Teine argument oli, et ka „teenuse tarbija või kasutaja“ on

⁵ EuSARF – The European Scientific Association on Residential and Family Care for Children and Adolescents.

stigmatiseeriv ja pakuti välja küll pikem, kuid neutraalne käsitlus, mille tõi välja üks konverentsil osalenud sotsiaaltöötaja: „Nimetame neid lihtsalt inimesteks, kellega me töötame“. Teema on avatud aruteluks ja võib edasi mõelda, mis oleks sobivaim nimetus inimeste kohta, kellega sotsiaaltöötaja töötab. Uurimuses lahendatakse see üldiselt nii, et lähtutakse üldlevinud nõudest nimetada uuringus osalejaid „osalejateks“ või „uurimissubjektideks“. Kunagi kasutusel olnud „uurimisobjekt“ ei sobi inimõigusi ja heaolu järgivasse uurimistraditsiooni.

Teine oluline küsimus on uurimismeetodite valik. Kõik sotsiaalteadustes kasutatavad uurimismeetodid sobivad sotsiaaltööuuringu jaoks, kuid siiski kasutatakse rohkem kvalitatiivseid ja uuenduslikke meetodeid, mis vastavad paremini sotsiaaltöö üldistele eesmärkidele: kaasata, toetada ja võimustada ebavõrdses olukorras elavaid haavatavaid sihtrühmi; leida nendega ühine keel; kasutada uuringut sekkumisena jne. Pikemat aega oli sotsiaaltöö lemmikmeetod etnograafia, viimasel ajal aga on sageli kasutatud osalustegevusuuringut. Need meetodid võimaldavad uurijal vahetult osaleda uuritava valdkonna igapäevaelus. Vahetu osalemine muudab uurijat ka haavatavamaks, mis arendab nii tema empaatiat uuritavate suhtes kui ka eetilistust. Uurimissubjekte isiklikult tundes püüab uurija veelgi rohkem vältida neile kahju tekitamist.

Sageli ka kombineeritakse erinevaid meetodeid.

Sotsiaaltöö praktika ja uurimus – ühe terviku kaks poolt

Üks sotsiaaltööuurimuse tähtis ülesanne on sotsiaaltöötaja toetamine tema tegevuse paremaks muutmisel. Selleks on sobivaim kasutada dialoogilisi meetodeid

ja osalustegevusuuringuid, mille käigus uurija ja praktik, võimaluse korral ka teised osalised, saavad omavahel suhelda, koos mõelda ja teadmisi jagada. Kõige lihtsamalt väljendub see selles, et uuringus osaledes ja oma tööst rääkides näiteks intervjuu või vaba vestluste ajal uurijaga, saab sotsiaaltööpraktik kõige paremini mõtestada oma tööd, analüüsida ja peegeldada tööga seotud küsimusi. Kõnealusel juhul on kuulaja teoreetilise pagasiga inimene, seega tekib suurepärase võimalus omavahel teadmisi jagada: praktik avab tegevuse üksikasju ja uurija jagab teoreetilisi seletusi. Nõnda rikastavad nad teineteist ja arendavad eriala. Sellepärast tuleb nõustuda väidega, et sotsiaaltöös on teooria, uurimus ja praktika omavahel orgaaniliselt seotud ja üks ei saa olla teiseta.

Sotsiaaltööuurimus peab järgima kutseala üldisi väärtusi ja norme, mis eeldab ja vahel lausa nõuab, et uuritavad inimesed ja sihtgrupid saavad tegelikku kasu uuringus osalemisest.

Näen selles ka eetiliste dilemmade lahendamise võimalusi. Üks selline kaalumiskoht uurija jaoks on, mida teha saadud teadusliku teadmiselega. Näiteks võib uuringu ajal selguda, et praktikas tõlgendatakse mõnda seadusest tulenevat ettekirjutust valesti, mis omakorda süvendab sellest mõjutatud inimeste haavatavust.

Sotsiaaltöö praktika peamine töövahend on sekkumine, mis põhineb alati moraalsel kaalutlustel. Kehtestatud on üldised reeglid ja standardid, aga iga olukord on unikaalne, seega on tähtis arvestada, et praktik peab lähtuma ka isiklikest otsustest, mitte ainult reeglitest ja juhenditest.

Näide

Nii ÜRO lapse õiguste konventsiooni kui ka Eesti perekonnaseaduse järgi on lapsel õigus isiklikult suhelda mõlema vanemaga ka siis, kui vanemad elavad lahus. Kui seda põhimõtet järgida ainult formaalselt, võib juhtuda, et lapse parimad huvid jäävad tagaplaanile.

Kuueaastase Julia vanemad kolisid lahku ja elavad nüüd eri riikides. Mõlemad armastavad last ja tahavad veeta temaga sama palju aega. Hooldusõigus ongi jagatud võrdselt ja on tehtud otsus, et Julia elab kaks nädalat ema ning kaks nädalat isa juures.

Üksteisest aga elatakse kaugel, mis tähendab, et laps peab kaks korda kuus võtma ette lennureisi. Vanemad on muretse- nud selle eest, et lend oleks lapsele turvaline ja tema eest hoolitseksid sõbralikud stjuar- dessid. Kahe silma vahele aga jäi tõsiasi, et selles vanuses tekivad lapsel juba ka olulised suhted väljaspool perekonda, näiteks sõp- rade ja lasteaija õpetajatega. Vanematele on kindlasti mugav, kui laps „pendeldab” ühest kohast teise, aga kuidas sel juhul tekib lapsel side lapsepõlve kodukohaga?

Kui sellised juhtumid satuvad sotsiaaltöö uurija vaatevälja, peab ta sekkuma ja juh- tima asjaomaste täiskasvanute tähelepanu ohtudele, mis võivad last tulevikus oodata. Muidugi võib juhtuda, et laps on piisavalt sitke ja tuleb sellise olukorraga toime, aga see on pigem erand kui reegel.

See on praktikule väga suur koorem. Selleks et vastutust leevendada ja vigu välistada, tuleks otsuste langetamisel konsulteerida kolleegide või teiste asjaosalistega. Selline kollektiivne otsustamine sisaldab ka eetilist printsiipi (Falch-Eriksen 2019). Näen siin suure abina just sotsiaaltöö uurija panust kollektiivsel otsustamisel. Uurija ei pea

ilmtingimata olema iga võrgustiku liige, kuigi ka seda ei peaks täiesti välistama, vaid pigem toetuvad praktikutest meeskonnad ja võrgustikud otsustamisel teadusuuringute tulemustele.

Sotsiaaltöös on teooria, uurimus ja praktika omavahel orgaaniliselt seotud ja üks ei saa olla teiseta.

Sotsiaaltöötajatel on suurepärane võima- lus eesti keeles lugeda nimelt praktikutele kohandatud uuringukokkuvõtteid, mis ilmuvad ajakirjas Sotsiaaltöö. Ajakirja toimetajad ja toimetuskolleegium arutavad alati neid aktuaalseid teemasid, millest praktikutel oleks kõige rohkem kasu. Meil on juba päris hea teoreetiline ja empiiriline teadmus olemas, mis aitaks praktikutel oma tööd paremini teha.

Kokkuvõte

Sotsiaaltööuurimuse eetika põhimõtted on ühelt poolt seotud uurimusliku tegevuse üldiste põhimõtete ja nõuetega, teisest kül- jest sotsiaaltöö eriala väärtuste ja eetikaga. Igasuguse uurimistöo põhiline ja esmane nõue on kõigepealt vältida kahju tekitamist uuringus osalevatele inimestele, nende keskkonnale, suhetele ja loodusele. Teise nõudena peab iga uuring vastama üldistele selle tegemise ajal kehtivatele teaduslikkuse nõuetele, sh uurija asjaomane uurimis- metodoloogiline ettevalmistus, s.t andme- kogumise, analüüsi ja tulemuste esitamise meetoodika valdamine. See nõue on otseselt seotud uurimiseetikaga, sest korrektselt kavandatud ja tehtud uuring teenib inimesi, kuid metodoloogiliselt ebakorrektnel uuring võib palju kahju tekitada nii osalejatele kui ka ühiskonnale, levitades valeteadmist.

Meelespea

Kõik sotsiaalteadustes kasutatavad uurimismeetodid sobivad sotsiaaltööuuringu jaoks. Siiski kasutatakse rohkem kvalitatiivseid ja uuenduslikke meetodeid, mis vastavad paremini sotsiaaltöö üldistele eesmärkidele.

Üks sotsiaaltööuurimuse tähtis ülesanne on sotsiaaltöötaja toetamine tema tegevuse paremaks muutmisel. Selleks on sobivaim kasutada dialoogilisi meetodeid ja osalustegevusuuringuid.

Sotsiaaltööuurimisel ja sotsiaaltöö uurin-
gutel on samal ajal ka erinõuded, mis on
seotud eriala iseärasustega. Sotsiaaltöö
teooria ja praktika on suunatud sotsiaalsete
probleemide ennetamisele ja lahendamisele.
Sotsiaaltöö tegeleb ajutiselt või püsivalt eba-
võrdsetes tingimustes olevate haavatavate
inimrühmadega, mis eeldab, et teadusliku
uurimuse kõige üldisema eesmärgi saavu-
tamisest – mõista ja peegeldada tegelik-
kust – ei pruugi piisata. Uurimisprobleemi
lahendamise kõrval tuleb pakkuda lahendu-
si ka sotsiaalsele probleemile, mille
avastamise, analüüsimise, mõistmise ja
peegeldamisega uuringu käigus tegele-
takse. Sotsiaaltööuurimust võib käsitleda
kui omamoodi sekkumist, mis väljendub
selles, et teooria, praktika ja uurimistöö

on sotsiaaltöös tihedalt läbi põimunud.
Sotsiaaltööuurimuse eesmärk ei ole üksnes
tegelikkuse peegeldamine, vaid inimeste
olukorra parandamine sotsiaaltöö praktika
arendamise ja praktikute toetamise kaudu.

Sotsiaaltöötajaid toetatakse nende või-
mestamise kaudu. Praktik, olles uurijaga
dialoogis, saab ise oma tegevust selgemini
mõtestada. Ta saab võimaluse rääkida oma
töö sisust sotsiaaltöö uurijale ja selle kaudu
paremini mõista ka seda, kuidas tema
tegevus mõjutab inimesi, kellega ta töötab.
Sotsiaaltööuurimus on seega sotsiaaltöö
praktika osa ehk analüüsid ja mõtestades
üksikisikute, inimrühmade ja kogukondade
probleeme ning sotsiaaltöötaja tegevust,
toetab uurija praktikut ja aitab tal oma tööd
tõhusamalt teha.

Viidatud allikad

- Alves, H., Gibbs, L., Marinkovic, K., Brito, I., Shekhattari, P. (2022). Children and adolescents' voices and the implications for ethical research. *Childhood*, 29(1), 1–19.
- Beilmann, M., Strömpl, J. (ilmumas 2024). Child participation in social research: ethical and methodological considerations. Teoses: D. Kutsar, M. Beilmann, O. Nahkur (toim.) *Child Vulnerability and Vulnerable Subjectivity from Interdisciplinary and Comparative Perspectives*. Springer.
- Denzin, N. (2002). Social Work in the Seventh Moment. *Qualitative Social Work*, 1(1), 25–38.
- Falch-Eriksen, A. (2019). Üksinda otsustamine lastekaitse sotsiaaltöös. Miks tuleb lapse parima huvi põhimõtte rakendamisel partneritega aru pidada. *Sotsiaaltöö*, 3, 32–35.
- Gómez-García, R., Lucas-García, J., Bayón-Calvo, S. (2022). Social worker's approach to ethical dilemmas. *Journal of Social Work*, 22(3), 804–823.
- Hammersley, M. (2015). On ethical principles for social research. *International Journal of Social Research Methodology*, 18, 433–449.

- Hammersley, M., Traianou, A.** (2012). *Ethics in qualitative research. Controversies and contexts*. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore, Washington DC: SAGE.
- Hugman, R., Pittaway, E., Bartolomei, L.** (2011). When 'Do No Harm' Is Not Enough: The Ethics of Research with Refugees and Other Vulnerable Groups. *British Journal of Social Work*, 41, 1271–1287.
- Masso, A., Beilmann, M.** (2022). Eetiline vaakum Eesti sotsiaalteadustes. *Sirp*, 7. oktoober, 18–19.
- Masso, A., Kalmus, V., Beilmann, M., Saarts, T.** (2023). Sotsioloogid: Eesti teaduskorraldus vajab remonti. *ERR*, 22. oktoober.
- NASW** (2021). Social Workers' Ethical Responsibilities to the Social Work Profession. Dokumendis: *Code of Ethics*. www.socialworkers.org/About/Ethics/Code-of-Ethics (03.05.2024).
- Shaw, I.** (2008). Ethics and the Practice of Qualitative Research. *Qualitative Social Work*, 7(4), 400–414.
- Sobočan, A. M., Bertotti, T., Strom-Gottfried, K.** (2019). Ethical considerations in social work research. *European Journal of Social Work*, 22(5), 805–818.
- Strömpl, J.** (2009). Mõningatest sotsiaaltöüuurimuse eetilistest küsimustest. *Sotsiaaltöö*, 4, 44–50.
- Strömpl, J.** (2008). Tundlike teemade käsitlemise eetilis-metodoloogilised küsimused sotsiaaltöüuurimuste kontekstis Eesti näitel. Teoses: A. Rämmer (toim.). *Vaateid teelahkelt. Sotsioloogia, sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika aktuaalseid probleeme* (143–166). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Strömpl, J., Kutsar, D., Selg, M., Linno, M., Sirotkina, R., Narusson, D.** (2017). Training research-minded social workers: experience from Estonia. *European Journal of Social Work*, 20(3), 361–373. doi:10.1080/13691457.2017.1283590
- Swartz, S.** (2011). 'Going deep' and 'giving back': strategies for exceeding ethical expectations when researching amongst vulnerable youth. *Qualitative Research*, 11(1), 47–68.

Artikkel on osa sel aastal Eesti sotsiaaltöö assotsiatsiooni eestvedamisel valmivast sotsiaaltöö eetika käsiraamatust.

Mare Leino, Marju Medar, Mariann Märtsin,
Ingrid Sindi, Merike Sisask, Karmen Toros

Kujundades pädevaid spetsialiste: Tallinna ülikooli sotsiaalkaitse suuna õppekavade uuendused

Sotsiaalkaitse valdkonna koolituse ajakohastamine on väga tähtis, et tulla toime muutuvate oludega ja pakkuda tõhusaid lahendusi keerukatele sotsiaalsetele probleemidele.

Sotsiaalkaitse on järjest enam tähelepanu keskmes, olles ühiskonna jätkusuutliku arengu ning inimeste heaolu tagamise oluline osa. Viimastel aastatel on Tallinna ülikoolis (TLÜ) suurt tähelepanu pööratud õppekavade arendamisele, mis on kaasa toonud suuremaid muudatusi.

Sügisel 2024 toimub üliõpilaste vastuvõtt uuendatud õppekavade alusel. Näiteks on bakalaureuse- ja magistriõppe eestikeelsetel õppekavadel suurendatud praktika mahtu eraldi igal õppekaval vähemalt 12 ainepunktile. Iga eriala- ja valikaine maht on mõningate eranditega ülikooli kõigis õppekavades nüüd kuus ainepunkti, mis võimaldab käsitleda aineid sügavamalt, lõimides ka praktilisi oskusi ja pädevusi. Valida saab nii täis- kui ka osakoormusõppe: bakalaureuseõppe nominaalaeag on kolm ja osakoormusega kuni neli aastat, magistriõppes vastavalt kaks ja kuni neli aastat ning doktoriõppes neli ja kuni kaheksa

aastat. Bakalaureuseõppe õppesessioonid toimuvad viis korda semestris esmaspäevast laupäevani, magistriõppes kaks korda kuus neljapäevast laupäevani. Järgnevalt anname lühikese ülevaate TLÜ sotsiaalkaitse suuna iga eestikeelse õppekava kohta.

Sotsiaaltöö bakalaureuseõpe

Sotsiaaltööd õpetatakse Tallinna ülikoolis alates 1991. aastast. Õppekava on üles ehitatud sotsiaaltöötaja kuuenda taseme kutsestandardi järgi. Sotsiaaltöötaja töö eeldab ühiskonna ja inimese tundmist, mistõttu sisaldab õppekava üldhariduslikke ja eriala alusaineid ühiskonna, õiguse ning majanduse vallas. Erialaainetes käsitletakse sotsiaaltöö teoreetilisi ja eetilisi lähtekohti ning meetodeid ning sotsiaaltöö ja lastekaitse õiguslikke aluseid, praktika saadakse erinevate kliendirühmadega. Valikained võimaldavad süveneda eri sotsiaaltöö valdkondadesse, nagu lastega töötamine, erivajadustega

inimesed, tervisedendus, ennetustöö, sotsiaalne ja tööalane rehabilitatsioon, teenuste planeerimine, sotsiaaltöö sihtrühmadele suunatud korraldus, sotsiaalne ettevõtlus ning kutserehabilitatsioon.

Valida saab ka õppekavaväliseid vabaaineid, mis toetab iseseisva ja analüütilise mõtlemisega spetsialisti kujunemist, kes keskendub pidevale enesearengule. Praktika osa on oluliselt suurenenud, see hõlmab 12 ainepunkti mahus põhipraktikat, millele lisanduvad vaatluspraktika ja kogukonnatöö praktika, moodustades kokku 24 ainepunkti. Lisaks avaneb võimalus sooritada praktika ka välismaal. Bakalaureusekraadi omandamiseks nõutakse bakalaureuseksami sooritamist, mis tagab teoreetiliste teadmiste ja praktiliste oskuste lõimimise.

Sotsiaalpedagoogika bakalaureuseõpe

Sotsiaalpedagooge õpetatakse Tallinna ülikoolis 2002. aastast. Uuendatud õppekavas peavad mitmekesiseid loenguid nii ülikooli õppejõud kui ka eriala praktikud, mis aitab paremini siduda õpinguid tööturuga. Just praktikute kaasamine võimaldab uute haridustrendide ning kooli- ja ühiskonna probleemide põhjalikumat analüüsi, kombineerides teooriat eluliste näidetega. Teooria ja aktuaalsete teemade ühendamine peaks soodustama üleminekut tööellu.

Uus õppekava hõlmab ka psühholoogiakursusi ja kriisidega toimetuleku koolitusi, pakkudes tarkust, mis on kasulik nii tööelus kui ka isiklikus arengus. Keskendutakse lapse arengule ja õppimisele, traumateadlikkusele, mitmekultuurilisele ja -keelelisele õpikeskkonnale ning sotsialiseerimisele. Oluline on märkida, et õppekava lõpetajad saavad koos diplomiga ka kutsetunnistuse (sotsiaalpedagoogi kutsetase 6). Õppejõudude arv on ligi kaks korda

suurenenud varasema õppekavaversiooniga võrreldes: iga lektor toob õpetamisprotsessi oma unikaalse maailmavaate, muutes kohatumised nende kui isiksustega juba iseenesest rikastavaks kogemuseks. Koostöös Eesti sotsiaalpedagoogide ühendusega koostati õppekava, mis vastab kutsestandarditele ja töömaailma vajadustele.

Selle õppekava suurim eelis on tööturu pidev nõudlus lõpetajate järele. Puudujäägid Eesti koolide tugisüsteemis ja õpetajate hiltjutine streik ülekoormuse vastu toovad esile vajaduse kvalifitseeritud spetsialistide järele haridussektoris. Uuendatud õppekava abil koolitatakse sotsiaalpedagooge, kes toetavad nii õpetajaid kui ka õpilasi. Koolide tõhus tugisüsteem laseb pedagoogidel keskenduda õpetamisele, samal ajal kui sotsiaalpedagoogid ja teised tugispetsialistid pakuvad võrgustikutuge, aidates leevendada õpetajate töökoormust ning parandada hariduse kvaliteeti.

Enamik sotsiaalpedagooge leiab tööd koolides, kuigi üha rohkem leiab neid ka lasteaedades. Erinevalt Eestist, kus sotsiaalpedagoogide roll on veel kujunemisel, on mujal maailmas sotsiaalpedagoogid leidnud laialdast rakendust ka väljaspool haridussüsteemi, pakkudes tuge elukaare jooksul. Eestigi on sinnapoole teel, sest tööturul püsib sotsiaalpedagoogide järele kasvav nõudlus ka tulevikus ning ka väljaspool haridussüsteemi.

Sotsiaaltöö magistriõpe

Sotsiaaltöö magistriõpe vastab sotsiaaltöötaja seitsmenda taseme kutsestandardile ja selles on edukalt lõimitud kolm komponenti: sotsiaaltöö teoreetiliste ja teaduslike aluste põhjalikud teadmised, sotsiaaltöö elluviimise, arendamise ja juhtimise praktilised oskused ning võimekus töötada teiste valdkondade esindajatega ühiste probleemide lahendamiseks.

Sotsiaaltöö magistriõpe on ennekõike keskendunud sotsiaalpoliitika ja sotsiaalteenuste korraldamisele, arendamisele ja juhtimisele kohalikul ja riiklikul tasandil. Õppekava peegeldab sotsiaalkaitse õppesuuna ning sellega tihedalt seotud valdkondade teadus- ja arendustegevuse põhisuundi, sh ka vaimse tervise, sotsiaalpoliitika ning demograafia valdkondade küsimusi. Suhtlemispädevuste ja klienditöö oskustega tegeletakse magistriõppes ennekõike eriala valikainetes, kus neid oskusi lihvitakse juba spetsiifilisemate teemade ja kliendigruppidega töötamise kontekstis, näiteks traumakogemusega inimeste või vägivalla ja ohvriabi klientidega töötamisel.

Sotsiaaltöö magistriõpe on keskendunud sotsiaalpoliitika ja sotsiaalteenuste korraldamisele, arendamisele ning juhtimisele.

Väga tähtis on magistriõppes ka iseseisev uurimistöö ja selleks vajaliku uurijapädevuse omandamine. Õpingute metodoloogiaained loovad eelduse, et magistrandid suudavad kindlaks teha ühiskondlikult olulisi uurimisprobleeme, püstitada sobivaid uurimisküsimusi ja valida nendega haakuvaid uurimising analüüsimeetodeid. Järjest rohkem on tähelepanu pööratud sellele, et magistriõpingute ajal tehtud uurimuste alusel sündinud uus teadmine jõuaks poliitikakujundajate, praktikute ja laiema avalikkuseni. Selleks tehakse tihedat koostööd sotsiaalministeeriumi, sotsiaalkindlustusameti, töötukassa ja teiste partneritega.

Magistriõppesse kandideerimise eeldus on sotsiaaltöö või sellega lähedalt seotud valdkonna bakalaureusekraad. Sisseastuja, kes on läbinud bakalaureuseõppe mõnel teisel sotsiaalteaduste valdkonna erialal, peab läbima puuduvate teadmiste omandamiseks

magistriõppekava kohustuslikud eeldused ehk tasandusmooduli tasulise täiendusõppena enne õpingute algust.

Lastekaitse magistriõpe

Lastekaitse magistriõppekava on kõige uuem, see käivitus 2023. aasta sügisel. Vajadus õppekava järele tulenes sellest, et lastekaitse kui sotsiaaltöö üks spetsialiseerumisvaldkond nõuab üha enam teadmisi tõendus põhiste praktikate, programmide ja sekkumisviiside kohta, aga ka kriitilist reflekteerimist ja arendustegevust laste õigusi ning heaolu silmas pidades. See väljendub ka lastekaitse seaduses (2014), mille kohaselt hiljemalt kahe aasta möödumisel teenistusse asumisest peab lastekaitsetöötaja omandama sotsiaaltöötaja kutse spetsialiseerumisega lastekaitsele. Sellest tulenevalt kujundab lastekaitse magistriõpe valmiduse töötada lastekaitsetöötajana (laste heaolu spetsialistina) ning laste heaolu poliitikakujundajana ja teenuste arendajana, pakkudes ainulaadset võimalust omandada eriala magistrakraad Eestis.

Õppekava keskendub eriala peamiste pädevuste arendamisele, käsitledes laste õigusi, lapse abivajaduse hindamist ja juhtumikorraldust, lahenduskeskset käsitlust töös laste ja peredega, samuti laste heaolu poliitikakujundamist ja ühiskondlikke vaateid. Magistriõppe oluline osa on iseseisev uurimus, mille valmimist toetavad metodoloogiaained. Uurimistöö käigus õpivad magistrandid tõstatama olulisi uurimisprobleeme, kavandama uuringuid, kasutama uurimis- ja analüüsimeetodeid ning tulemuste kirjalikku esitamist. Lisaks korraldatakse väiksemaid uurimusi lapse õiguste ja heaolu teemal või hinnatakse lastele ja peredele osutatavaid teenuseid, toetades nõnda praktiliste teadmiste arendamist, kriitilist mõtlemist ning probleemide lahendusoskusi lapsekesksest vaatenurgast.

Magistriõppesse kandideerimise eeldus on sotsiaaltöö või sotsiaalpedagoogika bakalaureusekraad. Sisseastuja, kes on läbinud bakalaureuseõppe mõnel teisel sotsiaalteaduste valdkonna erialal, peab enne õpingute algust läbima puuduvate teadmiste omandamiseks magistriõppekava kohustuslikud eeldusained ehk tasandusmoduli tasulise täiendusõppena.

Sotsiaaltöö doktoriõpe

Sotsiaaltöö ja lastekaitse magistriõppesse oodatakse aktiivseid ning uudishimulikke inimesi, kes tahavad oma osa anda valdkonna praktika ja teadustöö arengusse. Magistriõpingute lõpetamise järel on võimalik jätkata doktoriõppes.

Sotsiaaltöö valdkond nõuab üha enam kõrgtasemel teaduslikku pädevust ja pidevat arendustegevust. Tallinna ülikooli ühiskonnateaduste instituut pakub doktoriõppe programmi kaudu unikaalset võimalust omandada kõrgeim teaduslik kvalifikatsioon sotsiaaltöös. Doktoriõppe eesmärk on arendada spetsialistide teaduslikku ja metodoloogilist võimekust ning edendada sotsiaaltöö teadmisi ja nende praktilist rakendamist.

Doktoriõpe hõlmab õpinguid, teadustööd ja doktoriväitekirja koostamist ning kaitsmist. Alates 2022/2023. õppeaastast saab doktoriõppes osaleda doktorant-nooremteaduri või doktorant-üliõpilasena. Doktorant-nooremteadur on ülikooli täiskohaga töötaja, doktorant-üliõpilane aga osaleb doktoriõppes ülikoolivälise muu töö kõrvalt. Õppevormist olenemata on doktorandi jaoks kõige tähtsam dokument individuaalselt koostatud õppe- ja teadustöö kava, mille täitmist hinnatakse atesteerimisel igal aastal.

Alates 2024/2025. õppeaastast uueneb Tallinna ülikooli doktoriõppe struktuur: sotsiaaltöö doktoriõpe muutub paindlikumaks

ja personaalsemaks. Õppekava kogumaht on endiselt 240 EAP, kuid õppetöö maht väheneb (35 EAP varasema 60 EAP asemel), andes rohkem ruumi uurimistöole. Õppetöö sisu hõlmab nii üldaineid (u 1/3 ainetest mahust) kui ka erialaineid. Üldainete hulka kuuluvad teadusfilosoofia ja -metodoloogia, teadustöö eetika, arusaama kujundamine sotsiaalteadustest ja interdistsiplinaarsusest laiemalt ning ülekantavad oskused igapäevatoos rakendamiseks. Erialained keskenduvad sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika spetsiifilistele teadmistele ning pädevustele, võimaldades doktorantidel kujuneda oma valdkonnas iseseisvateks teadlasteks ja õppejõududeks. Erialained lähtuvad doktorandi individuaalse uurimistöö vajadustest (näiteks spetsiifilised meetodikakursused) ning võimalus on võtta õppeaineid väljaspool ülikooli, sealhulgas rahvusvaheliselt.

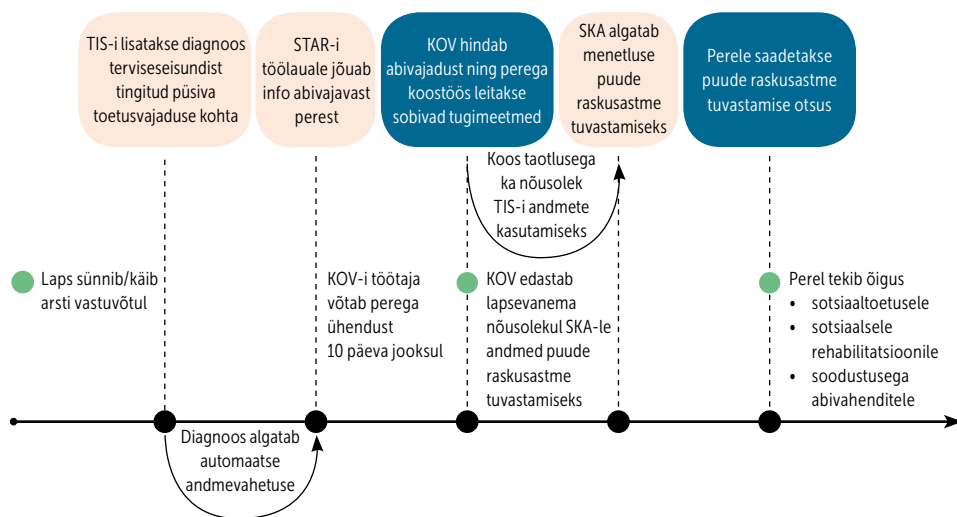

Doktoriõppe eesmärk on arendada spetsialistide teaduslikku ja metodoloogilist võimekust ning edendada sotsiaaltöö teadmisi ja nende praktilist rakendamist.

Doktoriõppe olulisim ja mahukaim osa on iseseisev uurimistöö, mida toetab teadusarendustegevus, nagu teadusseminarid, teadusprojektid, publikatsioonide kirjutamine ja teadustöö tulemuste esitlemine konverentsidel. Doktoritöö saab kaitsta artikliväitekirjana või monograafiana.

Sotsiaaltöö doktoriõppe vastuvõtu eelstatavad uurimisteemad 2024/2025. aasta vastuvõtul on sotsiaalpoliitika kujundamine, klassikaline sotsiaaltöö ja sotsiaaltöö profession, Euroopa hooldusstrateegia ja selle peegeldus Eestis ning kogukonna mobiliseerumine kriisiolukorras.

Terviseseisundist tingitud püsiva toevajadusega laste abistamine muutub tõhusamaks

Aasta 2026 lõpuks on kavas välja töötada andmevahetuse süsteem, mis võimaldab pakkuda terviseseisundist tingitud püsiva toevajadusega laste proaktiivselt terviklikku tuge hetkest, kui lapse terviseseisund tuvastatakse, ilma et vanem peaks endale ise selgeks tegema, kuhu toe saamiseks pöörduda.

Terviseseisundid, millele esimeses etapis keskendutakse, on vaimne alaareng, mõlema silma pimedus, harvikaigused, vähidiagnoos ja tserebraalparalüüs. Edaspidi on võimalik sellist andmevahetust ja proaktiivset tervikliku tuge pakkuda teistele rühmadele.

Lastekaitseaduse ja teiste seaduste muudatustega tekib alus andmete edastamiseks kohalikule omavalitsusele (KOV) laste kohta, kellel on terviseseisundist tingitud püsiv toevajadus. Kohe, kui lapse diagnoosikood on kantud tervise

infosüsteemi (TIS), saab KOV teate uue abivajava lapse kohta, olenemata sellest, kas lapsele on puude raskusaste määratud. KOV-i ülesanne on hinnata lapse abivajadust ja pakkuda tema abistamise võimalusi.

Lapsevanema või eestkostja kooskõlastuse alusel liiguvad andmed omakorda sotsiaalkindlustusameti ekspertarsti töölauale, et alustada puude raskusastme kindlaks tegemist.

Riigiportaalis eesti.ee kujundatakse raskelt haige lapse sündmusteenus: lapsevanemale kuvatakse portaali kaudu kõigi haridus-, sotsiaal- ja tervisevaldkonnas pakutavate tugimeetmete info ning töötatakse välja teavitussüsteem, mis ühe või teise taotluse, otsuse või visiidi kohta meeldetuletuse saadab.

Loe lähemalt Marge Hindriksi artiklist Sotsiaaltöö veebist.

VEEBILOOD

Analüüs. Hoolekandeesutuste toimepidevuse analüüs. *Ivar Mai*

Korraldus. Terviseseisundist tingitud püsiva toetusvajadusega laste abistamine. *Marge Hindriks*

Korraldus. Õppimiskohustus toetab õigust jätkata kooliteed põhihariduse järel. *Mari Tikerpuu, Ave Szymanel*

Korraldus. Haridusasutuste ja Rajaleidja keskuste abivõimalused tuge vajavatele lastele. *Tiina Kütt*

Statistika. Valik andmeid haridus- ja sotsiaalvaldkonna tuge ning abi vajavate laste kohta. *Sotsiaalministeeriumi analüüsi ja statistika osakond, haridusministeeriumi üldhariduspoliitika osakond*

Kogemus. Kõik on võimalik! Noorte sõltuvusabi korraldamisest Norras. *Airiin Demir*

Erialane haridus. Tartu ülikooli infoühiskonna ja sotsiaalse heaolu uuendatud õppekava ootab suvel uusi tudengeid. *Kadri Soo*

Erialane haridus. Mõdriku teenusmajanduse instituudis saab sotsiaaltöö selgeks praktika käigus. *Miina Sepling, Brenda Traus*

Kogemus. Enesehoiust võib saada looming ehk Kuidas sündis kogupereraamat „Vanaema Friidaga jagatud lood“. *Kai Räisa*

Uudis. Omastehoolduse kaardid õpetavad noori ja toetavaid spetsialiste. *Ave Kütt*

Mõtisklus. Elagem hästi jätkusuutlikuma tuleviku nimel! Sotsiaaltöö päev 2024. *Merle Linno*

Konverents
**MUUTUSTE
TUULES:**
TÖÖHEAOLU KOMPASS

TALLINNA ÜLIKOOL | SOTSAALMINISTEERIUM | ESTA
19.11.2024
Tallinna Ülikoolis